

PHU CHU TU AN

VANG BÔNG MỘT THỜI

TRƯỜNG QUẢN LÝ GIÁO DỤC VIỆT NAM

Thông tin ebook

Tác phẩm: Vang bóng một thời

Tác giả: Nguyễn Tuân

Nxb Mũi Lĩnh, Hà Nội 1940

Tạo ebook: Hoàng Nghĩa Hạnh

Ebook miễn phí tại : www.Sachvui.Com

Lời dẫn

Vang Bóng Một Thời viết năm 1940 đã được dư luận chung coi như một trong những tác phẩm hay và nổi tiếng nhất của nền văn chương Việt Nam, cũng là một trong những tác phẩm được nhắc tới nhiều nhất, được coi như ngang hàng với Hồn Bướm Mơ Tiên của Khái Hưng, Đôi Bạn của Nhất Linh, truyện đã được tác giả Nhà Văn Hiện Đại ca ngợi như sau.

Tác phẩm đầu tay của ông là một văn phẩm gần tới sự toàn thiện, toàn mỹ. Đó là tập Vang Bóng Một Thời (Tân Dân – Hà Nội 1940).

Tập truyện đã làm sống lại cả một thời phong kiến đã qua với những nghệ thuật cổ thanh cao, những nếp sống, sinh hoạt xã hội nho phong của một nền văn minh xưa cũ, nó cũng là niềm nuối tiếc của một tâm hồn hoài cổ trước những cái hay, cái đẹp, những nghệ thuật cầu kỳ của một thời đại đã qua, cái thời ấy nay đã chết rồi, chỉ còn để lại một tiếng vang:

. . . . Vang Bóng Một Thời. .

Nguyễn Tuân sinh năm 1910 tại Hà Nội trong một gia đình nho giáo, con cụ Tú Hải Vân , thời còn trẻ ông đã theo gia đình sinh sống tại nhiều tỉnh miền Trung . Năm 1929 tham gia bãi khóa bị đuổi học, trốn sang Bắc Cốc bị bắt giải về nước và bị bỏ tù, năm 1937 sống bằng nghề viết, năm 1938 sang Hồng Kông đóng phim Cánh Đồng Ma, năm 1945 theo Việt Minh , mất năm 1987 tại Hà Nội.

Cũng như nghìn, vạn người yêu nước khác ông đã tham gia kháng chiến chống Pháp, theo Hoàng Văn Chí trong cuốn Từ Thực Dân Đến Cộng Sản (De la colonisation au communisme), kháng chiến khởi đầu bằng phong trào yêu nước và kết thúc bằng Cộng Sản, những nhà ái quốc như Nguyễn Tuân đã lỡ theo nên phải theo luôn, ngẫu nhiên rơi vào thế cưỡi cọp, đã leo lên rồi không thể nhảy xuống được nữa.

Các tác phẩm chính của ông viết trước ngày theo kháng chiến Việt Minh gồm: Ngọn Đèn Dầu Lọc viết 1939, Quê Hương 1940, Tàn Đèn Dầu Lọc 1941, Chiếc Lư Đồng Mắt Cua 1941, Tùy Bút Một, Tùy Bút Hai 1943, Nguyễn 1945, Chùa Đàn 1946.

Vang Bóng Một Thời do Tân Dân Hà Nội xuất bản 1940, được coi như tác phẩm đầu tay của Nguyễn Tuân, được Thạch Lam khen hay trên báo Ngày Nay và nổi tiếng ngay. Tác giả của nó là con người giang hồ ăn chơi phóng đảng, ông đã diễn tả cuộc đời ăn chơi phóng túng và truy lạc trong Quê Hương, Một Chuyến Đi, Chiếc Lư Đồng Mắt Cua, Ngọn Đèn Dầu Lọc. Nhưng ông lại tỏ ra hoài niệm dĩ vãng, tiếc nhớ những nét huy hoàng của một nền văn minh tinh thần, đó lại chính là bề mặt trái của con người trên. Ông Phạm Thế Ngũ trong Việt Nam Văn Học Sử Giản Ước Tân Biên, cuốn 3 có nói.

Những hàng trên viết ngay từ 1938 (trên Tiểu thuyết thứ bảy) có thể coi là nguồn gốc tâm lý và cảm hứng của Vang Bóng Một Thời về sau. Yêu quá khứ đi tìm trong quá khứ những hình ảnh nên thơ nên mộng.

Nguyễn Tuân là một nhà văn không thuộc về trường phái nào, văn đoàn nào, ông tự đứng riêng ra một phái cả về văn chương tư tưởng, Vũ Ngọc Phan xếp ông vào loại nhà văn chuyên về tùy bút. Tùy bút được định nghĩa là đề tùy ý cho ngọn bút diễn tả một cách rộng rãi tự do tâm tư của tác giả.

Ông Phạm Thế Ngũ định nghĩa như sau.

Duy có điều là ký sự của ông không phải như ở giai đoạn Nam Phong. mà là đại biểu cho một giai đoạn già dặn để tự do, tùy bút, muốn viết gì thì viết, ghi chép gì cũng được. Những truyện của Nguyễn Tuân hơn cả với Thạch Lam chẳng có gì làm truyện cả; nghĩa là những yếu tố thông lệ gọi là động tác, là thất là cười. Chỉ là những mảnh đời hé lộ của cuộc sống xưa, hay là những kể lể dông dài về một cuộc gặp gỡ, những tâm sự lê thê, những cảm tưởng vụn vặt của chính mình.

Nhà phê bình văn học trong nước Nguyễn Mạnh Đăng định nghĩa như sau.

Tùy bút là gì? Định nghĩa vừa dễ lại vừa khó. Dễ vì khái niệm bản thân nó đã tự giải thích, : là phóng bút, tùy bút mà viết chứ sao. . . có thể hiểu một cách đại khái thế này: người viết tùy bút thường mượn có thuật lại một sự kiện, một mẩu chuyện nào đó mà mình có trải qua để nêu lên những vấn đề này khác mà bàn bạc, mà nghị luận, triết luận, ném ra những suy tưởng của mình một cách thoải mái phóng túng.

Nguyễn Tuân với Vang Bóng Một Thời và Thạch Lam với Hà Nội Băm Sáu Phố Phường được coi là hai người đầu tiên xây dựng thể tùy bút, tại miền Nam Việt nam từ sau 1954 đến 1975, các nhà văn tên tuổi nhiều người đã viết tùy bút, nay tại Hải ngoại, thể văn này lại rất thịnh hành được nhiều người ưa chuộng. Vang Bóng Một Thời được coi như cuốn tùy bút đầu tiên của Việt Nam, mặc dù ngoài trang đầu đề là truyện nhưng trên thực tế người ta vẫn coi đây chỉ là tập tùy bút vì truyện đa số không có kết thúc hoặc gỡ nút đúng theo tinh thần của một truyện, tác phẩm được in ra nhằm vào lúc có cơn gió phục hưng nên đã được độc giả hoan nghênh nồng nhiệt, từ 1940 đến 1945 đã được tái bản ba lần, được tặng giải thưởng Gia Long. Nay trong nước Vang Bóng Một Thời vẫn là một tác phẩm được độc giả vô cùng hâm mộ: năm 1988 nhà xuất bản Văn Học đã tái bản lần thứ sáu với 30.000 cuốn bản giấy đẹp, bìa cứng.

Toàn bộ tác phẩm gồm mười một truyện hay bài được xếp theo thứ tự như sau: Chém Treo Ngành, Những Chiếc Ấm Đất, Thả Thơ, Đánh Thơ, Ngôi Mả Cũ, Hương Cuội, Chữ Người Tử Tù, Ném Bút Chì, Chén Trà Trong Sương Sớm, Một Cảnh Thu Muộn, Báo Oán. Tác phẩm gồm hai loại đề tài chính: tàn bạo, phũ phàng rùng rợn và thanh tao nhẹ nhàng thi vị. Tôi xin đề cập theo thứ tự hai thể loại ấy như sau: Chém Treo Ngành, Ném Bút Chì, Chữ Người Tử Tù, Báo Oán, Hương Cuội, Chén Trà Trong Sương Sớm, Những Chiếc Ấm Đất, Một Cảnh Thu Muộn, Ngôi Mả Cũ, Thả Thơ, Đánh Thơ .

CHÉM TREO NGÀNH

Đây là bài đầu tiên của tác phẩm, Nguyễn Tuân ngụ ý cho là hay nhất nhưng lạ thay nó lại ít được các nhà phê bình như Thạch Lam, Vũ Ngọc Phan, Phạm Thế Ngũ . . . ca ngợi. Trong cuốn Nguyễn Tuân, Về Tác Giả Và Tác Phẩm, nhà xuất bản Giáo Dục, Hà Nội năm 2001, dày 600 trang khổ lớn, gồm trên 100 bài nói về Nguyễn Tuân, Chém Treo Ngành cũng không được các nhà phê bình trong nước chú ý bằng các truyện khác.

Đây là một đề tài tàn bạo, phũ phàng, rùng rợn hoàn toàn trái ngược với tinh thần nhẹ nhàng thanh tao của các nghệ thuật cầm, kỳ, thi, tửu vì nó là một nghệ thuật giết người, chém người ngọt như chuối vậy. Nguyễn Tuân ẩn núp dưới chiêu bài làm sống lại một nghệ thuật cổ để phơi bày tội ác ghê tởm, rùng rợn của thực dân Pháp và bọn tay sai bán nước vờ loài người.

Bát Lê là một tay đao phủ có tiếng, chuyên xử dụng thanh quát, loại kiếm hai lưỡi nay đã về già, mỗi lần có án tử, ông chỉ ra pháp trường cho có mặt, việc đã có người khác đỡ tay. Nhưng nay quan lớn Đồng lý Quân vụ gọi vào cho biết có mười hai tên tử tù sắp phải bị hành hình, quan công sứ (thực dân) muốn được thị kiến. Bát Lê có tài chém đầu rất ngọt, chỉ một nhát lướt qua là đứt cổ nhưng vẫn còn dính một làn da.

Thế là Bát Lê được phép vào vườn chuối để tập luyện cho thuận tay. Đến ngày hành hình, Bát Lê hoa thanh quát, mười hai cái đầu của tội nhân bị chẻ gục xuống, không một giọt máu vấy vào áo hắn, Bát Lê được quan công sứ thưởng mấy cọc bạc đồng bà lão.

So với toàn bộ Vang Bóng Một Thời, Chém Treo Nghành đã được Nguyễn Tuân diễn tả kỹ lưỡng, tỉ mỉ, trong sáng và trang trọng; từ tả cảnh cho đến lối hành văn đều đã được chăm sóc tận tình. Ngay khi mở đầu tác giả đã tạo cho bài một không khí rùng rợn, quái đản qua tiếng hát tẩy oan của tên đao phủ, ngụ ý hấn vô tội.

Trời nổi cơn lốc

Cảnh càng u sầu

Tiếng loa vừa dậy

Hồi chuông mớm mau

Ta hoa thanh quát

Cỏ xanh đôi màu

Sống không thù nhau

Chết không oán nhau

Thừa chịu lệnh cả

Dám nghĩ thế nào

Người ngồi cho vững

Cho ngọt nhất dao

Hỡi hồn!

Hỡi quỷ không đầu

Ngay khi Bát Lê còn tập luyện tại vườn chuối, sự diễn tả đã đủ thể hiện sự phũ phàng tàn bạo của tội ác:

Bát Lê lại tiến thêm ba bước đến ngang tầm cây chuối hàng đầu dãy bên trái, Bát Lê thuận đà thanh quất, lại chém xuống đây một nhát thứ hai. Một thân cây thứ hai gục xuống nữa như một thân hình người quì, chịu tội. Thế rồi vừa hát vừa chém bên trái, vừa chém bên phải, Bát Lê đã hát hết mười bốn câu, và đánh gục mười bốn cây chuối.

Để tăng phần hồi hộp, rùng rợn Nguyễn Tuân đã tả cảnh rất trịnh trọng, cảnh tĩnh cũng như hoạt cảnh.

Trước nhà rạp người ta đã chôn sẵn mười hai cái cọc tre bị vô gỗ đập mạnh xuống toét cả đầu.

. . . . Trời chiều có một vẻ dữ dội. Mặt đất thì sáng hơn nền trời. Nền trời vẫn những đám mây tím đỏ vẽ đủ mọi hình quái lạ. Những bức tranh mây chò màu thẫm hạ thấp thêm và đè nặng xuống pháp trường oi bức và sáng gắt.

Mọi người chờ đợi một cái gì.

Tác giả đã vô cùng khéo léo tả chân kỹ lưỡng sự chuẩn bị cho cuộc hành quyết để che mắt bọn kiểm duyệt, bọn thám tử thực dân, ông đã thành công trong sự tố cáo tội ác man rợ của bọn chúng như sau:

Lũ tử tù bị trói giật cánh khuỷu, quì gối trên mặt đất, khom khom lưng, xếp theo hai hàng chên chéch nhau, châu mặt vào rạp. Những người giữ phần việc ở bãi đoạn đầu đang bóp hông, nắn xương cõ và tuốt cho mềm sống lưng lũ tử tù. Họ cần om thế nào cho tội nhân lúc quì phải dễ được gót chân đúng vào cái mẩu xương cụt nơi hậu môn. Như thế tử tù sẽ phải rướn mình lên mà nhận lấy lưỡi đao thả mạnh xuống cái cổ căng thẳng. Họ lạnh người dần dần. Sinh khí chừng như đã thoát hết khỏi người họ.

Những người bị hành hình là dư đảng của giặc Bã sậy, những nhà ái quốc sa cơ thất thế, bằng nghệ thuật tả chân đường gươm tuyệt diệu của tên đao phủ, Nguyễn Tuân đã thành công trong sự tố cáo hành động bạo ngược của bọn sát nhân, chúng đã nhẫn tâm lấy việc giết người làm trò chơi tiêu khiển.

Một tiếng loa. Một tiếng trống. Ba tiếng chiêng. Rút mỗi hồi chiêng móm, thì một tâm linh hồn lại lìa khỏi một thể xác. Tùng! Bi li! Bi li!

Bát Lê bắt đầu hoa không thanh quát mấy vòng. Rồi y hát những câu tảo oan với hồn con tội. Trong nhà rạp, các quan chỉ nghe thấy cái âm lơ lơ rờn rợn, quan công sứ chăm chú nhìn Bát Lê múa lượn giữa hai hàng tử tù múa hát đến đâu thì những cái đầu tội nhân bị quì kia chẻ gục đến đấy, những tia máu phun kêu phì phì, vọt cao lên nền trời chiều. Trên áng cỏ hoen ố, không một chiếc thủ cấp nào rụng xuống.

Nguyễn Tuân và Thạch Lam những nhà văn Việt Nam đầu tiên sử dụng lối mô tả tàn bạo y như Sholokhov trong tác phẩm vĩ đại Sông Don Thanh Bình (The Quiet Don) với những đường gươm bữa đôi đầu địch thủ, bằng những nét chấm phá tuyệt diệu tác giả đã tô điểm thêm bản cáo trạng tội ác của bọn sát nhân như sau.

Bát Lê làm xong công việc, không nghỉ ngơi, chạy tuốt vào đứng trước nhà rạp. Bấy giờ quan Công Sứ mới nhìn kỹ. Y mặc áo dài trắng, một dải giây lưng điều thắt chèn ngang bụng. Thấy trên quần áo trắng của y không một giọt máu phun tới, quan Công sứ gật gù hỏi quan Tổng Đốc để nhớ lấy tên họ một người đao phủ có lối chém treo ngành rất ngọt. Ngài thưởng cho Bát Lê mấy cọc bạc đồng bà lão.

Tác giả đã ẩn mình vô cùng khéo léo dưới cách mô tả nghệ thuật hành hình để tố cáo tội ác của bọn sát nhân khát máu với nhân loại ngày một cao và nhiều hơn, ông đã qua mặt được cặp mắt cú vọ của bọn kiểm duyệt.

Lúc quan Lưu Trú gần cầm mũ áo từ về tòa sứ, quan Đồng lý Quân vụ còn ân cần buộc ông thông ngôn Nam Kỳ dịch cho đủ câu này.

-Bẩm quan lớn, chém treo ngành như thế này là phải lựa vào những lúc việc quân quốc thanh thản, số tử tù ít ít thôi. Vào những lúc nhộn nhạo quá, tử tù đông quá, thì ty chức đã có cách khác. Là chẻ đôi cây tre đực dài ra, cặp vào cổ tử tù xếp hàng và nối đuôi quì hướng về một chiều. Đại để nó cũng như là cái lối cặp gắp chả chim mà nướng ấy. Rồi Bát Lê sẽ cầm gươm mà róc ngang như người ta róc mắt mía.

Thuật chém treo ngành của Nguyễn Tuân khiến tôi lại nhớ đến thuật sử sóc siên của bọn Thổ Nhĩ Kỳ khi chúng cai trị Nam Tư hồi thế kỷ thứ 18 trong cuốn tiểu thuyết bất hủ Cầu Sông Drina (Il est un pont sur le Drina) của nhà văn Nam Tư Ivo Andrich viết năm 1945, được giải Nobel văn chương năm 1961 mà ông Phạm Công Thiện đã cho là giải văn chương xứng đáng nhất trong vòng mười năm qua.

Họ trói kẻ tử tù bắt nằm xuống đất rồi lấy một cây cọc vót nhọn đầu bịt sắt đóng từ hậu môn đóng lên. Tên đao phủ là một tay rất thiện nghệ, hắn đóng rất khéo khiến cho mũi nhọn nằm giữa xương sống và các bộ phận trọng yếu như tim, gan, phèo, phổi. . . nó không đụng vào xương sống và các bộ phận ấy để khiến cho tên tử tội phải chết ngay. Hắn đóng từ từ cho cọc lên đến tận cổ mà tội nhân vẫn còn sống. Khi ấy chúng đem dựng cọc nơi bờ sông để răn đe nhân dân, những kẻ dám chống lại chúng, nạn nhân phải chịu đau đớn hai ngày sau mới chết.

Ivo Andrich cũng như Nguyễn Tuân đã tả chân kỹ lưỡng những nghệ thuật giết người kinh hoàng khủng khiếp ấy để tố cáo với nhân loại tội ác và thú tính của bọn thực dân bạo ngược. Mặc dù phải vượt qua hàng rào kiểm duyệt gai góc của thực dân, Nguyễn Tuân vẫn lém lỉnh đưa vào đoạn kết những lời tiên tri cũng như ước vọng của ông về ngày tàn của chế độ thực dân đại gian đại ác.

Lúc quan Công sứ ra về, khi lướt qua mười hai cái đầu còn dính vào cổ người chết quì kia, giữa sân pháp trường sắp giải tán, nổi lên một trận gió lốc xoáy rất mạnh. Thường những lúc xuất quân bất lợi, tưởng cơn gió lốc cuốn gậy ngọn cờ sụy, cũng chỉ mạnh được thể thôi. Trận gió soán hút cát, bụi lên, xoay vòng quanh đám tử thi.

Bảy giờ vào khoảng giữa giờ thân.

Lối hành văn cổ kính, chịu ảnh hưởng của truyện Tam Quốc, Tây Hán Chí. . . Bố cục sáng sủa, khoa học, tả cảnh linh hoạt, sống động . . . khiến cho Chém Treo Ngành trở thành tùy bút nổi bật nhất trong Vang Bóng Một Thời, đã được coi như một trong những áng văn tuyệt diệu nhất của nền văn chương Việt Nam.

Tôi thiết nghĩ chúng ta cũng nên phiên dịch tác phẩm ấy ra các tiếng ngoại ngữ để tố cáo tội ác tày trời của bọn thực dân, để cho cả thế giới thấy cái bộ mặt ghê tởm của chúng, bọn thực dân thường huyênh hoang ta đây yêu chuộng công bằng, bác ái, đi truyền bá văn minh nhưng thực chất chúng chỉ

là bọn uống máu người không tanh đã đem cảnh máu chảy thịt rơi ra làm trò tiêu khiển y như những tên bạo chúa La Mã ngày xưa vậy.

NÉM BÚT CHÌ

Trong truyện này Nguyễn Tuân diễn tả những môn võ nghệ cao cường của bọn ăn cướp thời ấy: Ném bút chì, tức là phóng một cái mai (cây xuống lưỡi bằng đào đất) để giết địch thủ, cán mai có buộc sợi dây thừng, phóng tới mục tiêu rồi giật cái mai trở lại. Lý Văn nhân vật chính, tên trùm đảng cướp là tay ném bút chì giỏi nhất, hắn có thể phóng cây mai cắt đứt hai chân con gà nhưng còn chưa lại một làn da y như chém treo ngành vậy.

Toàn bài có một vẻ uy nghi như không khí hào hùng của truyện Thủy Hử với những tay giang hồ hảo hán như Tống Giang, Triệu Cái . . . Tác giả đã làm sống lại cái thời xa xưa ấy qua buổi sinh hoạt của bọn cướp trước khi chúng đánh một mẻ lớn vào tối hôm ấy. Bọn ở Kim Sơn và bọn ở Tam Tổng đến tìm Lý Văn, trong đó Cai Xanh là tay chơi nổi tiếng ở vùng Thanh nội, Thanh Ngoại, những tay anh chị trong đám cướp lớn đều phải phục tài nghệ hắn, Nguyễn Tuân mô tả về huyền thoại con dao hai lưỡi của Cai Xanh như sau.

Trong những phút rất nguy nan, phải giết kẻ khác để gỡ lấy mạng mình, chưa bao giờ Cai Xanh chịu phóng dao và bỏ dao lại trên chiến địa. Hóa cho nên con dao đó, sau những khi cắm ngập vào thớ thịt còn nóng hổi giòng máu của bao nhiêu tử thi, dao đó lại trở lại nằm trong hầu bao của Cai Xanh. Chung quanh con dao thép sáng ngời, một huyền sử kinh sợ đã bao trùm.

Hôm sau, phó Kinh tay phóng bút chì có tiếng lại tìm Lý Văn, cả bọn Tam Tổng và Kim Sơn cùng kéo tới nhà Lý Văn, họ cùng đánh chén rượu thịt. . phó Kinh trở tài.

Phó Kinh cuộn mấy vòng dây thừng dài đến mấy sải vào cánh tay trái. Bàn tay trái y nắm chắc cổ cán mai, bàn tay phải y giữ đốc ngọn mai.

-Đàn anh thử xem hạ cây chuối phía bên trái.

Bỗng một tiếng phập, thân trên cây chuối đã gục xuống mặt đất, kêu đánh roạt.

Rồi hắn dứt cái mai nằm gọn trong tay, hắn biểu diễn một đường nữa hạ buồng chuối nhưng quá tay đứt nửa thân cây chuối. Lý Văn tay nghề rất cao so với phó Kinh, hắn nói có khi phải nhẹ tay vì chỉ cần đánh dọa người ta

thôi, Lý Văn bèn phóng bút chì vào một con gà, vết thương gọn gàng vừa đúng quãng đầu gối, cặp giò chưa đứt hẳn còn một làn da y như chém treo ngành.

Tay nghề của tên trùm cướp được diễn tả như sau.

Lý Văn gác mai nói với cả bọn.

-Nếu mình ném mạnh tay quá và không biết tính sức đi của “bút chì” là nát mất gà. Các chú không phải đánh những “tiếng bạc” vào sinh ra tử, các chú không biết chứ đòn “bút chì” khó khiến lắm. Và một cây “bút chì” ngang tàng như thế mà phải lụy một cành tre đấy. Chú nào hay xử cây “bút chùng” ở các đường độc đạo, nên cẩn thận khi thấy bên địch tung cành tre ra để phá “bút chì”. Để hôm nào rảnh, anh sẽ dạy cho các chú tập đánh cái lối đón bơi chèo bằng gỗ cau. Đánh đến đòn hỗn chiến ấy thì đầu người rụng cứ như sung.

Nguyễn Tuân không có ý ca ngợi bọn cướp nhưng chỉ mô tả những đòn, thuật cao tay của chúng. Chắc là tác giả đã nghe các bậc cha ông kể lại chuyện tại những vùng miền Thanh Hoá, nơi ông đã theo gia đình sinh sống tại miền Trung. Ném Bút Chì đã mô tả một cách sinh động những món võ nghệ cao cường của các tay giang hồ hảo hán khiến ta như thấy hiện ra cái không khí hào hùng của Thủy Hử với Tống Giang, Triệu Cái. .

CHỮ NGƯỜI TỬ TÙ

Truyện một viên quan cai ngục hâm mộ chữ viết đẹp của tên tử tù, một người văn võ song toàn, xin cho được thủ bút của người ấy, tác giả ca ngợi thú chơi chữ của viên quan.

Một viên quan cai ngục tại tỉnh Sơn nhận được sáu tên tù tội chết chém, đứng đầu là Huấn Cao, người có tài viết chữ đẹp, văn võ song toàn. Viên quan sai một người thơ lại mang rượu thịt biết đãi người tử tù, Huấn cao tỏ vẻ bức mình không muốn nhận nhưng viên quản ngục vẫn vui vẻ không cáu giận ông với hy vọng ông sẽ diu tính nét để viết cho mình mấy chữ trên chục vuông lụa. Một buổi chiều viên quan nhận được lệnh giải Huấn Cao và các đồng chí vào kinh, sai thơ lại vào nói cho Huấn Cao biết, ông nói từ trước đến nay chỉ viết có vài bộ chữ cho mấy người bạn thôi, cảm kích vì tấm lòng hâm mộ của viên quản ngục, Huấn cao bằng lòng cho chữ trên tấm lụa trắng rồi đính đặc bảo.

-Ở đây lẫn lộn. Ta khuyên thầy quản nên thay chỗ ở đi, chỗ này không phải là nơi để treo một bức lụa trắng treo với những nét chữ vuông vắn rõ ràng

như thế. Thoi mực, kiếm được ở đâu tốt và thơm lắm. Thầy có thấy mùi thơm ở chậu mực bốc lên không? . . ta bảo thực đấy, thầy Quản nên tìm về nhà quê mà ở đã, rồi hãy nghĩ đến chuyện chơi chữ, ở đây khó giữ thiên lương cho lành vững và rồi cũng đến nhem nhuốc mất cái đời lương thiện đi.

Theo các nhà phê bình trong nước Huấn Cao chẳng ai khác hơn là Cao bá Quát, con người bất đắc chí đi làm cách mạng chống lại chế độ phong kiến, họ nói Nguyễn Tuân là người yêu nước ca ngợi tinh thần phản kháng của Huấn Cao. Theo tôi biết Nguyễn Tuân không có mục đích nào khác hơn là diễn tả tấm lòng yêu nghệ thuật của một viên quan coi ngục, ông ta phải hạ mình chiêu chuộng một tên tử tù để xin chữ viết, người tử tù tài hoa nổi tiếng là văn hay chữ tốt, ông đã bị Huấn Cao khinh mạn mà vẫn kiên nhẫn sai thư lại mang rượu thịt biệt đãi người tù này cho đến khi xin được chữ viết.

Các nhà phê bình trong nước chú trọng khen ngợi truyện này rất nhiều, họ hay có phong trào, cũng như trong cuốn Thạch Lam Về Tác Giả Và Tác Phẩm, nhiều nhà đã khen lấy khen để truyện Hai Đứa Trẻ (Năng Trong Vườn) là độc đáo sâu sắc. . mà thực ra nó lại không được dư luận chung chú ý mấy, ta không thấy họ nói nó hay ở chỗ nào. Khi có một hoặc hai nhà phê bình khen hay là họ a dua nhau khen lấy khen để.

BÁO OÁN

Truyện này nhuộm màu ma quái tựa như không khí quái đản trong Liễu Trai Chí Dị của Bồ Tùng Linh hay trong những truyện quái đản của Edgar Poe, nhà văn cổ điển Mỹ, truyện cũng có giá trị như một tài liệu về những ngày suy tàn của nho học, những năm tháng cuối cùng của cái học nhà nho.

Khóa trước, tại tỉnh Hà Nam, ông Đầu Xứ Anh bị loại ngay vòng đầu, khóa này ông không nạp quyền dự thi mặc dù nhiều người khuyến khích ông nhưng ông nhường cho em, Đầu Xứ Em xuôi tỉnh sửa soạn thi. Ba năm trước chánh chủ khảo khẩn “Báo oán giả tiên nhập, báo ân giả thứ nhập”, oan hồn vào báo oán ông Đầu Xứ Anh, một người đàn bà trẻ xõa tóc, ẵm con hiện ra dưới lều, kêu khóc, lấy mực đổ vào quyền ông, giữ gít tay không cho ông viết, rồi ông lại thấy nổi cơn đau bụng phải bỏ dở kỳ thi. Nguyên do ông cụ thân sinh đã khiến một nàng hầu tự ả khi bà có thai sáu, bảy tháng, cái âm oán sẽ còn theo mãi nếu ông còn dự thi, khóa này ông để ông em đi thi xem có còn báo oán nữa không. Hai ông ghé quán cô Phương, cô hàng sách có cảm tình với ông anh.

Ông em vào trường thi, thấy đau bụng, ông đốt vàng tự nhiên nghe tiếng

cười lạnh lạnh, rồi lại mớ tóc xoắn, người đàn bà cất tiếng the thé, ông đau bụng dữ dội gục xuống . . . người ta điếm trống ngoại hạn.

Truyện này đúng với cái ý nghĩa vang bóng của một thời đã qua trong khung cảnh một khóa thi nho học cuối cùng, Nguyễn Tuân không ca ngợi cái học nhà nho lỗi thời hủ lậu nhưng chỉ có tính cách mô tả sự suy tàn của một thời kỳ văn học, của một nền văn minh tinh thần đã qua.

Ở vào buổi giao thời, nếu người ta còn cái lòng công danh, thì khoa thi Mậu Ngọ là một cơ hội cuối cùng. Từ Mậu Ngọ trở về sau, sẽ mở một thời khác, chữ Hán chỉ còn là một thứ xa xỉ phẩm trong cõi học vấn của một lớp người. Từ sau khoa này, cái lều, cái chõng chỉ còn là những vật cổ tích mỗi khi nhắc nhòu tới lại gợi lại một chút nhớ tiếc trong lòng một đám người mệt mỏi còn sống thêm một ngày là càng chỉ thêm một ngày bờ ngõ với phong hội mới.

Mặc dù là truyện ma quái nhưng cũng có thể là truyện có thật trong chốn thi cử lều chõng xa xưa, một ông anh văn hay chữ tốt bị báo oán do ông cụ thân sinh ăn ở thất đức nên đã hỏng kỳ thi trước, nhường cho ông em đi thi khóa sau nhưng rốt cuộc cũng vẫn bị báo oán phá hỏng kỳ này. Ông Đầu Xứ Anh đã đi coi đồng cốt biết rằng cái oan hồn của người đàn bà vẫn theo ông mãi. Nguyễn Tuân sở trường cả về hai chủ đề rừng rợn cũng như nên thơ thi vị, dưới đây là đoạn văn thể hiện không khí quái đản của tác giả.

Một người đàn bà trẻ, sõa tóc ẵm con, hiện ngay dưới lều, ngay chỗ đầu chõng, kêu gào giữ gặt lấy tay không cho viết. Gào khóc chán người đàn bà ấy lấy mớ tóc xoắn quất vào mặt ông cứ bỏng rát lên và cười sằng sặc, lấy nghiên mực đổ vào quyển ông.

Hoặc.

Cái âm oán ấy còn theo đuổi ông mãi, nếu ông cứ còn lều chiếu ở cửa trường thi. Đây là lời người thiếp đó lúc ộp vào con đồng khi phụ lên. Nàng xưng là cô và gọi ông Đầu Xứ Anh là nó, cười sằng sặc và giọng nói the thé “nó còn đi thi cô còn báo mãi. Các người hỏi cô muốn gì ấy à! Cô muốn, cô muốn nó phạm húy, cho nó bị tội cả nhà kia

Đây không phải chỉ nói đến chuyện báo oán tại trường thi nhưng nó còn là một bài thuật sự đầy đủ về khoa thi cử Hán nho, từ cảnh sĩ tử mang lều chõng ra đi đến sinh hoạt tại trường thi, lễ cúng tam sinh trâu, dê, lợn. Có thể nói đây là một áng văn chương hay, một tài liệu giá trị về trường thi nho học vào lúc suy tàn.

HƯƠNG CUỘI

Ngoài cái biệt tài diễn tả không khí quái đản rùng rợn như ta thấy ở các truyện trên, Nguyễn Tuân cũng làm sống lại cả một nền văn minh tinh thần thanh cao, huy hoàng rực rỡ, một thế giới tao nhã đầy những phong, hoa, tuyết, nguyệt . . . như Hương Cuội ở đây.

Cụ Kép người làng Mọc có thói quen mặc áo lông cừu ra vườn để chăm sóc hoa thơm cỏ quý, chiều ba mươi gia đình dọn dẹp để ăn Tết, gói bánh chưng, nấu cỗ. . . cụ Kép sai người nô bộc lấy rổ đá cuội trắng đem ra ao rửa sạch, lựa những viên tròn để riêng ra, cụ đã cho ngâm thóc lấy mầm nấu kẹo mạch nha từ mấy hôm nay. Cụ đã hoàn toàn nhàn rồi, chỉ thích uống rượu ngâm thơ và chơi hoa lan, chăm sóc hoa cỏ tận tình. Hai ông Ấm con trai cụ đang phát giấy vào những nan lồng, nồi kẹo mạch nha nấu xong phải đợi canh hai mới nguội.

Bổ già lấy cuội trải trên mặt đất những chậu hoa gần nở rồi lấy những hạt cuội tròn bỏ vào nồi kẹo quán kẹo bọc kín lấy đá, xong đặt trên lượt đá sỏi trên nền đất của chậu hoa. Hai ông Ấm úp lồng bàn giấy lên chậu hoa vừa lúc cúng giao thừa.

Năm nay cụ Tú Kép cùng bốn cụ bạn uống rượu với kẹo tâm mạch nha ngày mồng một Tết, các cụ nhận xét phê bình về kẹo, tiệc rượu rồi bàn chuyện văn thơ.

Đây là bài tùy bút thi vị thanh tao nhất của Vang Bóng Một Thời, tác giả đã dựng lại cả một thế giới đầy hương thơm ngào ngạt của hương lan, kẹo đá, chắc hẳn Nguyễn Tuân đã chịu ảnh hưởng của thi ca đời Đường, của những thú vui tao nhã ngâm thơ, vịnh nguyệt.

Quân tự cố hương lai

Ứng tri cố hương sự

Lai nhật ỷ song tiền

Hàn mai trước hoa vị

(Vương Duy)

Bạn từ quê cũ đến, chẳng hỏi han gì hơn là cây hoa mai trước cửa sổ đã nở hay chưa? Nghệ thuật mà tác giả đem lòng nuôi tiếc lại toàn là những nghệ

thuật cầu kỳ.

Cụ Kép thường nói với lớp người bạn cũ rằng có một vườn hoa là một việc dễ dàng, nhưng đủ thời giờ mà chăm sóc đến hoa mới là việc khó. Cụ muốn nói rằng người chơi hoa nhiều khi phải lấy cái chí thành chí tình ra mà đối đãi với cả đến cái đẹp không bao giờ lên tiếng nói. Như thế mới phải đạo của người tài tử. Chứ còn cứ gây được một khoảnh vườn, khuôn hoa cỏ ở các nơi về mà trồng, phó mặc chúng ở giữa trời, đầy chúng ra mưa nắng với thờ ơ, chúng trở bông không biết đến, chúng tàn lá cũng không hay, thì chơi hoa làm gì thêm tội với Chúa Xuân.

Những nghệ thuật thưởng xuân ấy thật là xa lạ, độc đáo ít ai ngờ tới như đá kẹo, tác giả diễn tả tỉ mỉ lúc rửa cuội đến khi bỏ vào nồi kẹo, úp lòng bàn giấy lên chậu hoa đầy kẹo để ủ hương thơm lên kẹo. . . . cho đến khi các cụ nhắm rượu, thưởng xuân nhai kẹo, làm thơ. . . thật là vô cùng thi vị khiến ta như thoáng thấy một niềm nuối tiếc cho những cái hay, cái đẹp của một nền văn minh tinh thần rực rỡ nay còn đâu.

Một mùi hương lan bị bỏ tù trong bầu không khí lòng bàn giấy phát chật hẹp từ đêm qua đến bây giờ vội tản bay khắp vườn cây. Bốn cụ và bố già đánh hơi mũi; những cặp mắt kém coi đăm đăm nhìn kỹ bầu không khí trong vắt như có ý theo rồi luồng hương thơm đang thẩm nhập vào các lớp khí trời. Cơn gió nhẹ pha loãng hương thơm đặc vào không gian.

Thú chơi hoa lan, uống rượu, ngâm thơ, nhai kẹo mạch nha ướp hương lan. . mà tác giả diễn tả tỉ mỉ được thể hiện như một biểu tượng của những cái hay cái đẹp đã vang bóng một thời, những cái đẹp thanh tao nay đã bị thời buổi nhố nhăng làm cho tiêu hao đi mất.

Cụ Kép là người thích uống rượu ngâm thơ và chơi hoa lan. Cụ đã tới cái tuổi được hoàn toàn nhàn rồi để dưỡng lấy tính tình. Vì bây giờ trong nhà cũng đã thừa bát ăn. Xưa kia cụ cũng muốn có một mảnh vườn để sớm chiều ra đây tự tình. Nhưng nghĩ rằng mình chỉ là một nhà nho sống vào giữa buổi Tây Tàu nhố nhăng làm lạc mất cả quan niệm cũ, làm tiêu hao mất bao nhiêu giá trị tinh thần; nhưng nghĩ rằng mình chỉ là một kẻ chọn nhầm thế kỷ với hai bàn tay không có lợi khí mới, thì riêng cho thân thể, lo cho sự mất còn của mình cũng chưa xong, nói chi đến chuyện chơi hoa.

CHÉN TRÀ TRONG SƯƠNG SỚM

Đây cũng là một nghệ thuật cầu kỳ, công phu mang nhiều cá tính dân tộc,

những cái hay, cái đẹp mà tác giả tiếc nhớ có những nét thật độc đáo khiến ta có cảm tưởng như đó là nghệ thuật ở một nước non xa lạ.

Buổi sớm mùa đông cụ Âm dậy sớm từ lúc còn tối trời để đun nước pha trà. Một mình cụ thức trong căn nhà ba gian này để đun nước, Nguyễn Tuân mô tả kỹ lưỡng cảnh một ông già ngồi bên hỏa lò để nói lên cái thú của việc đun nước, nó cũng là một phần của thú uống trà.

Trong cảnh trời đất lờ mờ chưa đủ phân phần đêm và phần ngày, ông cụ Âm có cả phong thái một triết nhân ngồi rình bước đi của thời gian.

Đêm đông dài không cùng, nó mênh mông và tự hết rất chậm chạp.

Cụ quạt hỏa lò cho than tầu nổ lép bép rồi ngồi nhìn ngọn lửa cháy, nước đã sôi, cụ pha trà xong chỉ uống hai chén con là đủ, nghệ thuật pha trà ở đây cũng là một nghệ thuật cầu kỳ y như trà đạo của người Nhật: trong cuốn phim cổ điển Sayonara, ông thiếu tá Mỹ (Marlon Brando) hỏi cô bạn gái Nhật (Mikyo Taka) khi nhìn cảnh pha trà công phu tỉ mỉ.

-Sao cầu kỳ thế?

Cô bạn đáp .

-Cái thú là ở chỗ đó.

Nghệ thuật của Nguyễn Tuân cũng gập lại trà đạo của xứ Phù Tang cùng một điểm.

Chưa bao giờ ông già này dám câu thả trong cái thú chơi thanh đạm. Pha cho mình cũng như pha trà mời khách, cụ ầm đã để vào đấy bao nhiêu công phu. Những công phu đó đã trở nên lễ nghi, nếu trong ấm trà pha ngon, người ta chịu nhận thấy một chút mùi thơm và một tí triết lý và tâm lý.

Uống trà tầu đúng phong cách phải là đạm bạc , nhắm nháp, không phải lồi uống nhanh hết chén này sang chén khác, những người uống trà sành điệu cùng uống trà với nhau một cách thanh nhã, chủ nhân phải tự tay mình chế nước, cụ Âm còn nhớ những ngày hầu trà cho quan Đốc, vừa uống trà vừa ngâm thơ nữa, các cụ cho rằng đó là cách vận động thần khí để tiết ra ngoài những cái nặng nề trong thân thể, đón khí lành của trời đất.

Lại thêm một cách thức cầu kỳ nữa là lấy những giọt nước đọng trên lá sen, phải đi thuyền thúng vét từng giọt trên những lá sen trong hồ mới đủ nước

pha một ấm trà thơm lành, cầu kỳ chưa từng thấy.

Chén Trà Trong Sương Sớm, một cái thú uống trà cầu kỳ, vô cùng thi vị qua hình ảnh một cậu học sinh đi hốt nước trên lá sen, nó cũng đượm vẻ huyền bí thanh đạm qua hình ảnh một cụ đồ nho ngồi bên bếp lửa đun nước pha trà ngâm mấy bài thơ đón khí lành đầu tiên của trời đất.

NHỮNG CHIẾC ẤM ĐẤT

Bài này cũng nằm trong phạm vi nghệ thuật uống trà nhưng nhấn mạnh về cái ấm. Cụ Sáu sai người xuống giếng chùa xin nước về pha trà uống đã gần mười năm nay, cứ nước giếng này cụ mới chịu pha trà, cụ nói chỉ có nước giếng nhà chùa mới pha được trà ngon, nếu giếng mà cạn thì cụ sẽ đem cho không bộ đồ ấm chén.

Ông cụ phá gần hết cơ nghiệp ông cha, coi phú quý không bằng một ấm trà tàu. Một người khách lạ kể chuyện một tên ăn mày cổ quái, hẳn chỉ chọn những nhà đại phú vào xin ăn, một hôm hẳn lại một nhà phú hộ khi họ đang đãi khách uống trà, hẳn xin được uống trà tàu, họ cho hẳn mượn khay, ấm, chén rồi phát than tàu cho hẳn, người ăn mày đun nước pha trà, uống xong hai chén thì neho mắt lại, hẳn chấp tay vái tạ chủ nhân và thưa rằng bình trà có lẫn mùi trấu. Người ăn mày đi khỏi đến chiều chủ nhà đánh đồ trà thấy có lẫn chừng mười mảnh trấu, họ giật mình sợ tên ăn mày là dân sành sỏi uống trà.

Cụ Sáu cho rằng tên này đã tiêu cả một sản nghiệp vào rừng trà Vũ Di Sơn nên mới sành như thế. Cụ và khách nói về các loại bình trà: Thế Đức gan gà, Lưu Bội, Mạnh Thần. Mấy năm sau ông khách đi xa về ghé nhà cụ Sáu, cụ đã bán nhà, cụ sa sút, chạy ăn từng bữa, thỉnh thoảng xin được một ít trà bèn gói lại, đợi lúc vắng pha uống. Cụ Sáu bán toàn thân cái ấm trước với giá rẻ, một thời gian sau mới bán nắp ấm được giá hơn.

Ở đây Nguyễn Tuân ca ngợi những người tài tử say mê nghệ thuật uống trà có vẻ hơi quá đáng, người thì say mê đến độ tiêu tan cả sản nghiệp phải đi ăn mày nhưng trong lòng vẫn còn say mê nghệ thuật, vẫn gõ cửa nhà giàu để xin thưởng thức chút hương vị trà, người khác mê “nhảm sà” đến khánh tận cả gia tài, phá hết cơ nghiệp ông cha để lại để rồi phải đem bán những cái ấm đất cũ chạy ăn từng bữa.

MỘT CẢNH THU MUỘN

Cụ Thượng, là một ông quan to về hưu có hai cậu con đều là ông cử: Cậu cả

quan huyện Thọ Xương, tâm thuật hèn kém, cậu Hai ở Phố hàng Gai, dạy học, người đơn giản, nghệ sĩ, đi dạy học nay tỉnh này mai tỉnh khác y như đi du ngoạn cảnh. Từ ngày cụ Thượng về ở với cậu Hai, cậu không đi tha phương nữa, gần đến Trung Thu, ông cử Hai chuẩn bị làm cái đèn kéo quân cho con trẻ, lần này lấy tích Ngô Việt Xuân Thu, lúc Phạm Lãi đem Tây Thi sang dâng Ngô Phù Sai, làm mất mười hôm mới xong. Hôm sau ông cử lại làm thêm một cái đèn cho cô bé gái.

Truyện này tả cái thú làm đèn và chơi đèn kéo quân nay đã bị rơi vào quên lãng. Một nghệ thuật làm đèn để diễn lại những điển xưa tích cũ như mượn tích trong các truyện Tam Quốc, Đông Chu. . nghệ thuật cầu kỳ phức tạp đầy ý nghĩa này bây giờ chỉ còn để lại cái tiếng vang.

NGÔI MẢ CŨ

Đây là một truyện không có kết thực ra chỉ là một tùy bút, hầu hết các truyện của Vang Bóng Một Thời được coi như tùy bút. Cụ Án mất đi để lại một cô gái mười hai tuổi, cô Tú và cậu con trai mới lên ba khi đang lúc loạn lạc. Lớn lên cô Tú không đi lấy chồng chỉ dệt vải, khâu thuê vá mướn nuôi em trai ăn học, mong chờ cái mai sau của cậu Chiêu.

Hai chị em thuê một ông thầy địa lý tên Hồ Viễn đi coi mả để soay lại mả hy vọng gia đình khá hơn cái hiện tại nghèo nàn. Cụ Hồ Viễn trước là tướng Cờ Đen oanh liệt một thời. Cô Tú thức khuya dệt vải lấy tiền thuê người khiêng cáng đưa thầy địa lý và em xuống thăm mả cụ Án, trên đường đi cụ Hồ và cậu em (Chiêu) đánh với nhau mấy ván cờ không có quân.

Bài tùy bút làm sống lại những phong tục cổ xưa của một nền văn minh đã qua khi con người còn đặt nhiều tin tưởng vào thầy địa lý, mồ mả ông bà. Chị em cô Tú, cậu Chiêu con quan nay đã sa sút thuê thầy thăm mộ để soay mộ cho nhà được khá hơn, cô Tú dệt vải, may vá lấy tiền thuê thầy để hy vọng vào ngày mai tươi sáng, niềm hy vọng của con người y như một dòng suối chảy không bao giờ dứt.

-Cô Tú lần thân lắm, ông giờ có đóng cửa ai bao giờ. Chị em nhà cô, thế nào sau này cũng khá.

Đến đây thì cô Tú khóc và oà lên thành tiếng.

-Ngày mai, tôi xuống thăm lại cái kiêu đất ở Đồng Cồn. Xong rồi tôi xuôi luôn Hà Nội. Tháng sau tôi sẽ về qua đây để chỉ bảo cách soay lại ngôi mộ.

Cốt truyện không có gì lôi cuốn đặc sắc, hành văn trong sáng, ý tưởng phong phú như một cuốn phim chiếu lại cả một thời nho giáo suy tàn với sự hy sinh cao cả y như nhân vật Tâm trong Cô Hàng Xén của Thạch Lam cùng với sự mô tả những con người kỳ dị như ông thầy địa lý.

Cụ Hồ nguyên là tướng Cờ Đen. Tên cụ khác kia. người ta nói chuyện lại rằng cụ Hồ hồi còn làm tướng quân Cờ Đen, mỗi lúc cụ trưng lá cờ đầu lúc xuất quân, trông oai phong lẫm liệt. Bên thắt lưng điều, cụ giắt hai khẩu súng. Phía bên trái là một khẩu đoản mã, và phía bên phải là một khẩu súng thập bát hướng bắn một lúc những mười tám phát liên.

Trong bài giới thiệu viết trên báo Ngày Nay 1940, Thạch Lam cho rằng Ngôi Mả Cũ là truyện hay nhất:

Ngôi Mả Cũ- theo ý tôi, cái truyện ngắn hay nhất toàn tập – Đưa chúng ta đến hương vị cũ kỹ và nhần nại của một sự hy sinh.

Sau thời loạn, một nhà gia thế chỉ còn có hai chị em. Người chị không đi lấy chồng, ở nhà dệt vải để nuôi em đi học. Cậu em chăm chỉ và ngoan ngoãn, yêu chị và kính chị như mẹ. Thêm vào tấm tình chị em thân thiết ấy, cái bóng dáng của một tướng Cờ Đen cũ, làm thầy địa lý lúc trở về già. Một bức vẽ trong đó tác giả phác họa được tất cả một gia đình nền nếp cũ, có cái ích kỷ và cái cao siêu, với đằng sau lờ mờ cảnh hãi hùng và tàn phá của những ngày loạn lạc.

THẢ THƠ

Cụ Phủ là người đức độ, cáo quan về, cụ bà và cậu con trai đã qua đời, cụ phải nuôi một cô gái xấu, cụ dậy trẻ, sao lá số, gieo một quẻ, kê đơn thuốc. . Ông trời bắt cụ phải nghèo, cô Tú phải xấu. Có người bạn khuyên cụ tổ chức một cuộc chơi thả thơ, một cách đánh bạc của những người có chữ nghĩa. Thế là cụ làm một cái bè trên mặt nước, hằng chục người đến đánh bạc trong tiếng ngâm thơ, nhưng có kẻ ác miệng nói rằng cụ thả thơ để lure người đồng sàng cho cô Tú, từ đấy cụ không cho cô Tú xuống bè nữa, cụ cũng thua luôn từ đấy.

ĐÁNH THƠ

Cuối đời Thành Thái, ba người đàn bà đẹp, Mộng Liên, Mộng Huyền, Mộng Thu. Rồi một ông phó sứ giữ làng làm chủ Mộng Liên, nghề phó sứ không mấy khi ở yên một chỗ, tới mỗi nơi, quan phó sứ mở cái túi đựng toàn những thơ đồ ra cho người ta đặt tiền bên chiếu bạc văn chương, quẻ hương là cờ

bạc đàn hát, về sau phó sứ bị bệnh chết dưới chân Đèo Ngang.

Cả hai bài này tả cảnh đánh bạc bên chiếu thơ văn tao nhã, nhưng có lẽ vì cố ghi cho nhiều dữ kiện đánh thơ, thả thơ mà câu chuyện đã trở nên khó hiểu và rườm rà phức tạp, cũng có thể tác giả quan niệm tùy bút là lối viết phóng túng mặc cho ngòi bút muốn đi tới đâu thì tới nên truyện đã có nhiều khúc mắc như vậy, có lẽ đây là hai bài khó hiểu nhất trong Vang Bóng Một Thời, về điểm này Thạch Lam đã nhận xét như sau.

Một công việc dầu không khỏi có những phần khuyết điểm về mặt văn chương, chúng ta muốn tác giả Vang Bóng Một Thời đến một sự giản dị sáng sủa hơn, cố tránh những lối hành văn cầu kỳ – sự cầu kỳ trong cái tìm tòi không phải cái cầu kỳ trong cách điệu tả – tránh những chữ nhắc lại, những sự kiểu cách, những lối về âm điệu trong câu văn. Có lẽ tác giả muốn nói hết cả những cái mình biết, và tác giả biết nhiều nên có có sự lộn xộn ấy chăng?

Tôi đồng ý với Thạch Lam ở điểm tác giả muốn đưa vào tác phẩm tất cả những điều mình biết nên nhiều bài, truyện đã trở nên phức tạp thiếu sự giản dị, sáng sủa khiến cho người đọc thật là bối rối trước những chi tiết vô cùng phức tạp, khó hiểu như cách làm đèn kéo quân trong Một Cảnh Thu Muộn, hay cách đánh bạc trong Thả Thơ, Đánh Thơ. . khiến cho tác phẩm không được sáng sủa, mạch lạc so với Nhất Linh, Khái Hưng, Thạch Lam. .

Nhà phê bình Vũ Ngọc Phan nhận xét như sau.

Đọc Vang Bóng Một Thời của Nguyễn Tuân, người ta cũng có một cảm tưởng gần giống như những cảm tưởng trong khi ngắm một bức họa cổ. Gần giống, vì họa sĩ, tác giả bức họa cổ, là người thời xưa, có cái óc của thời mình và có những nét, những màu của thời mình, còn tác giả Vang Bóng một Thời chỉ là người khơi động tro tàn của dĩ vãng để bày lại trước mắt ta những cái ta đã biết qua hay chưa biết rõ.

Vũ Ngọc Phan đã ví Vang Bóng Một Thời như một bức họa cổ, tôi nghĩ nó cũng giống như một món đồ cổ càng để lâu càng có giá trị, chẳng thế mà năm 1988 trong nước đã tái bản đến lần thứ sáu, 30.000 cuốn, tác phẩm ngày càng được độc giả hâm mộ vì họ muốn thưởng ngoạn những cái hay cái đẹp nay đã vang bóng một thời, về giá trị của tác phẩm, ông Phạm Thế Ngũ cho rằng.

.. Từ 1940 đến 1945 được in lại 3 lần, được tặng giải Gia Long và ở lại như

một bảo vật của nhà hiệu cổ, một sản phẩm quý không còn bàn tay thứ hai nào chế tạo nổi nữa.

Tập tùy bút nổi tiếng này đã tái bản nhiều lần, mỗi lần tập sách lại có một bìa riêng, sau đây là bìa của tập tùy bút qua các lần tái bản. Mới đây con gái của nhà văn đã cho in 1000 cuốn Vang Bóng Một Thời bằng giấy dó, kèm theo chữ ký của cố nhà văn, nhưng hiện tại mình chưa có được.

Lịch sử các lần xuất bản của tác phẩm Vang Bóng Một Thời :

Lần 1 : NXB Tân Dân 1940

Lần 2 : NXB Thời Đại 1943

Lần 3 : Đắc Lộ Thư xã 1945

Lần 4 : Trúc Khê Thư Xã và Chinh Ký 1953

Lần 5 : NXB Hội nhà văn 1957

Lần 6 : NXB Cảo Thơm 1962

Lần 7 : NXB Trường Sơn 1968

Lần 8 : NXB Hoa Tiên 1974

Lần 9 : NXB Đông Nam Á 1984

Lần 10 : NXB Văn học 1988

Bìa của lần tái bản gần đây, in với số lượng hạn chế 1000 bản, trên chất liệu giấy dó, giá bán 800.000Đ một bản, do con gái của cố nhà văn xuất bản. Lần tái bản này chọn bản in năm 1945 do Đắc Lộ thư xã xuất bản để in lại, . Bản in lần này được đánh giá có giá trị tương đương bản gốc, trong đó có in bút tích của nhà văn: “Ất Dậu 1945 - rét - đói - loạn”.

Trọng Đạt

Nguyễn Tuân nhìn nhận về sai lầm của mình

...Cuốn sách đầu tiên tôi in ra năm 1940 là tập truyện ngắn "Vang bóng một thời", xuất bản đến ba lần ở ba nhà xuất bản khác nhau. Cuốn sách đầu tiên đánh dấu ngay tên tôi vào làng văn. Cuốn sách ấy cũng là những tang chứng đầu tiên về tội lỗi của tôi đối với dân tộc, với cách mạng. Trong "Vang bóng một thời" tôi đã đứng về phía bọn phong kiến ăn bám bóc lột thống trị nông dân lao động mà đưa ra một cái nhân sinh quan phản tiến bộ của bọn quan lại địa chủ tiêu dao hưởng lạc bất lực trước nhiệm vụ lịch sử. Tôi đưa những con người hủ bại đó lên thành những con người mẫu mực cho một nghệ thuật sống. Nhân vật "Vang bóng một thời" của tôi tiêu biểu đầy đủ cho tư tưởng phong kiến địa chủ quan liêu. Tôi không có ruộng đất, tôi không trực tiếp bóc lột nông dân lao động, nhưng sáng tác của tôi đã đề cao lề lối sống đề cao uy thế chính trị của địa chủ quan lại. Tôi đã đem tất cả những cái gì là đẹp nhất trong ngôn ngữ, chặt gạn những cái gì là vàng son nhất để tô điểm cho bọn bóc lột áp bức. Thậm chí mở đầu tập truyện tôi đã ca ngợi ngay tên đao phủ đầy tớ của chúng đang múa đao chém vào đầu (truyện "Chém treo ngành") những người trong giai cấp dân cày nổi dậy chống áp bức của bọn phong kiến cấu kết với đế quốc. Quan lại và những địa chủ phong kiến là những nhân vật lẫm liệt uy thế chính trị, cả đến bọn cường hào gian ác cũng được đề cao (truyện "Ném bút chì"). Năm 44, đế quốc Pháp đưa "Vang bóng một thời" vào giải thưởng Alexandre de Rhodes vì tập truyện ấy đã có tác dụng đề cao bọn phong kiến tay sai của chúng, trong một hoàn cảnh chính trị chúng đang cần gây thêm uy tín cho phong kiến tay sai để phá những phong trào cách mạng đang ngấm chấy trong nhân dân. Đế quốc tặng giải và tái bản sách. Vậy mà thời kỳ ấy tôi vẫn còn u mê tự dối mình là một văn sĩ làm nghề tự do, độc lập đứng trên mọi thứ chính trị để làm một nghệ thuật vị nghệ thuật. Giải thưởng Alexandre de Rhodes vạch rõ cho tôi thấy là tôi đã có làm chính trị, một thứ chính trị hoàn toàn có lợi cho kẻ thù của Cách mạng. Đau xót hơn nữa là hồi đó và cả gần đây nữa tôi vẫn cho "Vang bóng một thời" là sáng tác có dân tộc tính. Thực ra những nhân vật địa chủ quan lại trong truyện không tiêu biểu gì cho dân tộc tính Việt Nam cả, mà trái lại chúng còn phải bội lại cái thực chất dân tộc Việt Nam. Dân tộc tính Việt Nam là ở phía những nông dân bị đàn áp và luôn luôn trỗi dậy trong lịch sử dân tộc để chống lại mọi sự áp bức...

...Tự kiêu và chưa tự giác Cách mạng của tôi còn biểu hiện cụ thể trong việc in truyện "Chùa Đàn" giữa năm 46. "Chùa Đàn" nguyên là một truyện thần bí quái dị rút ở tập "Yêu ngôn" phản khoa học, phản tiến bộ. Truyện ấy là truyện một địa chủ điên loạn trong hưởng lạc, muốn sống một cách dâm bạo

như cái kiểu của Musset : " Máu, khoái cảm, và chết ". Tôi thêm vào truyện đây một đoạn đầu và một đoạn cuối, đưa tên địa chủ đó vào hoạt động Cách mạng, sau khi nó đã đi tìm phiêu lưu trong mọi hướng lạc. In "Chùa Đàn" năm 46, tôi cũng tự cho là mình đã hiểu Cách mạng, nói được Cách mạng và dựng được truyện về những người làm Cách mạng. Thực ra tôi ngu dốt không hiểu Cách mạng là gì, nên "Chùa Đàn" đã nói sai về thực chất của Cách mạng, đã nói sai về chiến sĩ Cách mạng vô sản. "Chùa Đàn" đã xuyên tạc Cách mạng Việt Nam giữa lúc Cách mạng tháng Tám đang có những khó khăn buổi đầu trong việc xây dựng chế độ dân chủ nhân dân, giữa lúc một số địa chủ phản động đang chui vào các tổ chức đảng phái phản động để âm mưu phá hoại Cách mạng tháng Tám. Sáng tác vô chính trị "Chùa Đàn" là một tội lớn đối với Cách mạng tháng Tám, đối với quyền lợi của nhân dân. Gần đây nghe nói lũ bù nhìn bán nước cho một nhà xuất bản trong vùng tạm chiếm tái bản "Chùa Đàn", tôi càng nhận thấy rõ cái trách nhiệm của sáng tác của tôi và càng nhận thấy rõ cái nghiêm trọng của sai lầm đó...

Bữa rượu máu

Phía tây thành B. trên một nền đất rộng đồ sát vào chân thành cho lầu gạch ngoài thành được thêm vững chãi, lũ cây chuối mật tha hồ mặc sức mà mọc. Nó um tùm, tàu lá rộng và không bị gió đánh rách, che kín cả bóng mặt trời. Trên áng cỏ bốn mùa ẩm ướt, loài nấm đại sinh nở hết sức bừa bộn.

Khoảng đất ấy ở phía sau kho lúa xây trong thành quanh năm không có vết chân người.

Mỗi buổi chiều mặt trời lặn, mấy con chim không tổ mỗi cánh định tìm vào vườn chuối âm u này để ngủ. Nhưng thân chuối cao vút và tàu lá chuối trống trải không đủ là nơi làm tổ, loài chim kêu mấy tiếng thừa thớt rồi lại bay qua ngọn thành. Vào tiết mưa dầm, những trận mưa Ngân đổ lên vườn chuối một khúc nhạc suông nghe buồn thiu buồn thiu.

Vườn chuối phía tây thành sớm nay quang đãng khác mọi ngày. Trên mặt cỏ ngồn ngàng nhựa thẫm màu. Nhựa ấy bị không khí làm se lại, kết nên thành những khối keo quện chặt lấy bụi cỏ gà.

Cùng một buổi chiều ấy, mấy người vợ lính cơ đứng trong luống bãi dâu trồng ở dưới chân thành, sát ngay với bờ hào được nghe tiếng người hát trên ngọn thành, ở trên đầu họ, đứng ngay chỗ vườn chuối im lìm của mọi ngày.

Tiếng người trên mặt ngọn thành cũ hát rằng:

" Trời nổi cơn lốc

" Cảnh càng u sầu

" Tiếng loa vừa dậy

" Hồi chiêng mớm mau

" Ta hoa thanh quất

" Cỏ xanh đổi màu

" Sống không thù nhau

" Chết không oán nhau

" Thừa chịu lệnh cả

" Dám nghĩ thế nào

" Người ngồi cho vững

" Cho ngọt nhát dao

" Hỡi hồn !

" Hỡi quỷ không đầu ! "

Người ở trên mặt thành hát đến đâu thì tiếng những thân cây chuối đổ xuống mặt đất tường thành lại kêu roạt roạt đến đấy. Bọn người đàn bà hái dâu ngừng tay bứt lá, nghiêng đầu lắng nghe kỹ. Cái bài hát năm mươi tư chữ nghe như bài sai của thầy phù thủy, đã hát đi hát lại đến mấy lần. Cứ xong mỗi câu thì lại có một tiếng roạt. Chỉ có cây chuối bị chặt mạnh mình lia hắt góc, đổ vật xuống mặt đất thì mới kêu roạt roạt như vậy thôi. Nhưng mà ai chặt chuối? Không phải hẳn là cấm địa, nhưng góc thành sau kho lúa kia cũng là một miếng đất cấm, ai dám vượt phép quan vào đấy mà hát, mà phá vườn. Có chăng là làm loạn.

Những người vợ lính cơ, quen sống trong không khí loạn lìa, chiều nay và đêm nay bàn tán mãi về cái tiếng hát trên vườn chuối mặt tường thành. Chồng họ cũng lấy làm lạ và tự nhủ ngày mai vào trại sẽ hỏi chuyện cho rõ.

Buổi sáng hôm sau, bọn vợ lính cơ, thêm được ít người tò mò nữa kéo đến vườn dâu ngoài thành, vẫn nghe rõ người ta chặt chuối trên mặt thành, với những câu hát rõ mồn một:

" Ta hoa thanh quất

" Cỏ xanh đổi màu

" Sống không thù nhau

" Chết không oán nhau...

Khi nghỉ ngơi, lúc họ mang chuyện đó về nhà thì những người lính cơ đều ra vẻ cảm động sợ hãi và cắt nghĩa:

- Ông Bát Lê sắp làm việc đấy.

- ???

- Ông lớn sắp đem mười mấy người ra chém. Và tiếng người hát trên mặt thành là tiếng ông Bát Lê đang tập múa thanh quát ở vườn chuối đấy.

- Múa thanh quát? Ở vườn chuối? Sao lại hát những câu ghê thế? Và ông Bát Lê vốn chém người đã nổi tiếng, còn phải tập với tành gì nữa?

- U mày không hiểu. Lâu nay ông Bát không phải khai đao vì Ông Lớn thấy già yếu muốn cho nghỉ tay. Mỗi lần có án trọng, ông Bát chỉ phải ra pháp trường cho có mặt thôi. Còn công việc thì đã có người khác đỡ tay. Nhưng vẫn cứ được tiền thưởng. Đã đến gần một năm nay ông Bát không cầu đến thanh quát. Không hiểu tại sao, lần này Ông Lớn lại cho gọi ông Bát ra cho kỳ được và xem chừng như ngài sẵn sóc đến cái vụ xử trọng này nhiều lắm.

Lui vào tư thất, quan Tổng đốc sung chức Đồng lý Quân vụ, nhắc thấy lão Lê đang co tay úp lên mang tai nhìn vào đám vàng son lộng lẫy nhà riêng mình, ngài liền quở:

-Ê ! bữa nay, chú đi đâu? Ta cho thằng Cửu nó sang gọi mấy lần đều thấy đóng cửa.

- Bẩm lạy Ông lớn, ít lâu nay con về nhà quê. Giá như ngày trước, có khi nào con dám đi xa, sớm tối lúc nào cũng phải ở trong nội thành, phòng những lúc Ông Lớn bất thần gọi đến. Nhưng từ hồi gần đây. Ông Lớn thương phận già nua cho con được nghỉ tay đao, con có mạn phép về thăm nhà. Được tin Ông Lớn cho đòi, con vội vã vào hầu, xin Ông Lớn tha tội. Con chờ lệnh Ông Lớn truyền xuống.

- Thôi, cho đứng dậy.

Quan Đồng lý Quân vụ ngả mình trên ghế bành vàng và son, hát hàm hỏi tên bát phẩm đầy tớ già đang co ro người bên chiếc cột:

- Liệu bây giờ chém còn mát tay nữa không?

- Dạ.

- Dạ sao? Chú có biết ta sắp cho xuống cái lệnh chi không?

- Dạ.

- Có mười hai tên tử tù sắp phải hành hình. Quan Công sứ muốn được thi kiến lúc bọn hãm chịu án tử. Người chém thế nào cho gọn thì chém, hễ chém một đầu đến hai nhất thì không những ta trút tiền thưởng mà người còn bị quở nữa. Chém cho thực ngọt.

- Dạ.

- Tiền thưởng này chính của Quan Công sứ cho. Ta muốn giữ phần cho người nên ta cho gọi vào mà lĩnh lấy việc này, gọi là kiếm một chút bổng để dưỡng tuổi già. Chú phải biết khi nhận lấy mười hai tên tử tù là chú phải làm việc cho đầy đủ. Chớ để phiền đến ta. Ta đã trót khoe khoang cái tài chém "treo ngành" của chú với quan Công sứ. Chú nghĩ thế nào?

- Dạ, bẩm Ông Lớn đã thương đến phận tôi tớ chúng con xin hết sức tuân theo. Nhưng bây giờ con già yếu lắm, không biết có còn làm được việc như hồi xưa nữa không. Và chẳng gần một năm nay không cầm đến mã tấu con e có điều hơi lạc mất đường đao.

- Ta đã nghĩ đến chuyện đó rồi. Chú còn đủ thời giờ để tập lại lối chém treo ngành. Nếu cái nghề chém đặc biệt của chú không thể truyền lại cho một người nào được thì một lần cuối cùng này nữa, chú cũng nên cho một vị quan Tây ở đây thấy rõ cái cách chém của một người đây tớ hầu cận ta là như thế nào.

- Dạ, bẩm Ông lớn...

- Chú đừng nhiều lời. Đây này, ta cho chú mượn thanh gươm của ta mà làm việc. Sẵn có vườn chuối ở sau kho lúa, cho phép chú lên đó mà tập. Có ai ngăn cản, cứ đưa cái tin bài này ra cho họ nom rõ.

Quan Đồng lý Quân vụ rút khỏi ống bút trên bàn một lá thẻ đỏ, viết mấy chữ thảo vào mặt thẻ sơn trắng, trao cho Bát Lê.

Thế là từ hôm ấy Bát Lê lĩnh thanh gươm của quan Tổng đốc leo lên tường thành, xông xáo trong vườn chuối, hết sức tự do, hết sức tàn nhẫn, chém ngang thân loài thực vật, trước khi chém vào cổ mười hai tên tù đang nằm đợi ngày cuối cùng.

Vườn chuối trên mặt thành vốn mọc không có hàng lối nhất định. Ông Bát phẩm Lê phải chọn lựa mãi mới được mấy dãy chuối mọc theo hàng lối thẳng thắn. Y soạc căng, lấy bước chân đo những quãng trống từ một góc chuối này đến một góc chuối khác. Tiến lên, lùi xuống, đo ngang, đo dọc tự

cho là tạm tạm được, y bèn nhẹ nhàng phát hết những tàu lá chuối rườm rà. Đây là cái khu dọn dẹp sẵn để nhân lấy sự thí nghiệm sau hết của một thanh quát bị bỏ quên đã lâu ngày.

Trước khi hoa thanh quát trong mấy hàng chuối được chọn lựa kỹ càng kia, Bát Lê đã múa dao chém lia lịa vào thân mọi cây chuối khác, chém không tiếc tay, chém như một người hết sức tự vệ trong một cuộc huyết chiến để mở lấy một con đường máu lúc phá vòng vây. Một buổi sớm, y nhảy nhót trong vườn chuối, đưa lưỡi gươm qua bên phải lại múa lưỡi gươm qua bên trái, thanh gươm hai lưỡi gọn gàng, nhanh nhẹn phạt qua thân mấy trăm cây tươi còn nặng trĩu lớp sương đêm. Mảnh khăn vuông vải trắng bịt tóc Bát Lê đã ẩm ướt và nhựa chuối chát thấm vào đất, gặp ánh nắng sớm, đã xuống màu dần dần.

Trên đồng thân cây trơn ướt, Bát Lê vẫn làm việc, nhảy nhót như một kẻ điên cuồng. Cứ mỗi một cây chuối gãy gục xuống cỏ đánh roạt một cái thì Bát Lê lại cất tiếng hát:

" Sống không thù nhau

" Chết không oán nhau

Câu hát được những tiếng cây chuối đổ chầm câu cho và đã văng từ trên mặt thành xuống mặt một bãi dâu ở chân thành...

Tập như thế cho thuận tay hết một buổi sớm và một buổi chiều. Bát Lê sớm ngày hôm sau lại trở lại vườn chuối đã rầu cả lá, đã khô cả vết thương. Y hơi hộp chống gươm xuống mặt đất ẩm ngồn ngang sự tàn phá, như một võ sinh sắp trở tài ở võ trường với sự phân vân, lo ngại của phút biểu diễn. Rồi Bát Lê trình trọng tiến vào cái khu vườn chuối đã dọn từ hôm trước để nhận lấy lưỡi gươm thí nghiệm cuối cùng của một cuộc tập chém. Y đứng vào giữa hai dãy chuối, tay phải cầm ngang thanh quát.

Y lùi lại ba bước, lấy hơi thở cho đều, vừa hát to câu:

" Tiếng loa vừa dậy "

vừa tiến mạnh lên, thuận tay chém vào cây chuối đầu tiên dãy bên phải. Đà gươm mạnh từ cao soãi xuống theo một chiều chéo, tưởng gặp đến gỗ cứng cũng lướt qua. Thế mà thanh quát chỉ ngập vào chiều sâu thân cây độ chín phần mười. Lưỡi thanh quát bị ngừng ở cái cữ ấy, rồi lại được lấy ra khỏi thân cây chảy mủ. Vừa giật lưỡi thanh quát khỏi thân cây đang từ từ gục

xuống, vừa hát một câu nữa:

" Hồi chiêng mớm mau "

Bát Lê lại tiến thêm ba bước đến ngang tầm cây chuối hàng đầu dãy bên trái. Bái Lê thuận đà thanh quát, lại chém xuống đây một nhát thứ hai. Một thân cây thứ hai gục xuống nữa như một thân hình người quỳ chịu tội. Thế rồi vừa hát, vừa chém bên trái, vừa chém bên phải. Bát Lê đã hát hết mười bốn câu, và đánh gục mười bốn cây chuối. Bát Lê quay mình lại, ngắm các công trình phá hoại của mình. Thì ở mười bốn cây chuối chịu tội kia, thân trên bị chém vấy còn dính vào phần gốc bởi một lần bệ giập nát.

Bát Lê mỉm cười, gỡ cái khăn chàm trên đầu, lau lưỡi gươm vào đây, vuông vải lại dẫm thêm chất nhựa xám.

Thế là xong một cuộc tập chém lồi treo ngành. Và Bát Lê cũng vui vẻ trong lòng đợi ngày nhật tù. Đi từ bệ cao nền cỏ xuống chân thành, qua những bậc cấp thúc vào lòng đất. Bát Lê chốc chốc lại dừng bước lại và ưỡn mình về phía sau, ngắm cánh tay khăng kheo mình đang lăm lăm cầm lưỡi gươm.

Nội cỏ trước dinh quan Đồng lý Quân vụ một buổi chiều thu quyết đã đổi màu. Mọi khi, ở đây chỉ có bê, bò được thả lỏng cúi cỏ ngon áng cỏ tươi bên cạnh một tốp lính hiền lành, tay cầm lưỡi liềm cắt cỏ về cho ngựa quan ăn. Bây giờ ở đây, người dựng lên một cái nhà rạp cỏ tàn, cỏ quạt, cỏ cò ngũ hành. Trước nhà rạp người ta chôn sẵn mười hai cái cọc tre bị vò gỗ đập mạnh xuống toét cả đầu. Và đánh đai lấy khu nhà rạp rộng độ một mẫu, mấy trăm lính mặc áo có dấu, có nẹp đã tề chỉnh tuốt gươm trần để thị uy.

Trời chiều có một vẻ dữ dội. Mặt đây thì sáng hơn là nền trời. Nền trời vẫn những đám mây tím đỏ vẽ đủ mọi hình quái lạ. Những bức tranh mây chó màu thẫm hạ thấp thêm và đè nặng xuống pháp trường oi bức và sáng gắt.

Mọi người chờ đợi một cái gì.

Từ phía nhà ngục, mười hai con người chậm chạp tiến tới giữa hai tốp lính áp giải. Bãi cỏ im lìm đến nỗi tiếng gong lũ tù giầy va vào nhau theo một nhịp bước rụt dè nghe cứ rõ mồn một như tiếng sênh người chấp hiệu định liệu bước đi cho cổ đòn đám.

Không biết từ đâu ra, ông Bát Lê đứng sẵn chỗ cọc tre và trong một lát đã buộc xong bọn người đợi chết vào cọc. Lũ tử tù bị trói giật cánh khuỷu, quỳ gối trên mặt đất, khom khom lưng, xếp theo hai hàng chênh chếch nhau,

châu mặt vào rạp. Những người giữ phần việc ở bãi đoạn đầu đang bóp hông, nắn xương cổ và tuốt cho mềm sống lưng lũ tử tù. Họ cần om thể nào cho tội nhân lúc quý phải để được gót chân ngựa đứng vào cái mẫu xương cụt nơi hậu môn. Như thế, tử tù sẽ phải rướn mình lên mà nhận lấy lưỡi đao thả mạng xuống cái cổ căng thẳng. Họ lạnh người dần dần. Sinh khí chừng như đã thoát hết khỏi người họ. Trông xa, họ có cái cứng thân nhiên của những tượng đá tạc hình người Chiêm thành quý trước sân đền thờ vua Lý.

Tiếng nhạc bát âm thổi bài Lưu thủy trường gần mãi lại. Rồi trong một giây phút mọi người lắng rõ tiếng sênh tiền. Ai nẩy nín thở. Trông ra cờ quạt kín cả nền trời và lính tráng kín cả mặt cỏ. Bụi cát bay mù như lúc có cuộc hính quân. Quan Công sứ mặc đồ binh phục trắng có ngù kim tuyến đi ngang hàng cùng quan Tổng đốc. Hai quan đầu tỉnh - một người đi ghệt, một người đi ủng - đều gò bước đi cho nó ăn nhập với cái long trọng của pháp trường. Những tên lính tỉnh gầy ốm che sát vào người hai Ông Lớn mọi thứ tàn vàng, tán lía, lọng xanh.

Cái đầu chúng không dám phạm thượng cúi gằm xuống mặt đất, nhìn cánh cỏ may chọc thủng ống quần mình.

Trong nhà rạp, các quan an vị. Ông thông ngôn người Nam kỳ đứng khoanh tay đằng sau quan Lưu trú Pháp. Quan Tổng đốc nói trước:

- Những người sắp bị hành hình kia là dư đảng giặc Bãi Sậy. Ty chức rất mong rằng đây là những kẻ phiến loạn cuối cùng. Và nhờ hồng phúc của Quan Lớn, cuộc trị an ở xứ này chóng định.

Bát Lệ cầm guơm tiến đến trước nhà rạp, vòng tay thu lưỡi guơm lại, vãi một vãi, cúi mặt đứng im. Quan Tổng đốc nhóm mình khỏi mặt ghế bành:

- Xin phép Quan Lớn cho ty chức được trình với Quan Lớn một tên đầy tớ trung thành. Hắn là đao phủ thủ tại pháp trường hôm nay.

- Có phải cái người mà Quan Lớn nói là có trí chém đầu người chỉ một nhát mà đầu vẫn dính vào cổ bằng lần da cổ đó không?

- Dạ. Mấy hôm nay hắn hạ thủ trong một hơi những mười hai cái đầu. Bây giờ để xin ra lệnh khai đao.

Quan Công sứ gật. Viên giám trảm và Bát Lê đều lùi ra ngoài rất mau.

Một tiếng loa. Một tiếng trống. Ba tiếng chiêng. Rút mỗi hồi chiêng móm,

thì một tấm linh hồn lại lìa khỏi một thể xác. Tùng! Bi li! Bi li!

Bát Lê bắt đầu hoa không thanh quát mấy vòng. Rồi y hát những câu tảo oan với hồn con tội. Trong nhà rạp các quan chỉ nghe thấy cái âm lơ lớ rờn rợn. Quan Công sứ chăm chú nhìn Bát Lê múa lượn giữa hai hàng tử tù và múa hát đến đâu thì những cái đầu tội nhân bị quỳ kia chể gục đến đấy. Những tia máu phun kêu phì phì, vọt cao lên nền trời chiều. Trên áng cỏ hoen ố, không một chiếc thủ cấp nào rụng xuống.

Bát Lê làm xong công việc, không nghỉ ngơi chạy tuốt vào đứng trước nhà rạp. Bấy giờ quan Công sứ mới nhìn kỹ. Y mặc áo dài trắng, một dải giây lưng điều thắt chên ngang bụng. Thấy trên quần áo trắng của y không có một giọt máu phun tới, quan Công sứ gật gù hỏi quan Tổng đốc để nhớ lấy tên họ một người đao phủ có lối chém treo ngành rất ngọt. Ngài thưởng cho Bát Lê mấy cộc bạc đồng bà lão.

Lúc quan Lưu trú gần cầm mũ cáo từ về tòa Sứ, quan Tổng lý quân vụ còn ân cần buộc ông thông ngôn Nam kỳ dịch cho đủ câu này:

- Bẩm Quan Lớn, chém treo ngành như thế này là phải lựa vào những lúc việc quân quốc thanh thản, số tử tù ít ít thôi. Vào những lúc nhộn nhạo quá, tử tù đông quá, thì ty chức đã có cách khác. Là chỗ đôi cây tre đực dài ra, cặp vào cổ tử tù xếp hàng và nối đuôi quỳ hướng về một chiều. Đại để nó cũng như là cái lối cặp gấp chả chim mà nướng ấy. Rồi Bát Lê sẽ cầm gươm mà róc ngang như người ta róc mắt mía.

Lúc quan Công sứ ra về, khi lướt qua mười hai cái đầu lâu còn dính vào cổ người chết quỳ kia, giữa sân pháp trường sắp giải tán, nổi lên một trận gió lốc xoáy rất mạnh. Thường những lúc xuất quân bất lợi, tưởng cơn gió lốc cuốn gậy ngọn cờ sụy, cũng chỉ mạnh được thế thôi. Trận gió soăn hút cát, bụi lên, xoay vòng quanh đám tử thi.

Bấy giờ vào khoảng giữa giờ Thân.

Những chiếc ấm đất

Bóng nắng gần tới đỉnh đầu. Sư cụ chùa Đồi Mai thủng thẳng trở về trai phòng. Nhà sư già gỡ chiếc nón tu lơ, sắp ngồi vào thụ trai thì có tiếng con trẻ gọi ở ngoài cổng chùa. Một chú tiểu lễ phép bước lên tam cấp:

- Bạch cụ, có người con trai cụ Sáu xin vào.

- Vậy chú vẫn đóng cửa chùa đó à? Chú ra mở mau không có người ta phải đứng nắng lâu. Cổng nhà chùa bao giờ cũng nên để ngỏ. Từ giờ chú nên nhớ: sáng sớm tụng kinh nhật tụng và thỉnh chuông xong là phải mở rộng cửa chùa và tối đến, lúc nào học xong kệ thì mới đóng. Kẻo nữa khách thập phương họ kêu đấy.

Tiểu ra được một lát thì một người con trai trạc mười bảy tuổi xúng xính trong chiếc áo dài thâm, chân xéo lấm, tay bưng cái khay tiến vào tăng xá, vái sư cụ:

- Bạch cụ, thầy con cho con mang xuống biếu cụ bình trà đầu xuân. Và xin phép cụ cho ra giếng chùa nhà gánh một gánh nước.

Nhà sư già đã quen với những việc biếu và xin mượn này ở dưới cụ Sáu, khẽ cất tiếng cười. Trên khuôn mặt khô xác, nụ cười không có gì là ấm áp thiết tha. Nó chỉ đủ là hiền lành thôi.

- Thế cháu đựng nước bằng cái gì?

- Dạ có người nhà quẩy nôi và gánh đi theo còn chờ ở ngoài.

- Ai đi đà phạt? Nắng này mà đi từ làng trên xuống tận đây lấy nước, cụ Sáu nhà có công quá. Cháu ngồi nghỉ chân đã. Để già bảo chú tiểu đưa tên bợc ra giếng. Cháu đi từ sớm, chắc bây giờ đã ngót dạ rồi; sẵn oản chuối vừa hạ xuống, già ép cháu thụ một ít lộc Phật.

- Bạch cụ, cháu ăn mặn ở nhà vẫn còn lừng dạ.

Sư cụ chùa Đồi Mai không nài thêm và vẫn chỉ cười rất thuần hậu.

- Cháu có biết cụ Sáu nhà đến xin nước ở chùa đây đã mấy năm nay rồi không? Gần mười năm. Uống trà tàu như thầy cháu thì cũng có một. Cừ nước giếng chùa đây mới chịu pha trà. Lắm lúc già tự hỏi về cái tiền thân

của thầy cháu xem là như thế nào. Nghĩ đến cái nhân duyên của thầy cháu với nhà chùa đây, thực cũng là bền và kỳ lắm cháu ạ.

Thoáng thấy tên lão bộc đã quảy xong gánh nước đang ngo ngác tìm mình và làm ướt cả khoảng giữa sân chùa lát toàn đá tảng xanh, người con cụ Sáu, với cái từ tốn của một thư sinh ngồi hầu chuyện bậc phụ chấp đã xuất gia, liền vội vàng đứng dậy xin phép về.

- Bạch cụ, cháu vội phải về, vì ở nhà hôm nay có khách uống trà. Có lẽ thầy cháu ở nhà đang chờ nước về.

Nhà sư già cũng vội theo bọn xin nước ra tới thềm ngoài. Sư cụ rút trong tay áo vải rộng ra một chiếc quạt thước, xòe rộng hết cả nan quạt, nghiêng che đầu cho đỡ nắng và bảo chú tiểu:

- Chú chạy mau ra vườn, bẻ mấy cành lá đào.

Rồi cụ giữ con cụ Sáu lại:

- Ầy, Ầy, thông thả một chút. Thả mấy cành đào có lá vào nồi nước, lúc gánh đi đường xa nó đỡ sóng ra ngoài và về đến nhà, nước vẫn mát.

Bọn xin nước vái chào nhà sư. Trên con đường đất cát khô, nồi nước trông tránh theo bước chân mau của người đầy tớ già đánh rỏ xuống mặt đường những hình ngôi sao ướt và thẫm màu. Những hình sao ướt nối nhau trên một quãng đường dài ngoằn ngoèo như lối đi của loài bò sát. Vội buổi trưa hè này là một đêm bóng trắng dài, và ví cổng chùa Đồi Mai là một cửa non đào thì những giọt sao kia có đủ cái thi vị một cuộc đánh dấu con đường về của khách tục trở lại trần.

Ánh nắng già dạn buổi trưa nung đốt mặt cánh đồng dưới chân đồi, làm rung rinh lớp không khí bốc từ mặt đất. Giống như vệt khói nhờ, nắng vờn qua những màu xanh bóng loáng của một dãy xóm làng cây cối im lìm. Đứng trong cổng chùa từ bề cao nhìn xuống cái thấp dưới chân mình, nhà sư già nheo nheo cặp mắt, nhìn cái nắng sáng lòa. Bọn người xin nước chỉ còn là mấy cái chấm đen, mỗi chuyển động lại làm tung lại phía sau mình một chùm cát bụi mờ mờ. Gió nồm thổi mạnh, nhiều cơn, đã đem cả mảnh bụi trần kia vào lọt cổng ngôi chùa cao ráo. Nhà sư nghĩ đến cụ Sáu, thở dài tỏ ý tiếc cho một kiếp chúng sinh còn vương mãi vòng nghiệp chướng.

Cụ Sáu vốn đi lại với chùa đây kể ra đã lâu. Từ trước cái hồi nhà sư già tới trụ trì. Mấy pho tượng Phật Tam thế bằng gỗ mít đặt ở trên bệ và mấy pho

Kinh in giấy đại thừa là của cụ Sáu cúng đầy. Cái chuông treo ở trên nhà phương trượng cũng là của ông cụ Sáu cúng vào hội trùng tu lại chùa. Và mỗi lần nhà chùa lập pháp khuyến thì ông cụ Sáu đứng đầu sớ. Chùa Đồi Mai ở xa làng mạc biệt lập trên một khu đồi nên cũng ít bị phiền nhiễu bởi đám tạp khách. Thỉnh thoảng trong bọn khách đến chơi, ông cụ Sáu được sự cụ biệt đãi nhất. Tháng một lần, nhà sư già lại giữ ông cụ Sáu lại ăn một bữa cơm chay và lần nào từ biệt, nhà sư cũng chân thành tặng khách một rò lan Chu Mặc. Thường thường mỗi lần gặp gỡ, thẻ nào hai ông già cũng kéo nhau ra cái giếng nước mà chuyện vãn rất lâu. Nhà sư ít nhời, trầm tĩnh ngắm bóng cụ Sáu trong lòng đáy giếng sâu. Cái bóng nhà sư già ít khi được đậu hình cho lâu trên phiến gương nước giếng mát lạnh: chốc chốc một vài giọt nước ngọt lại rời mạch đá tổ ong, thánh thót rớt xuống, tiếng kêu bì bõm. Ông cụ Sáu tỳ tay vào thành giếng nhìn mịn rêu xanh, chỉ ngón tay xuống lòng giếng sâu thăm gần hai con sào mà nói: "Chùa nhà ta có cái giếng này quý lắm. Nước rất ngọt. Có lẽ tôi nghiện trà tàu vì nước giếng chùa nhà đây. Tôi sợ dĩ không nghĩ đến việc đi đâu xa được, cũng là vì không đem theo được nước giếng này đi để pha trà. Bạch sư cụ, sư cụ nhớ hộ tôi câu thẻ này: "Là giếng chùa nhà mà cạn thì tôi sẽ lập tức cho không người nào muốn xin bộ đồ trà rất quý của tôi. Chỉ có nước giếng đây là pha trà không bao giờ lạc mất hương vị. Mà bạch cụ, chúng tôi không hiểu tại sao ngọn đồi này cao mà thủy lại tụ. Địa thế chùa này, xem ra còn dụng võ được...". Chừng như sợ cụ Sáu bàn rộng tới những chuyện không nên trao đổi với kẻ tu hành đã lánh khỏi việc của đời sống rồi, sư cụ vội nói lảng sang chuyện mấy cây mít nhà chùa năm nay sai quả lắm. Rồi kéo cụ Sáu vào trai phòng dùng một tuần nước. Theo một ước lệ rất đáng yêu đặt ra từ ngày mới làm quen với nhau, đã mười năm nay, bao giờ uống nước trà của nhà chùa, ông cụ Sáu cũng được cái vinh dự pha trà và chuyên trà thay nhà chùa.

Dạo này, chắc ông cụ Sáu bận việc nhiều nên đã mấy tuần trăng rồi mà không thấy vãn cảnh chùa uống nước thăm hoa, để cho sư cụ cứ nhìn mấy chậu Mặc lan rò trở hoa mà tặc lưỡi. Cùng bất đắc dĩ phải ngắt cắm vào lọ con vậ. Dạo này cụ Sáu chỉ cho người nhà xuống xin nước giếng thôi. Và trưa hôm nay lúc lặng ngắm hai thầy trò người con ông cụ Sáu đem nước ra khỏi chùa, lúc trở vào, nhà sư già thở dài cùng sư bác chờ đây: "Ông cụ Sáu này, nếu không đam mê cái phong vị trà tàu, đam mê đến nhiều khi làm lỗi, nếu ông ta bỏ được thì cũng thành một ông sư tại gia. Danh và lợi, ông ta không màng. Phá gần hết cơ nghiệp ông cha để lại, ông ta thực đã coi cái phú quý nhỡn tiền không bằng một ấm trà tàu. Nhưng một ngày kia, nếu không có trà tàu mà uống nữa thì cái ông cụ Sáu này sẽ còn khổ đến bậc nào. Phật dạy rằng hễ muốn là khổ. Biết đâu trong bốn đại dương nước mắt chúng sinh của thế giới ba nghìn, sau đây lại chẳng có một phần to nước mắt của

một ông già nằng lên chùa nhà xin nước ngọt về để uống trà tàu. Mô Phật!".

Ông cụ Sáu, hôm nay lấy làm thích cái người khách lạ đó lắm. Người khách lạ vừa kể cho chủ nhân nghe một câu chuyện cổ tích. Lê tròn chén vào lợi chiếc đĩa cổ vài ba lần, người khách kể:

"Ngày xưa, có một người ăn mày cổ quái. Làm cái nghề khát cái là phải cầm bằng rằng mình không dám coi ai là thường nữa; thế mà hắn còn chọn lựa từng cửa rồi mới vào ăn xin. Hắn toàn vào xin những nhà đại gia thôi và cố làm thế nào cho gặp được mặt chủ nhân rồi có xin gì thì hắn mới xin. Có một lần hắn gõ gậy vào đến lớp giữa một nhà phú hộ kia, giữa lúc chủ nhà cùng một vài quý khách đang ngồi dùng bữa trà sớm. Mọi người thấy hắn mon men lên thềm, và ngồi thu hình ở chân cột một cách ngoan ngoãn, mọi người không nói gì cả, để xem tên ăn mày định giở trò gì. Hắn chẳng làm gì cả, chỉ nhìn mọi người đang khoan khoái uống trà. Hắn đánh hơi mũi, và cũng tỏ vẻ khoan khoái khi hít được nhiều hương trà nóng tản bay trong phòng. Thấy mặt mũi người ăn mày đã đứng tuổi không đến nỗi bản thủ quá, chủ nhân bèn hỏi xem hắn muốn xin cơm thừa hay là canh cặn, hay là hột nữa, hắn lại muốn đòi xôi gấc, như kiểu người trong phương ngôn. Hắn gãi tai, tiến gần lại, tòm tĩm và lễ phép xin chủ nhân cho hắn "uống trà tàu với!". Mọi người tưởng hắn dở người. Nhưng tại sao không nở đuổi hắn ra và còn gọi hắn lại phía bàn cho hắn nhận lấy chén trà nóng. Hắn rút rè xin lỗi và ngỏ ý muốn được uống nguyên một ấm trà mới kia. Hắn nói xong, giở cái bị ăn mày của hắn ra, cẩn thận lấy ra một cái ấm đất độc ả. Thấy cũng vui vui và lạ lạ, mọi người lại đưa cho hắn mượn cả khay trà và phát than tàu cho hắn đủ quạt một ấm nước sôi, thử xem hắn định đùa định xược với bọn họ đến lúc nào mới chịu thôi. Hắn xin phép đầu đầy rồi là ngồi bắt chân chữ ngũ, tráng ấm chén, chuyên trà từ chén tổng sang chén quân, trông xinh đáo đê. Lúc này không ai dám bảo hắn là ăn mày, mặc dầu quần áo hắn rách như tổ đĩa. Uống một chén thứ nhất xong, uống đến chén thứ nhì, bỗng hắn nheo nheo mắt lại, chép môi đứng dậy, chắp tay vào nhau và thưa với chủ nhà: "Là thân phận một kẻ ăn mày như tôi được các ngài cao quý rủ lòng thương xuống, thực kẻ ty tiện này không có điều gì dám kêu ca lên nữa. Chỉ hiềm rằng bình trà của ngài cho nó lẫn mùi trầu ở trong. Cho nên bề dưới chưa được lấy gì làm khoái hoạt lắm". Hắn lạy tạ, tráng ấm chén, lau khay hoàn lại nhà chủ. Lau xong cái ấm độc ả của hắn, hắn thôi cái vôi ả kỹ lưỡng cất vào bị, rồi xách nón, vái lạy chủ nhân và quan khách, cắp gậy tập tễnh lên đường. Mọi người cho là một thằng điên không để ý đến. Nhưng buổi chiều hôm ấy, cả nhà đều lấy làm kinh sợ người ăn mày vì, ở lọ trà đánh đổ vung vãi ở mặt bàn, chủ nhân đã lượm được ra đến mười mảnh trầu".

Ông cụ Sáu nghe khách kể đến đây, thích quá, vỗ đùi mình, vỗ đùi khách, kêu to lên:

- Giá cái lão ăn mày ấy sinh vào thời này, thì tôi dám mời anh ta đến ở luôn với tôi để sớm tối có nhau mà thưởng thức trà ngon. Nhà, phần nhiều lại toàn là ấm song ấm quý.

- Cổ nhân cũng bịa ra một chuyện cổ tích thế để làm vui thêm cái việc uống một tuần nước đầy thôi. Chứ cụ tính làm gì ra những thứ người lạ ấy. Ta chỉ nên cho nó là một câu giai thoại.

- Không, có thể như thế được lắm mà. Tôi chắc cái lão ăn mày này đã tiêu cả một cái sản nghiệp vào rừng trà Vũ Di Sơn nên hần mới sành thế và mới đến nổi cảm bị gậy. Chắc những thứ trà Bạch Mao Hầu và trà Trảm Mã hần cũng đã uống rồi đây ông khách ạ. Nhưng mà, ông khách này, chúng ta phải uống một ấm trà thứ hai nữa chứ. Chẳng nhẽ nghe một câu chuyện thú như thế mà chỉ uống với nhau có một ấm thôi.

Thế rồi trong khi cụ Sáu tháo bã trà vào cái bát thải rộng miệng vẽ Liễu Mã, ông khách nâng cái ấm quần ẩm lên, ngắm nghía mãi và khen:

- Cái ấm của cụ quý lắm đây. Thực là ấm Thế Đức màu gan gà. "Thứ nhất Thế Đức gan gà; - thứ nhì Lưu Bội; - thứ ba Mạnh Thần". Cái Thế Đức của cụ, cao nhiều lắm rồi. Cái Mạnh Thần song ẩm của tôi ở nhà, mới dùng nên cũng chưa có cao mấy.

Cụ Sáu vội đổ hết nước sôi vào ấm chuyên, giờ cái ấm đồng cò bay vào sát mặt khách:

- Ông khách có trông rõ mấy cái mấu sùi sùi ở trong lòng ấm đồng không? Tàu, họ gọi là kim hỏa. Có kim hỏa thì nước mau sủi lắm. Đủ năm cái kim hỏa đây.

- Thế cụ có phân biệt thế nào là nước sôi già và nước mới sủi không?

- Lại "ngư nhãn, giải nhãn" chứ gì. Cứ nhìn tăm nước to bằng cái mắt cua thì là sủi vừa, và khi mà tăm nước to bằng mắt cá thì là nước sôi già chứ gì nữa.

Chủ khách cả cười, uống thêm mỗi người hai chén nữa. Cụ Sáu tiễn khách ra cổng với một câu:

- Thỉnh thoảng có đi qua tề ấp, xin mời ông khách ghé thăm tôi như một

người bạn cũ. Mỗi lần gặp nhau, ta lại uống vài tuần nước. Hà, hà.

Năm ấy nước sông Nhĩ Hà lên to. Thảo nào mấy nghìn gốc nhãn trồng trên mặt đê quanh vùng, vụ đó sai quả lạ. Cái đê kiên cố đã vỡ. Nhưng vốn ở cuối dòng nước chảy xiết, nhà cửa cụ Sáu chưa đến nỗi bị cuốn phăng đi. Lúc nước rút, ở cái cổng gạch nguyên vẹn, hai mảnh giấy hồng điều đôi câu đối dán cửa vẫn còn lành lặn và nét chữ vẫn rõ ràng:

Họ lịch sự như tiên, phú quý như giời, quất con ngựa rong chơi ngoài ngõ liễu

Ta trồng cỏ đầy vườn, vãi hoa đầy đất, gọi hè đồng pha nước trước hiên mai*.

Năm sau, quãng đê hàn khẩu, chùng hàn không kỹ, lại vỡ luôn một lần nữa. Cái cổng gạch nhà cụ Sáu vẫn trơ trơ như cũ. Nhưng lần này thì đôi câu đối giấy hồng điều, gió mưa đã làm bột màu phẩm mực, ngấn nước phù sa đã phủ kín dòng chữ bằng những vạch bùn ngang dày dặn.

Ông khách năm nọ - cái người kể câu chuyện ăn mỳ sành uống trà tàu - đi làm ăn xa đã mấy năm, nhân về qua vùng đấy, nhớ nhờ dặn của cụ Sáu, đã tìm tới để uống lại với ông già một ấm trà tàu nữa. Nhưng người khách hỏi nhà ông đến, người khách đã bùi ngùi thấy người ta bảo cho biết rằng nhà cụ Sáu đã bán rồi. Thấy hỏi thăm tha thiết, người vùng ấy mách thêm cho ông khách: "Có muốn tìm cổ Sáu thì ông cứ xuống Chợ Huyện. Cứ đón đúng những phiên chợ xếp vào ngày tám thì thế nào cũng gặp. Chúng tôi chỉ biết có thế thôi".

Phải, bây giờ ông cụ Sáu sa sút lắm rồi. Bây giờ ông cụ lo lấy bữa cơm cũng khó, chứ đừng nói đến chuyện uống trà. Thỉnh thoảng có xin được người nào quen một vài ấm, cụ lấy làm quý lắm: gói giấy giắt kỹ trong mình, đợi lúc nào vắng vẻ một mình mới đem ra pha uống. Vẫn còn quen cái thói phong lưu, nhiều khi qua chơi ao sen nhà ai, gặp mùa hoa nở, cụ lại còn cố bứt lấy ít nhị đem ướp luôn vào gói trà giắt trong mình, nếu đấy là trà mạn cũ.

Những buổi có phiên chợ, cụ Sáu ngồi ghé vào nhờ gian hàng tấm của người cùng làng, bày ra trên mặt đất có đến một chục chiếc ấm mà ngày trước, giá có giống ngay cọc bạc nén cho trông thấy, chữa chắc cụ đã bán cho một chiếc. Có một điều mà ai cũng lấy làm lạ, là cụ bán lũ ấm đất làm hai lớp. Mấy kỳ đầu, cụ bán toàn thân ấm và bán rất rẻ. Còn nắp ấm cụ để dành lại. Có lần vui miệng, cụ ghé sát vào tai người bà con: "Có thể mới được giá. Có

cái thân ấm rồi, chẳng nhẽ không mua cái nắp vừa vặn sao? Bán thân ấm rẻ, rồi đến lúc bán nắp ấm, mới là lúc nên bán giá đắt. Đó mới là cao kiến".

Cụ Sáu cười hề hề, rồi vội quay ra nói chuyện với bạn hàng đang mân mê những cái thân ấm đất đủ màu, cái thì dáng giỏ dậu, cái thì múi na, hình quả vả, quả sung, quả hồng. Cụ đang bảo một ông khách:

- Thế nào tôi cũng tìm được nắp cho ông. Cứ phiên sau lại đây thế nào cũng có nắp. Không, đúng ấm tàu đấy mà. Nếu không tin ông cứ úp ấm xuống mặt miếng gỗ kia. Cho ấm ngửa tròn lên. Cứ xem miệng vòi với quai và gờ miệng ấm đều cắn sát mặt bằng miếng gỗ thì biết. Nếu muốn thử kỹ nữa, quý khách thả nó vào chậu nước, thấy nó nổi đều, cân nhau không triềng, thế là đích ấm tàu.

Thả thơ

Cái buồn thường không mấy khi xảy đến một cách đơn chiếc. Cụ Phủ bà vừa mất vào quãng đầu xuân, cỏ xanh chưa đủ che kín mặt nấm mộ mới, thì cuối xuân năm ấy, cậu Chiêu lại cũng qua đời. Vì những luật lệ về luân lý gia đình vẫn còn ứng dụng được dưới suối vàng thì bên kia cõi đời này, linh hồn cậu Chiêu chí hiếu đang được yên tĩnh để hầu dưới gối một linh hồn chí từ. Và trên trần, có một gia đình đang lúng túng vì sự hiu quạnh. Bây giờ cụ Phủ ông đã lâm vào cái cảnh gà sống nuôi con một. Nguyên cụ Phủ được hai người con: cậu Chiêu không may sớm cướp công sinh thành, để lại cho cha một người em gái bỏ cô mẹ, đã đứng tuổi mà chưa có dịp nào xuất giá. Trời đất ôi, trên mấy gốc tre cần không đủ gây thành một bụi ẩm, trận gió thanh bạch ngày ngày cứ lao rào thổi mãi.

Cụ Phủ ông là một người mà học lực và chính tích chấp được cả bạn đồng liêu một thời; cô Tú là một thiếu nữ con quan mà cái tài làm thơ phú theo một gia sáo vững vàng, mà cái hạnh về môn nữ công đủ làm vinh dự cho một gia phong. Nhưng ông Giời thích thừa trừ đã buộc ông Phủ phải nghèo và cô Tú phải xấu. Và những lúc này, người ta không mấy ai nói đến tài và hạnh và thường chỉ hay nhắc đến chữ phận và chữ duyên.

Tiếng trống phủ trên lầu canh cứ điểm đều những tiếng vô vị vào một tư thất lạnh lẽo. Gian nhà giữa cụ Phủ Ông đã thuê canh dài làm bạn với thánh hiền bên án sách leo lét ngọn đèn; trái nhà phía tây, cô Tú âm thầm ngồi vắn chuyện với bóng in trên lá màn vải xô. Có những đêm mưa to gió lớn làm nhòe những tiếng trống phủ cầm canh, cô Tú rời phòng mình, qua gian giữa gây một lư trầm cho cha. ở gian giữa tư thất liền có tiếng ngâm thơ:

Cứ đốt lò hương cho tới sáng,

Thử xem mưa gió tới bao giờ!

Nhưng có một đêm rất gần đây, tiếng trống phủ thành hết quấy quả canh dài cụ Phủ và cô Tú nữa. Người cha đã cáo quan về vườn rồi. ở một xứ quê buồn tẻ kia, bây giờ có một ông đồ già ngồi dạy trẻ và một cô con gái ngày ngày ngồi trong nhà gõ một ống tơ vàng hay là chạy ra vườn bứt ít lá dâu nó cũng già cõi theo cái cảnh người. Bây giờ muốn nói đến cụ Phủ già đã cáo lão về hưu, người làng chỉ gọi là quan Nghè Móm.

Cụ Nghè Móm thường dạy học vào buổi sớm. Cô Tú săn sóc mọi việc trong nhà cũng vào buổi sớm.

Buổi chiều đến cô Tú đi chợ, làm cơm và mua luôn cả đồ ăn thức dùng cho buổi sớm hôm sau nữa. Cụ Nghè Móm ở nhà nhàn rỗi dùng thời giờ vào việc sao một lá số, gieo một quẻ bói hay là kê một đơn thuốc cho người làng. Có một buổi chiều, một người bạn đồng song cùng ở vùng ấy, nhân bị trời mưa dầm giữ lại nhà cụ Nghè Móm, đã nói với chủ nhân:

- Dăm ba tên học trò nhép này, lấy gì làm đủ sống. Trà tàu, rượu cúc, cây cảnh và hình như bác vẫn chưa bỏ được cái chứng thấp nển bạch lạp để đọc Đường thi sách thạch bản thì phải, lâu nay có đi đâu xa không?

Cụ Nghè Móm cười. Người bạn già rịt mũi thuốc chặt xuống nõ điều, tiếp:

- Tôi có một chuyện này muốn nói với bác từ lâu lắm, nhưng chỉ sợ bác chê là cô lậu.

Cụ Nghè Móm ngừng tay mài hòn son trong đĩa, chăm chăm nhìn bạn.

- Bây giờ tổ chức những cuộc chơi thả thơ, ý bác nghĩ thế nào?

- Cũng khó lắm. Hồi tôi còn tại chức, có lúc thì tôi đánh thơ ở nhà, có lúc thì lên quan Đốc trên tỉnh, không mấy tháng là không có một cuộc hội họp. Mà tôi nghiệm cái giống thả thơ càng hay chữ càng hay thua cay. Có lần đêm tôi mất đến mười mấy quan tiền đồng mà không trúng lấy được một chữ.

- Cụ Phủ dạy như thế thì nhảm rồi. Cứ gì phải được tiền. Vả chẳng, người thua có mấy khi là người dốt chữ đâu, và kẻ được thưởng cũng không dám tự đắc lên mặt sành thơ. ở vùng đây lắm người cũng muốn chơi lắm, nhưng tự xét không đủ tư cách để thả thơ cho ra hồn, nên chưa có cái lối hội họp như vậy. Tôi muốn được biết ý cụ về việc thả thơ này.

- Tôi bỏ đã lâu ngày rồi. Nếu có định chơi thì phải đọc lại thơ mất một dạo, và vòng cho đủ chữ một túi thơ, kẻ cũng công phu lắm. Điều tôi ngại nhất nữa, là bây giờ tuổi tác rồi. Bây giờ lại bày trò vui đó, e có mệt cho tinh thần. Đã thả thơ thì phải ồn ào mới vui. Còn trẻ trung gì cho nó cam. Mà cụ tưởng ở đây ai đánh nổi. Chữ nghĩa đâu mà làm cái vốn. Họ dốt chữ, họ thua thơ, mình ăn tiền của họ đã không lấy gì làm hứng thú mà lại còn mang tiếng rất nhiều nữa.

- Nếu mình cứ thả thơ luôn ở đây, những người ở vùng quanh sẽ tới. Tôi sẽ rao lên. Cụ kêu người đây ít chữ; kệ họ. Họ mất tiền mà được lạm dụng vào làng thơ phú, họ phải lấy làm sung sướng. Mà bọn nhà nho nghèo như anh em mình, nhiều lúc cũng nên cho họ chơi trò một chút, miễn là họ phải trả

tiền. Tục lệ ở hương thôn, khi bán nhiều bán xã, mua quan viên cũng không ra ngoài cái ý đó. Vậy bác đề tâm đến việc này. Từ mai bác đọc lại các tập thơ cổ, tìm sẵn những chữ "vòng" chữ "thả" thì vừa. Cô Tú nhà ta giọng trong và âm tiếng lăm.

- Để tôi xem xem có nên không đã.

- Cụ không phải nghĩ nữa. Vậy xin đính ước với cụ đến tuần trăng sau. ừ, bây giờ chúng ta là cuối hạ. Bắt đầu sang thu mát trời, thả thơ thì tuyệt. Nhà lại ở bên sông, còn chờ gì mà không làm một cái nhà bè trên mặt nước. Kể cũng đủ di dưỡng tính tình và đỡ cho khoản nhật dụng.

Khách đi rồi, cụ Nghè Móm nghĩ đến hồi trước, cụ đi lại với bạn đồng liêu, những lúc thừa nhàn, không đánh tổ tôm, chơi cờ tướng, thì lại bày một cuộc thả thơ hay là leo lên một đôi trái núi đá. Cái buồn thấy đời là ngắn là ít, chớm qua lòng một ông già đã muốn yên phận với chữ bài.

Bắt đầu từ hôm ấy, những tập thơ cổ được giữ lớp bụi ngâu và ra khỏi cái níp sách sơn son. Cụ Nghè Móm bắt đầu nghiền lại tập thơ của người xưa. Đường thi, Tống thi, Minh thi; đọc đến một bài, đọc hết một câu, gặp được một chữ đột ngột, cụ ngừng lại, ghé mắt kém vào mặt chữ nhỏ như con kiến, cụ vất tay lên trán, nghĩ ngợi và lăm bằm. Rồi cụ ngồi nhòm dậy, sao cả bài thơ ấy vào một cuốn sách giấy bản mới mẻ. Nhưng thường cụ chỉ trích lấy một câu ở những bài thơ đọc rất kỹ lưỡng đó. Ngày năm câu, ngày ba câu, một ngày gần đây, cuốn sách đã đặc những dòng chữ thảo chép những câu thơ rút ở cổ thi. Cô Tú theo lời cha dặn, đã đi mua sẵn rất nhiều tờ giấy tàu bạch ra rọc giấy ra từng mảnh dài bằng chiếc đũa và ngang to bằng hai ngón tay. Đám học trò nhỏ, đầu còn để cái chỏm dài lẩn thẩn hỏi cô Tú, cô vui vẻ trả lời:

- Đừng nghịch, thầy trông thấy, thầy mắng chết. Giấy này để làm gì à? Thầy sẽ viết những câu thơ cổ vào đây để bày ra giữa chiếu những lúc thả thơ.

- Thả thơ? Có làm thơ thì có, chứ thầy và các anh ấy có nói thả thơ bao giờ.

Cô Tú vốn yêu những cậu học trò nhỏ tuổi của cha mình như một người chị lớn đối với em út, cô không khỏi nín cười để giảng:

- Thầy sẽ viết vào mảnh giấy trắng này một câu thơ bảy chữ mà chỉ... có sáu chữ thôi. Còn một chữ thì để trống và thay vào đây một cái khuyên tròn. Cái khuyên tròn thay chữ đó thường gọi là chữ vòng. Đây này, chị lấy một câu làm thí dụ thì các em rõ ngay. Các em biết câu: "Quân hướng Tiêu Tương,

ngã hướng Tàn" đây chứ? ừ, thí dụ bây giờ định thả câu thơ ấy. Và định vòng chữ "hướng" ở đoạn dưới. Thầy sẽ viết vào mảnh giấy nhỏ này: "Quân hướng Tiêu Tương, ngã ... Tàn". Và khi ngâm câu thất ngôn có sáu chữ ấy lên thì thường phải ngâm: "Quân hướng Tiêu Tương, ngã. .. "vòng"... Tàn"; Chữ "vòng" đây thay vào chỗ để trống. Bây giờ mới nói đến những chữ "thả" ra. Thí dụ thầy thả năm chữ: cô, tại, vọng, phản và luôn cả cái chữ hướng trong nguyên văn. Thường chỉ thả có năm chữ thôi.

Tụi trò nhỏ thấy chuyện thả thơ ngộ nghĩnh, nghe lấy làm khoái trí, trở mắt nhìn cô Tú, giục cô nói tiếp.

- Muốn đánh chữ gì thì chọn lấy một trong năm chữ mà đánh. Đánh trúng thì một đồng ăn ba đồng. Nhưng mà đây là chuyện của người lớn tuổi. Các em ra tập bài đi, bao giờ thành người lớn rồi sẽ biết.

- Nhưng mà biết thế nào là được, là trúng hả chị? Lạy chị giảng cho một chút nữa, rồi các em xin đi ra bực học bài ngay, để chị rọc giấy.

- Trên đầu mẩu giấy con này, thầy sẽ viết cái chữ thả, thí dụ là chữ phản. Rồi thầy cuộn tròn đầu giấy lại, giấu chữ ấy đi, chỉ còn độ hở cái khoảng viết mấy chữ: "Quân hướng Tiêu Tương, ngã... Tàn", với một cái khuyên tròn vẽ thay vào chỗ trống. Nếu trong năm chữ cô, tại, vọng, phản, hướng em chọn lấy chữ phản mà đánh mà làm thành ra câu: "Quân hướng Tiêu Tương ngã phản Tàn", thì là em trúng đấy. Đặt một tiền thì được ăn thành ba tiền...

Tụi trò nhỏ nhìn nhau cười khúc khích và khi bị cô Tú xua đuổi lên nhà học trên đều ngoái cổ lại cười, nói một loạt với người con gái lớn của thầy học:

- Bao giờ các em nhớn, học giỏi được lên tập bài trên trường quan Đốc tỉnh, mỗi khi về thăm lại thầy, chị thả thơ cho các em đánh với nhé!

Đêm mười bốn tháng tám là cuộc thả thơ lần thứ hai của cụ Nghè Móm. Lần trước thả vào thượng tuần tháng bảy; lần này cụ Nghè Móm chọn ngày mười bốn, có người hỏi tại sao không để đến ngày rằm, cụ nói:

- Trăng mười bốn bao giờ cũng khéo hơn trăng rằm. Ngày mười bốn là ngày vùng trăng đi tới chỗ toàn thịnh. Ngắm vùng trăng rằm, người tinh ý sẽ nhận thấy cái vẻ sắp tàn của một vật gì đã mãn khai trong có một thì.

Những người có chút kinh nghiệm, đều chịu lời ông già nhận xét là chí phải.

Vùng trăng mười bốn lúc chéch về đoài đã in một cục bóng thắm và dài lên

mặt con sông trắng và lạnh như thổi thiếc vừa nguội. Đây là bóng chiếc nhà bè lợp lá gồi mà trong đó, cụ Nghè Móm đang ngồi làm nhà cái, thả thơ cho hàng chục người con đánh. Người ta đang sát phạt nhau bằng tiền, đem cái may rủi cả vào đến cỏi văn thơ và trên mặt nước sông thu, tiếng ngâm một câu thơ được cuộc, tiếng ngâm một câu thơ thua cuộc mất ăn tiền, những tiếng đó đều âm hưởng trên làn nước lạnh, thanh âm nghe trong trẻo, du dương và thái bình như tiếng vang của một hội tao đàn nào.

Mỗi buổi tối thả thơ, cô Tú đều ngồi bên cạnh cha. Cô bận tay đỡ cái túi thơ của cụ Nghè Móm mở lấy ra từng lá thơ đặt vào lòng chiếu cho làng chọn chữ đặt tiền. Đôi khi có kẻ chọn phải một chữ rất quê kệch mà lại trúng vào chữ ăn tiền, cô Tú tùm tùm nhìn mãi nhà con đang vợ tiền, chừng như muốn bảo thăm người được tiếng bạc đó chữ đó: "Đây ông xem, ở đời ăn nhau ở may rủi, chứ chữ nghĩa tài hoa mà đã làm gì, phải không ông?".

Tháng lại tháng, cụ Nghè Móm thả thơ trên mặt sông đã là một chuyện mà một vùng đây nhắc nhủ đến luôn luôn. Nhưng có kẻ ác miệng đã phao lên cái tin cụ Nghè Móm định mượn cuộc thả thơ để cho con gái lớn gần quá lứa kén chồng.

Từ đây không thấy cô Tú theo kèm cha xuống bè nữa. Cụ Nghè Móm không cho cô Tú theo mình đi thả thơ. Từ đây, không rõ tại đâu, cụ Nghè Móm hay thua luôn. Và bọn đánh thơ thì uể oải vợ tiền được, và buồn nhớ đến một cái bóng người đã mượn ít nhiều tiếng thơ mà tô vẽ nhiều cho lắm buổi đó chữ lấy tiền

Đánh thơ

Giữa quãng cuối đời vua Thành Thái và đầu đời Hoàng Tôn Tuyên hoàng đế, đất Thuận Hóa có ba người đàn bà rất đẹp và rất lãng lơ.

Bằng cái sắc, bằng tiếng ca, bằng cái tiểu xảo, bằng cái duyên lúc kín đáo, lúc lộ liễu, ba người đàn bà đẹp ấy đã thừa tô điểm cho xứ Huế trong một thời.

Cái thời ấy là thời của Nhà nước Bảo hộ tạm gọi là yên trong cuộc bình định. Nơi quê hương, vào những ngày u hoài âm ỉ, gió Đông Bắc còn gửi mãi về cái mùi diêm sinh đem từ ngoài bờ cõi vào. Nhưng, mặc kệ, dưới chân một nếp hoàng thành, bên bờ một con sông nước không bao giờ có sóng, mỗi ngày vẫn có ba người đàn bà ca hát từ lúc mặt trời tắt cho đến lúc mặt trời mọc. Tiếng đàn hát trên mặt nước một con sông nông lòng và không gợn chút tăm cá, đã vẳng đưa ra rất rộng. Thấy thế, một vài ông già mặc áo vải, mỗi lúc chống gậy trúc ra bến, ngắm bóng nắng tàn rưng phía bên tả ngạn sông Hương, đã thốt ra những lời than thở.

Nhưng, giọt lệ già của người mặc áo vải rỏ rơi xuống thì cát nơi bãi sông cứ việc thấm hút và uống cạn. Và có một cái gì vẫn còn lại mãi mãi ở hai bờ sông Hương thì vẫn chỉ là những tiếng hát. Tiếng đàn hát của giai nhân.

Họ là một bộ ba có ba cái tên rất đẹp, rất thơ mộng: một người là Mộng Liên, một người là Mộng Huyền và một người nữa tên là Mộng Thu. ở Huế, những cái miêng tuổi tác đã bắt đầu theo thị hiệu mà nói luôn luôn đến ba cái Mộng xinh kia và luôn luôn tâm tặc: "Thần kinh hữu tam Mộng".

Giữa cái thế giới đàn sáo của thành đô, ba cái Mộng xinh đẹp mỗi đêm rải rác ra mọi bến đò tản mát ở dọc sông Hương, những cái sở đắc về thanh và sắc của mình.

Nước một con sông hiền lành đẩy nhẹ cánh hoa vô định lừ đừ trôi một mình theo những cái xoáy nước yếu đuối. Mỗi đêm, ba cái Mộng gõ một nhịp phách, bấm một dây tơ và để rồi phá cười lên vài trận. Để cho cái xã hội đàn ông mặc áo xanh ẩm ướt phải thèm muốn. Thế rồi trong một đêm tốt đẹp, có một ông Phó Sứ giữ lăng, đã đứng lên làm chủ cho một cái Mộng. Mộng Liên đã về hẳn với quan Phó Sứ.

Một cái miêng cười, mười ngón tay tháp bút trước kia là của chung thiên hạ, bởi vì nó không có sở cứ, bây giờ đã trở nên của riêng một nhà. Cặp vợ

chồng ấy là một lúa đôi tài tử.

Ông bà Phó Sứ giữ lãng không mấy khi ở yên một chỗ.

Cái nghề của họ buộc họ phải xê dịch luôn luôn và mãi mãi. Suốt một dải Trung kỳ, họ đi về như là trảy chợ. Tới mỗi nơi, ở mọi chốn, quan Phó Sứ lại mở một cái túi đựng toàn bài thơ đổ ra cho mọi người đặt tiền và bên chiếu bạc văn chương, Mộng Liên lại đàn, lại ca để làm vui cho cuộc đồ đen rất trí thức này.

Mỗi tuần trăng, cặp tài tử này ở một tỉnh. Cái chiếu bạc thả thơ của họ thường trải ở một phủ nha, huyện nha hay là nơi tư thất một đốc bộ đường. Bất kể lúc lên voi, lúc xuống chó, lúa đôi này đã để dấu giày trên mọi chốn và tha lê đi khắp nơi cái túi thơ và cái túi phách ăn người của họ. Họ nhờ và cỗ thi, kiếm ra cũng được rất nhiều tiền. Nhưng cái giống lãng tử cầm tiền thường không nóng lòng bàn tay và có mấy khi họ nghĩ đến sự bảo hiểm cho ngày mai của mình. Vợ chồng ông Phó Sứ chưa bao giờ nghĩ đến việc làm một cái tổ ở một chỗ nhất định nào.

Quê hương của họ là Cờ bạc và Đờn hát. Nhà cửa đôi lưu đãng ấy gửi vào trong cái truy hoan của thiên hạ. Cái lãng trong đời bấp bênh của họ là ở chỗ nhiều người đã nhắc nhỡm tới cái tên Mộng Liên và Phó Sứ, mỗi khi lúa đôi chậm tới hay là đã lâu rồi mà chưa thấy trở lại. Người đánh thơ được, người đánh thơ thua xiểng liểng, ai ai cũng đều nhớ đến họ những khi xa vắng. Hình như bấy nhiêu người đều nhận ông Phó Sứ là đáng mặt làm nhà cái cho những buổi thả thơ rất nên thơ; mở xong mỗi tiếng thơ có khi ăn thua từng mấy chục bạc, người ta đều ngâm đi ngâm lại câu thơ thả. Nhà con, nhà cái đều ngâm vang cả nhà, chừng như muốn thi nhau một cái giọng tốt, chứ đồng tiền mất đi hay thu về được gấp ba số đặt, thời có gì là đáng kể. Giữa hai tiếng bạc trên một chiếc chiếu la liệt những mảnh thơ đề, Mộng Liên đêm đêm kê đùi tựa má ông Phó Sứ, lại đánh đàn, lại ca Nam bằng, ca Nam ai.

Có lẽ không riêng gì ở một nơi, mà ở mọi nơi, những lúc sốt ruột chờ mong vợ chồng ông Phó Sứ trở lại với túi thơ, mỗi buổi gần giờ tan buổi hầu, những lúc việc quan thanh thần, bao nhiêu thầy thừa phái ở các ty Phiên, ty Niết và những ông Hậu bổ, Thông Phán tỉnh, Kinh Lịch đã nói những câu:

- Quái lạ, sao cứ này hai ông mụ đó đi lâu quá chưa trở lại thả thơ cho bọn mình chơi hề!

- Đánh thơ của lão Phó Sứ có cái rất thú là được thua chi chi, mình cũng đều

lấy làm thích cả. Bởi vì lão biết chọn những câu rất hay mà thả. Mỗi lúc ngâm lên, cái hay của câu thơ đã làm cho bọn mình lạnh hết cả người.

- Chẳng thế mà quan Kinh ngài đã mấy lần phải bán lương non, thua nhẫn.

- Chơi cái gì thì chơi, chứ đến cái lối đánh thơ thả, cái nghiệp những anh đã hay chữ lại thêm tự phụ, là chỉ mãi kiếp thua không còn lấy một đồng một chữ tiền.

- Và có nhiều đũa dốt cay dốt đắng, thì lại mồi tay vợ tiền.

- Quan bác có biết tại sao không? Để cho không có cái nào lợi hại bằng lão Phó Sứ. Hắn lấy ý tứ ra mà dò tiếng bạc của từng người. Nếu lão biết quan bác thích lối thơ liệu, đọc lên âm thanh và niêm luật tròn trĩnh, nhịp nhàng, thế nào lão cũng rình lão thả một đôi chữ rất què kệch hay là khổ độc. Quan bác mấy khi lựa những chữ què kệch mà đặt tiền. Vậy nên lão vòng những chữ rất ngớ ngẩn đó. Thế là quan bác mất nghiệp, nếu bữa đó, quan bác lại đặt tiền đến tột cửa. Và lão lại còn bán cho mấy cửa đánh những chữ ngô nghê mà lão biết trước sao mình cũng khinh rẻ.

- Kỳ tháng trước, quan Kinh phải đi khám án mạng ở vùng quê thành ra bỏ lỡ mất buổi thả thơ mà tôi rất lấy làm hứng thú. Ngài nghĩ, tôi đã bắt thóp được một câu do sự vô ý của mục Mộng Liên. Nguyên hôm ấy, lão Phó Sứ cho thả năm chữ: cầm, thử, đàn, thiếp, sầu trong một câu thơ mà lão "vòng" chữ đầu "Vòng tâm duy hữu dạ đăng tri". Kể cũng khó đánh đấy chứ. "Ngọn đèn dầu ban đêm soi tỏ, biết cho tâm lòng gì?" Lòng đàn? Lòng son? Lòng một thiếu phụ? Lòng sầu? Phân vân lạ. Bỗng tôi thấy mục Mộng Liên ngồi cạnh, nhìn chăm chú vào chữ thả đứng đầu là chữ cầm, rồi mục thánh thót bầm khẽ mấy tiếng đàn nguyệt. Tôi đánh ngay chữ cầm ngài ạ. Tôi đoán già là lúc ở nhà vòng chữ, chồng đưa đũa cho vợ gắp, lão Phó Sứ đã bị tiếng đàn của vợ dạo lên buổi đêm ảnh hưởng nên lão mới thả chữ cầm. Và đánh chữ cầm, thế nào cũng ăn. Hôm ấy tôi đặt hai chục được sáu chục và muốn tỏ ý cảm ơn người đánh đàn một cách kín đáo, hôm sau tôi đã mua biếu Mộng Liên một cây đàn nguyệt có bốn cái trục bằng ngà voi nẩy. Đấy, chơi thơ, nhiều khi tâm lý nhiều vào là ăn.

- Tâm với lý gì. Có biết thơ thả, lão Phó Sứ thường mua lại của ai không? Mua của Tào Sắt bên phủ Tuy Lý Vương! Hai ba đồng, tiền công vòng một trăm câu. Thơ Tào Sắt mà thả, thì đừng có hòng mà ăn.

- Nay, các ngài có được rõ câu chuyện lão Phó Sứ dám thuê thợ bên Tàu

khắc riêng cho mình mấy tấm thạch bản in thành một tập thơ mỏng không? Lão ra khuôn mẫu cho họ in nhiều câu có những chữ lạ, rất ngộ nghĩnh và mỗi khi đem câu đó ra mà thả thực không ai ngờ đến. Nhưng chỉ có khi nào đánh to lắm, lão mới giở đến bí thuật này. Lão tìm đến những quan to và có tiếng là hay chữ, lão mới thả một hai câu thật gay go. Các quan thua, đòi lão phải dẫn chứng cổ thi, lão giả vờ bịt tên sách lại, che kín lề, mép và gáy cuốn thơ, chỉ cho xem đủ cái câu thả đó và đứng đĩnh, tùm tùm trình với cả làng rằng đó là một câu thơ Tống. Thật là rõ ràng chữ thạch bản, chữ tuy nhỏ bằng con kiến, nhưng đeo kính vào xem, chữ không nhòe lấy một nét. Nhiều người thua cay, thường chỉ tự trách mình xem cổ thi ít quá và tặc lưỡi kêu: "Cổ nhân dùng chữ úp mở uyển chuyển quá đi thôi. Họ cậy có tài, tự cho mình cái quyền hạ những chữ quá lắt léo, đem cái quyền lực của sáng tạo ra mà làm bọn mình đảo điên cả nhận thức và cả tiền bạc nữa. Còn ai biết đảng nào mà lặn nữa". Ấy một năm lão Phó Sứ dùng lối thả thơ sanh tử như thế độ một đôi lần, đủ gỡ lại những bữa thua to. Chà! Nhưng mà nghĩ lắm lúc cũng tội. Vợ chồng họ nhiều khi thua nhẵn. Lắm bữa không có lấy một chữ tiền mà thừa dây đàn nữa. Và hai ông mụ phải vờ cáo bệnh nằm bệt một nơi có khi đến hàng tháng.

- Cụ Tuần trước ở đây, chơi không được lịch sự, thành thử vợ chồng ông Phó Sứ họ cũng đâm nhờn. Ai đòi đi mặc cả với họ mỗi buổi đánh thơ xong, phải đưa cho mình một số nhất định là bao nhiêu, mặc dầu họ thua hay là được. Không những thế, Cụ lại còn quấy nhiễu họ giữa những tiếng bạc lớn. Lấy tiền nhà cái, lúc năm đồng, lúc mười chữ, tẹp nhẹp quá. Hình như Cụ còn chót nhả với cả mụ Mộng Liên nữa.

- Thì cũng phải lấy hồ chút ít chứ sao? Có thể thì những buổi hội giảng đầu tháng bên tòa bên tỉnh xong, Cụ mới giữ các quan phủ huyện lại cho chớ? Vậy chớ ai trả tiền những mâm rượu linh đình giáo đầu cho mỗi cuộc thả thơ?

- Cái ông huyện Bình Khê, người trông đứng đắn thế vậy mà nhảm lạ. Ông ta chúa hay vờ vĩnh. Nhà cái chưa thả thơ xong, ông cứ vờ vĩnh giục ồn lên những là lâu và làng đặt tiền chậm như thế thì một đêm, phỏng thả được mấy câu thơ. Thế rồi ông vờ lấy lá thơ đặt ở giữa chiếu, dọa mọi người nếu không đặt tiền nhanh lên thì ông thổi tuột lá thơ ra và xin làng, nếu nghĩ lâu quá, thì đợi đến câu sau hãy đánh vậy. Mỗi lần ông cầm lên đặt xuống lá thơ, cái mẫu giấy tàu bạch cuộn tròn như tổ sâu kền lại nói giãn dần ra một chút. Và ông đã hé nhìn được chữ gì viết trên đầu giấy, cuộn tròn tận vòng trong cùng lá thơ. Mắt ông ta nhanh như cái cắt. Có lần ông Phó Sứ vòng một chữ bút, ông huyện vờ xin thôi thế nào mà nhìn được cái nét sổ dài. Rồi là có bao

nhieu tiền đem đặt vào chữ bút đến tốt cửa! Nhưng, mụ Mộng Liên xem chừng cũng hiểu, nên mỗi lần sau, ông huyện Bình Khê động tay vào lá thơ là mụ lại buông tay đàn, chận lấy giấy và nhìn trừng trừng vào giữa mặt ông huyện có tính gian xảo kia.

Đêm hôm đó người ta bày cuộc đánh thơ ở nhà ông Kinh Lịch. Mọi người tụ tập ở đây đều lấy thế làm vừa lòng. Vì, ít ra, ở đây, người ta cũng chơi bởi có phần được tự nhiên hơn ở trong dinh các cụ. Ông Kinh Lịch là một người trọng cái sạch sẽ của tâm hồn, nói to cùng mọi người là ông không thu tiền hồ. Ông chỉ yêu cầu ai được thơ nhiều nhất thì nên cho người lão bộc nhà ông một số tiền nhỏ mọn để đền lại cái công nó làm dầu, làm đèn, nấu cháo và bung điếu. Ông Kinh lại còn khản khoản với mọi người đừng nên làm huyên náo nhà cửa lên. Ông vui vẻ nói:

- Đã hay rằng vớ được câu thơ hay, ai mà chẳng muốn ngâm vang lên. Thứ nhất lại ngâm vang câu thơ thả mình vừa đánh trúng cái chữ hiểm hóc, thì ai mà bụm miệng được. Một người ngâm, cả làng phụ họa vào, ồn ào bằng vỗ chơ, cái đó cũng là thường tình. Nhưng, tôi xin các ngài biết cho là chúng ta ở trong thành, gần ba dinh Cụ Lớn, mình không nên làm náo động quá. Bình khe khẽ, đủ nghe với nhau thôi.

Cả một lũ con bạc lên mặt tài giỏi, nhìn ông Kinh Lịch cười hóm hỉnh và khoan thai bước vào chiếu giữa. Ông Kinh Lịch châm thêm dăm bảy cây sập nữa đã gần sẵn vào để đèn đồng. Tất cả thành thử đến hơn mười cây nến, chung nhiệt độ lại để tăng bốc cái mùi thơm gắt ngát của một bình hoa rộng miệng chứa gần trăm gốc huệ trắng. Hoa huệ mãi khai cuộn cong đầu cánh trắng lại như những râu rồng và gặp tiết đêm, gặp sức nóng của nền cháy, của người thở mạnh, của hơi thở dồn vang càng hết sức nhả mùi hương. Không khí đều là huệ hết cả, có người rít mạnh môi thuốc lào, đã lầm rằng thuốc của mình là ướp ủ bằng hoa huệ. Hơi huệ ngùn ngụt bốc lên, quện lấy mùi dầu dừa nơi mái tóc Mộng Liên. Mộng Liên mặc chiếc áo màu hỏa hoàng ngồi ép sát vào chồng, mặc một chiếc áo lụa năm thân nhuộm màu khói nhang đột chỉ trụng rạn. Ông Phó Sứ vừa gỡ túi thơ vừa hỏi làng:

- Dạ thưa, có đánh thơ cổ phong không? Và có đánh chữ chân không?

Một con bạc ít tuổi và chừng như mới tập tống lối chơi chữ này, hỏi lại:

- Đánh thơ cổ phong? Thôi, nếu thả thơ cổ phong thì anh em ở đây đưa tiền cho ông tiêu hết. Còn đánh chữ chân là thế nào?

Ông Kinh Lịch đang nằm bên khay đèn, ngồi nhồm dậy nói chớ xuống chiếu dưới:

- Cái ông thừa nhà tôi đến hay lắm lắm. Đã đi đánh thơ đòi ăn tiền thiên hạ, còn hỏi lục vấn thế nào là chữ chân. Thừa ông, câu thơ bảy chữ, đem vòng chữ thứ bảy cuối cùng cho làng đánh, thế gọi là đánh chữ chân ạ.

- Nếu thế thì đánh cả chữ trắc và cả chữ bằng à? Thôi, xin làng cứ theo như lệ mọi khi mà đánh. Đây, chúng tôi không phải là thi bá, không dám đánh chữ vần, chữ chân.

Ông Phó Sứ và Mộng Liên nhìn nhau cười; vợ chồng có ý bảo thăm nhau rằng làng cũng khôn đấy nên mới không dám trêu vào lối đánh thơ hiểm hóc này.

Lá thơ đầu tiên đã ra khỏi miệng túi gấm vẫn khur khur nằm trong tay Mộng Liên. Cả làng chăm chú nhìn và ngâm ngợi và ngẫm nghĩ. Cái gì mà ".... thượng, mai khai, xuân hựu lão"? Cuối lá thơ thả, có sẵn năm chữ thả viết xương kính: tái, sơn, đình, mộ, Văn. Cả làng ngâm:

- "Vòng" thượng, mai khai, xuân hựu lão.

Vẫn lời cái ông thừa trẻ:

- Tái, sơn, đình, mộ, Văn. Ta đánh chữ tái "Tái thượng, mai khai, xuân hựu lão". Hoa mai... nở trên mặt ngọn ải... xuân lại già nữa.

Ngẫm ngợi lâu, ông thừa trẻ trở nên do dự. Thấy ông Thông phán tỉnh, người có tuổi và vốn sành về môn thơ thả, đánh chữ Văn, ông tỏ ý ngạc nhiên:

- Văn thượng, mai khai, xuân hựu lão. Quái nhỉ! Sao lại Văn?

Rồi ông thừa cứ mân mê mãi cọc tiền, không biết nên đặt chữ gì để ông Phó Sứ phải sốt tiết lên cắt nghĩa hộ cho bằng vẻ lễ phép ngụ nhiều ngạo mạn kín đáo.

- Thừa ngài, Văn là con sông Văn chảy qua đất Lỗ, quê đức Thánh Khổng. "Mai nở trên sông Văn, xuân lại già". Cụ Phán tỉnh đánh thơ như thế, câu đó ngài cho làm lạ lắm sao?

Và, xem chừng cả làng cũng không có một ai đánh thêm được đồng nào nữa, ông Phó Sứ xin làng cho phép ông được thối lá thơ cuộn tròn để tuyên bố cái

kết quả tiếng bạc đầu tiên. Ông đã nhẹ nhàng cầm lá thơ, phòng má định thổi phù một cái. Một vài người vội vàng vút thêm tiền đặt vào mấy chữ tái, sơn, đình. chỉ có chữ mộ là không ai đánh cả.

Mộng Liên ngồi đánh được một phần ba bản đàn Nam bình*.

Thế rồi tiếng bạc mở.

Và cả làng đều ngả ngửa ra khi đọc rõ lá thơ thả kia là câu: "Mộ thượng, mai khai, xuân hựu lão". Cả làng nhao nhao:

- Ô, cổ nhân dùng chữ ác thật. Hoa mai nở trên nấm mồ, xuân càng già. Thơ phú thế có giết người không? Ai biết đằng mô mà lần, mà đoán.

Ông Phó Sứ trước khi vợ tiền cả làng, vì không ai đánh chữ mộ, ông đã vội trình với làng một trang sách thơ mở rộng. Và tay vừa chỉ một dòng chữ in nhỏ, mồm vừa nói:

- Thừa với làng, câu này lấy ở bài Tọa phóng hạc đình của Từ Dạ.

Bao nhiêu bộ mặt tâng hăng đều cúi cả vào trang cổ thi và ề à ngâm lại:

- "Mộ thượng mai khai, xuân hựu lão; Đình biên hạc khứ, khách không hoàn". Hay, hay thiệt.

Ông Kinh Lịch đêm ấy thua to. Ông truyền cho người cuộn chiếu bạc và ân cần dặn vợ chồng ông Phó Sứ tháng sau có trở lại thì thế nào cũng phải tổ chức cuộc thả thơ ở ngay nhà ông cho ông gỡ lại. Ông còn năn nỉ xin ông Phó Sứ làm quà cho mình tất cả những lá thơ đã dùng đánh suốt một đêm qua. Thấy nhà cái trù trù, ông Kinh Lịch nói dối:

- Có cho, thì tôi giữ làm chút kỷ niệm.

Ông Phó Sứ cười, trao vào tay ông Kinh mấy chục lá thơ đã dùng đến nhàu nát rồi và thắt chặt lại miệng túi gấm còn đựng đến gần trăm lá thơ khác chưa dùng đến còn phong kín cái bí mật một chữ thơ. Rồi nhà cái nhà con chấp tay từ biệt nhau với một câu đính ước: "Cữ thượng tuần tháng sau, xin lại gặp nhau ở đây nữa".

Nhưng ngày thượng tuần tháng sau, ông Phó Sứ và Mộng Liên không trở lại. Rồi quá cữ trung tuần, rồi qua luôn cả cữ hạ tuần. Nhiều khách thả thơ đã đầy công chờ đợi vợ chồng ông như một cái bóng chim như một cái tằm cá.

Một hôm có người ở kinh ra, nói chuyện cùng ông Kinh Lịch:

- Ông Phó Sứ chết ở chân Đèo Ngang rồi. Mộng Liên giờ là người góa và đang lúng túng tìm người giữ cho cây đàn. Số là đi qua Hoành sơn quan, thấy cảnh đẹp, lòng sinh tình, hai ông mụ đã yêu nhau giữa một vùng trời nước bao la. Ngay chỗ dưới chân ngọn tường ải có chữ "Đệ nhất hùng quan" của đức Thánh tổ ngự phê ấy, ông ạ. Trúng cơn gió độc, ông Phó Sứ đã hóa ra ma chết đường. Mộ để sát ngay bên đường thiên lý. Cái giống ma trời này, sẽ thiêng vô cùng. Rồi đây những lúc thanh vắng, những lúc trăng bãi gió ngàn, hồn ma tha hồ mà trêu ghẹo khách bộ hành vô Kinh đấy ông ạ. Cấm cảnh cho lão, đâu có bậc thời sĩ quê vùng Ngũ Quảng có làm đôi câu đối điệu. Xin đọc ông nghe:

Ra Bắc vào Nam, trăng gió đề huề thơ một túi,

Lên đèo xuống ải, mây mưa đánh đổ cuộc trăm năm.

Hương cuối

Đứa cháu đích tôn và lũ cháu ngoại đang loay hoay ngoài sân với những đồ đồng ngũ sự lồng chổng trên đám trấu và tro dầm nước.

Ông chúng, cụ Kép làng Mọc, cũng đang loay hoay với mấy chục chậu lan xếp thành hàng dưới giàn thiên lý.

Trái với thời tiết, buổi chiều cuối năm gió nồm thổi nhiều.

Cơn gió nồm thổi nhẹ, như muốn nhạo cái ông già kia mặc cả một tấm áo trấn thủ bằng lông cừu trắng. Trời nồm nực, bức đến tấm nước lã được, ông cụ Kép mặc áo lông cừu xứ Bắc! Không, đây chỉ là một thói quen của cụ Kép. Mỗi khi cụ ra thăm vườn cảnh, trong một năm, trừ những ngày hạ ra không kể còn thì lúc nào cũng khoác tấm áo cừu. Mùa xuân, mùa thu, khí hậu ẩm, áo mở khuy. Sang đến đông tuyết, cụ cài hết một hàng khuy nơi áo, thế là vừa. Trong cái vườn cây nhỏ, trong đám cỏ cây xanh rờn, những buổi sớm tinh mơ và những buổi chiều tàn nắng, người ta thường thấy một ông già lông mày bạc, tóc bạc, râu bạc, mặc áo lông trắng, lom khom tía những lá úa trong đám lá xanh. Cụ Kép nguyện đem cái quãng đời xế chiều của một nhà nho để phụng sự lũ hoa thơm cỏ quý.

Buổi chiều ba mươi Tết năm nay, cả một cái gia đình cũ kỹ nhà cụ Kép đang tới tập dọn dẹp để ăn tết.

Mợ ảm cả, mợ ảm hai ngồi lau lá dong chăm chỉ. Thỉnh thoảng họ ngừng tay để hỏi nhau xem còn thiếu những thực phẩm gì trong cái mâm cơm cúng chiều nay. Lũ con đàn bi bô ngoài sân. Chúng đang đánh bóng ở ngoài sân những lư, đỉnh, cây đèn nến bằng đồng mắt cua và bằng thiếc sông Ngâu. Chốc chốc, lũ trẻ lại mỉm cười, nghe những đầu thừa thớt ít sợi tóc tơ, nhìn vào phía trong nhà cầu, hỏi mẹ chúng:

- Bao giờ cậu mới về, hả mợ?

Không biết nên trả lời con trẻ thế nào cho tiện, mợ ảm cả đưa mắt cho mợ ảm hai.

Ông ảm cả và ông ảm hai, đi làm việc ở tận xa chưa thấy về ăn Tết. Cứ lời những người trong làng có người đi làm việc nhà nước thì được nghỉ những từ chiều hai mươi chín kia mà. Muốn được khuây nổi mong, hai chị em dâu, người đã đứng tuổi, càng thái đồ nấu cỗ cho thực nhanh. Góm, những miếng

trúng trắng để bày mặt cổ bát, thái hình miếng trám, sao mà đẹp thế. Đứng bên cạnh mẹ, đứa nhỏ nhất trong đàn con đã thủ thủ van nài mợ âm hai:

- Mợ cho con cái miếng mợ cắt hồng kia nhá!

Người mẹ không nghỉ tay làm việc trên tấm thớt. Lừ mắt nhìn con. Thằng bé vội chạy ra ngoài, sấn đến cạnh cụ Kép:

- Ông đang làm gì thế hở ông?

- Ấy chết, cháu đừng mó vào hoa của ông. Ông đang thăm xem đúng hôm nào thì hoa của ông nở đủ.

- Ông cho cháu một cái... Cháu xin ông cái lá gầy kia nhá!

- Cháu không nghịch được những thứ này. Thôi, đi lên trên nhà với ông. Mợ cháu mà trông thấy cháu ra nghịch cây của ông, thì cháu lại phải đòn đấy.

Nhớ đến trận đòn phát trần hôm nọ, vì trót nghịch gãy mất mấy giò lan của ông nội, thằng bé mặt phụng phịu và hai tay đánh đai vào mình ông già, kéo trĩu cả tấm áo lông cừu. Nó làm nũng ông và quăn quít lấy ông, mong ông sẽ che chở cho, nếu mẹ nó nom thấy nó ra nghịch chậu cây cấm.

Cụ Kép cười khà khà. Rồi cụ lại vạch từng gốc rò lan, xem xét tỉ mỉ đến màng hoa, đến rò lan và thân lá. Hết chậu này đến chậu khác.

Tưởng chừng như cháu mình cũng là một người biết đến chuyện chơi cây, hiểu đến thời tiết trong một năm, có đủ những kinh nghiệm, thói tục và thông minh của người lớn, ông già đã nói với cháu bé:

- Tự nhiên, cuối năm lại nổi gió nồm. Cháu có thấy bực mình không? Ông tiếc cho mấy chục chậu lan của ông quá. Nở hết thôi!

Đứa cháu không hiểu đến ý nghĩa câu than phiền của ông già, ngừng bộ mặt ngây thơ lên, hỏi hai ba lần:

- Hoa sắp nở, sao lại tiếc hở ông?

Cụ Kép nhìn lại cái người bé tí hon đứng với mình trong vườn lan, thân cao không vượt khỏi cái lá lan uốn cầu vồng, cụ Kép đãi đứa cháu ngây thơ một nụ cười rất độ lượng, mắt nhấp nháy kính tuổi:

- Nếu không có nồm, thì hoa trong vườn ông còn lâu mới nở. Hoa sẽ nở nhằm vào ngày rằm tháng giêng. éúng vào ngày Tết Nguyên Tiêu. Ông cháu chúng ta sẽ có hoa mà thưởng xuân, cháu đã hiểu chưa? Bây giờ cháu chạy vào gọi bố già ra đây cho ông bảo.

- Bố đi ra bờ ao rửa đá cuội từ ban trưa kia ông ạ.

Phải, phía cầu ao trong vườn cụ Kép, một người lão bộc, đang lom khom dùng rổ đá xuống nước ao và sàng sảy rổ đá như kiểu người ta sàng mẹt gạo. Tiếng đá bị tung lên đập vào nhau kêu sào sạo, khiến lũ cò trắng nghỉ chân trên lũy tre vội bay mất. Bố già nghỉ tay, nhìn đàn cò sợ hãi bay cao, với nét cười của một người chịu vui sống trong sự an phận.

Bố ở với cụ Kép đã lâu lắm. Cái hồi cụ Kép còn là một thầy khóa sinh hai mươi tuổi, bố già đã nếm cơm ở của nhà này rồi. Chính bố vác lều chõng cho cụ đi thi tú tài. Những việc lớn nhỏ trong nhà, bố đều nhớ hết. Bố nhớ cả đến ngày giỗ giúi trong họ. Không có bố nhắc nhở có lẽ nhiều lần mợ ảm cả đã bỏ mất ngày giỗ. Bố già hình như chỉ trải cuộc sống của mình để hằng năm, nhắc nhở đến những ngày giỗ trọng và giỗ giúi của gia đình người khác.

- Thừa mợ, đến mười sáu tháng tư này lại là chính kỵ cụ ngoại... Thừa mợ...

Mợ ảm cả, muốn tỏ sự cảm ơn, kén đáo đãi bố già một miếng trầu kèm miếng cau tươi mềm. Trong cái gia đình yên lặng này, bố già được thiện cảm của mọi người, không phải vì ỏn thót mà chính vì lòng thẳng thắn. Lắm lúc trông tội nghiệp lạ. Bố tính toán, xếp đặt việc nhà chủ y như một người có quyền lợi dính dấp vào đấy. Cái hoài bão to lớn của bố, là lúc trăm tuổi nằm xuống sao được một cái "áo" gỗ vàng tâm thật dày.

Ở đây, không ai nữ nói nặng bố. Và, đến những việc nặng, mọi người đều tránh cho bố già. Công việc thường trong một ngày, có nhiều hôm chỉ thu vào việc chuyên trà tàu và thay bã điếu cho cụ Kép. Thậm chí trong những ngày cuối năm bận rộn như hôm nay, mà bố già cũng không phải mớ tay vào việc gì cả. Làm lợn gói giò chả, vo gạo, đồ đậu xanh làm bánh chưng, làm dầu đèn, lau bàn thờ, nhất nhất không việc gì phải qua tay bố. Mãi đến trưa hôm ba mươi Tết, cụ Kép mới bảo bố già đi rửa mấy trăm hòn đá cuội trắng. Nghe thấy bố già nhận lấy cái việc rất ngộ nghĩnh đó, cả nhà đều cười. Thứ nhất là lũ trẻ con. Cụ Kép vẫn nghiêm trang dặn người bố già:

- Bố đem đá ra bờ ao rửa cho sạch. Lấy bẹ dừa mà kỳ cho nhẵn, cho trắng tinh ra. Xong rồi, lựa những viên đá tròn bỏ vào một cái rổ. Những viên đá

xù xì, không tròn trĩnh, để một rỗ khác.

Bố già tỏ ý hiểu:

- Thừa cụ, con biết rồi. Cụ lại sắp cho dọn một bữa rượu "Thạch lan hương". Nhưng sao năm nay, lại soạn đá sớm quá? Thừa cụ, con nhớ mọi năm cứ hạ cây nêu xong rồi mới đem cuội ra ngâm kia mà...

- Thế bố không thấy giò đôi giò nôm đây à? Thế bố không biết năm nay hoa nở sớm hơn mọi năm sao? Tôi đã cho ngâm thóc để lấy mầm nấu kẹo mạch nha từ mấy hôm nay rồi.

Bố già gật gật...

Cụ Kép là người thích uống rượu ngâm thơ và chơi hoa lan. Cụ đã tới cái tuổi được hoàn toàn nhàn rồi để dưỡng lấy tính tình. Vì bây giờ trong nhà cụ cũng đã thừa bát ăn. Xưa kia, cụ cũng muốn có một vườn cảnh để sớm chiều ra đây tự tình. Nhưng nghĩ rằng mình chỉ là một anh nhà nho sống vào giữa buổi Tây Tàu nhố nhăng làm lạc mất cả quan niệm cũ, làm tiêu hao mất bao nhiêu giá trị tinh thần; nhưng nghĩ mình chỉ là một kẻ chọn nhầm thế kỷ với hai bàn tay không có lợi khí mới, thì riêng lo cho thân thể, lo cho sự mất còn của mình cũng chưa xong, nói chi đến chuyện chơi hoa. Cụ Kép thường nói với lớp bạn cũ rằng có một vườn hoa là một việc dễ dàng, những đủ thời giờ mà săn sóc đến hoa mới là việc khó. Cụ muốn nói rằng người chơi hoa nhiều khi phải lấy cái chí thành chí tình ra mà đối đãi với giống hoa cỏ không bao giờ biết lên tiếng. Như thế mới phải đạo, cái đạo của người tài tử. Chứ còn cứ gây được lên một khoảnh vườn, khuân hoa cỏ các nơi về mà trồng, phó mặc chúng ở giữa trời, đầy chúng ra mưa nắng với thờ ơ, chúng trở bông không biết đến, chúng tàn lá cũng không hay thì chơi hoa làm gì cho thêm tội.

Đến hồi gần đây, biết đã đủ tư cách chơi cây cảnh, cụ Kép mới gây lấy một vườn lan nho nhỏ. Giống lan gì cũng có một chậu. Tiểu kiều, éai kiều, Nhất điểm, Loạn điểm, Yên tử v.v... Chỉ trừ có giống lan Bạch ngọc là không thấy trồng ở vườn. Không phải vì lan Bạch ngọc đắt giá mỗi giò mười đồng bạc, mà cụ Kép không trồng giống hoa này. Trong một buổi uống trà đêm, cụ Kép nói với một người bạn đến hỏi cụ về cách thức trồng cây vườn hoa:

- Tôi tự biết không chăm được lan Bạch ngọc. Công phu lắm, ông ạ. Gió mạnh là gãy, nắng già một chút là héo, mưa nặng hạt là nẫu cánh. Bạch ngọc thì đẹp lắm. Nhưng những giống nhẹ nhàng ấy thì yếu lắm. Chăm như chăm

con mọn ấy. Chiều chuộng quá như con cầu tự. Làm lỡ một chút là chúng đi ngay. Những vật quý ấy không ở lâu bền với người ta. Lan Bạch ngọc hay ưa hơi đàn bà. Trồng nó ở vườn các tiểu thư thì phải hơn.

Thiếu hẳn loài Bạch ngọc, cụ Kép đã cho trồng nhiều giống Mặc lan, Đông lan, Trần mộng. Giống này khỏe, đen hoa và rò đầy, hoa có khi đậu được đến nửa tháng và trong mười ngày, nếu chủ vườn có quên bón tưới, cũng không lụi.

Chiều hôm nay, hoa Mặc lan chớm nở.

Chiều mai, mừng một Tết, hoa Mặc lan mãn khai đầy vườn.

Đêm giao thừa, bên cạnh nồi bánh chưng sôi sình sịch, bố già đang chăm chú canh nồi kẹo mạch nha. Cụ Kép dặn bố già phải cẩn thận xem lửa kéo lơ dềnh một chút là khô mất nồi kẹo.

Hai ông ăm, con trai cụ Kép, người lớn tuổi đứng đắn như thế, mà lại ngồi gàn đây, phát giấy vào những nan lồng. Thực là hai đứa trẻ con đang ngồi nghịch với lồng bàn giấy. Họ trịnh trọng ngồi dán hồ, vuốt giấy. Ông cụ Kép đứng kèm bên, mỗi lúc lại nhắc:

- Này Cả, thầy tưởng miệng lồng bàn, con nên đan to hơn miệng chậu. Con chạy ra, lấy cái que đo lại lợi chậu xem. Nếu rộng thì hỏng hết. Đo lợi chậu Mặc lan thôi.

Hai ông ăm, ngồi phát được đến mười cái lồng bàn giấy. Họ rất vui sướng vì họ tin đã làm toại được sở thích của cha già. Cụ Kép co ro chạy từ nồi mạch nha, qua đám lồng bàn giấy, đến cái rổ đá cuội đã ráo nước thì cụ ngồi xồm xuống, ngồi lựa lấy những viên đá thật trắng, thật tròn, để ra một mẹt riêng. Ông ăm cả, ông ăm hai lễ mễ bung những chậu Mặc lan vào trong nhà. Cả ba ông con đều nhặt những hòn cuội xấu nhất, méo mó, xù xì trải xuống mặt đất những chậu lan gàn nở. Mỗi lần có một người đung mạnh vào rò lan đen, cụ Kép lại xuýt xoa như có người châm kim vào da thịt mình.

Nồi kẹo đã nấu xong nhưng phải đợi đến gần cuối canh hai kẹo mới nguội.

Bây giờ thêm được bố già đỡ một tay nữa, cả ba ông con đều lấy những hòn cuội để riêng ban nãy ra mẹt, đem dúng đá cuội vào nồi kẹo, quần kẹo bọc kín lấy đá, được viên nào liền đem đặt luôn vào lồng chậu hoa. Những viên đá bọc kẹo được đặt nhẹ nhàng lên trên lượt đá lót lên nền đất chậu hoa.

Úp xong lồng bàn giấy lên mười chậu Mặc lan thì vừa cúng giao thừa.

Ba ông con, khăn lượt áo thâm lạy trước bàn thờ đặt ngoài trời. Năm nay, trời giao thừa lạnh.

Cả một buổi sớm, cụ Kép phải bận ở đình làng. Trước khi ra đình cụ đã dặn bố già ở nhà phải sửa soạn cho đủ để đến quá trưa, cụ và vài cụ nữa đi việc đình làng về sẽ cùng uống rượu thưởng hoa.

Bố già đã bày ra giữa sân bốn cái đôn sứ Bát Tràng màu xanh quan lục. Trước mặt mỗi đôn, bố già đặt một án thư nhỏ, trên đó ngất ngheo hai chậu lan còn lù lù chiếc lồng bàn úp, và một hũ rượu da lươn lớn có nút lá chuối khô. Bố già xếp đặt trông thật đẹp. Trong mấy năm nay, đầu mùa xuân nào bố già cũng phải ít ra là một lần, bày biện bàn tiệc rượu Thạch lan hương như thế. Bố già hôm nay lắm bầm phàn nản với ông ả hai:

- Năm nay cụ nhà uống rượu sớm quá và lại uống ban ngày. Mọi năm, cứ đúng rằm tháng giêng mới uống. Vả lại uống vào chiều tối. Đốt đèn lồng, treo ở ngoài vườn, trông vào bữa rượu hoa, đẹp lắm cậu ạ.

Ông ả hai vui chuyện, hỏi bố già:

- Nay bố già, tôi tưởng uống rượu nhấm với đá cuội tắm kẹo mạch nha thì có thú vị gì. Chỉ thêm xót ruột.

- Chết, cậu đừng nói thế, cụ nghe thấy cụ mắng chết. Cậu không nên nói tới chữ xót ruột. Chính cụ nhà có giảng cho tôi nghe rằng những cụ sành uống rượu, trước khi vào bàn rượu không ăn uống gì cả. Các cụ thường uống vào lúc thanh tâm. Và trong lúc vui chén, tịnh không dùng những đồ nhấm mặn như thịt cá đâu. Mấy vò rượu này, là rượu tắm đấy. Cụ nhà ta quý nó hơn vàng. Khi rót rỏ ra ngoài một vài giọt, lúc khách về, cụ mắng đến phát thẹn lên. Cậu đây nút lại không có rượu bay!

Phía ngoài cổng, có tiếng chó sủa vang.

Bố già nhìn ra thấy bốn cụ tiến vào đã quá nửa lòng ngõ dưới. Cụ nào cũng cầm một cây quạt thước, chống một chiếc gậy tre còng cua hay trúc đuôi gà. Uống xong tuần nước, cụ Kép mời ba cụ ra sân uống rượu. Bố già vòng tay vái các cụ và đợi các cụ yên vị rồi thì khom khom mở từng chiếc lồng bàn giấy một.

Một mùi hương lan bị bỏ tù trong bầu không khí lồng bàn giấy phát từ đêm

qua, đến bây giờ vội tản bay khắp vườn cây. Bốn cụ và bố già đánh hơi mũi: những cặp mắt kém cỏi đăm đăm nhìn kỹ vào khoảng không trong vất như có ý theo dõi luồng hương thơm đang thẩm nhập dần vào các lớp khí trời. Con gió nhẹ pha loãng hương thơm đặc vào không gian.

- Dạ, xin rước các cụ.

Dứt tiếng cụ Kép, tất cả bốn cụ đề úp lòng bàn tay vào nhau thi lễ và giờ tay chỉ thẳng vào giữa mời nhau ai cao tuổi xin nhấp chén trước đi. Tiệc rượu bắt đầu. Bố già kính cẩn chấp tay đứng sau lưng chủ, có vẻ cũng thèm say lắm.

- Trời lạnh thêm chút nữa, uống Thạch lan hương mới đúng phép, chủ nhân ạ!

Đáp lời cụ Cử Lũ, cụ Kép vuốt râu cười nói:

- Chính thế. Nhưng đề sợ chờ được lạnh đến, thì hoa vườn nhà tàn mất. Trông kẻo mạch nha không đông, còn dính vào lớp đá lót, đề cũng biết là không được khéo lắm. Trời nồm biết làm thế nào.

- Này cụ Kép, kẹo đá thơm ngon đấy. Chỉ hiềm có mùi ung ứng pha vào hương lan. Chắc kẹo nấu bén nôi, khô và thêm không được đông nên mới có tạp vị nhiễm vào.

Sau mấy câu phê bình về tiệc rượu, tỏ ra mình là người biết thưởng thức những vị thanh lương đậm bạc, bốn cụ đều xoay câu chuyện sang phía thơ văn.

Cụ Tú người cùng làng với cụ Kép mở đầu câu chuyện làm thơ.

- Sớm nay, đề đã khai bút rồi. Đề nghĩ được một đôi câu đối. ể các cụ chữa cho mấy chữ. Chiều nay sẽ viết luôn vào giấy hồng điều để xin phép dán thêm vào cổng nhà.

Ba cụ cùng cạn chén một lúc, cùng nói một lúc:

- Cụ Tú hãy cạn luôn ba chén rồi hãy đọc đôi câu đối mới. Câu đối của cụ còn ai mà hạch nôi chữ nào. Cụ nói gì mà khiêm tốn vậy... Chúng tôi xin nghe.

Chờ cụ Tú dặng háng lấy giọng, mỗi cụ đều bỏ vào mồm những viên kẹo

mạch nha đá cuội ướp hương lan. Những nhân đá đánh vào răng kêu lách cách. Mỗi ông già đọc một đôi câu đối.

Rồi chén rượu ngừng là một lời thơ ngâm trong trẻo. Cứ thế cho tàn hết buổi chiều.

Mấy cụ đều khen lẫn nhau là thơ hay. Trong cái êm ấm của buổi chiều xuân sớm, tiếng ngâm thơ quyến rũ cả đến tâm hồn một người lão bộc. Bõ già, chiều mông một Tết tự nhiên mặt sáng tỏ hẳn lên. Cái đẹp của tiệc rượu ngâm thơ lây cả sang người bỏ.

Vò rượu vơi với chiều xuân sớm quên đi.

Những vò rượu vơi dần. Trong lòng đĩa sứ đựng nhân đá, hòn cuội cao dần lên, bỏ già đưa thêm mãi những đĩa sứ vào bàn rượu.

Từ phía đầu làng, dội về mấy tiếng pháo lẻ loi. Lũ cháu nhỏ, nấp sau cột nhà, muốn chạy ra xin bỏ già phát cho chúng những hòn cuội đã nhắm rượu xong rồi kia.

Ngôi mã cũ

- Thành ra cái hồi cụ án nhà mất thì cậu mới có ba tuổi.

- Dạ.

- Thế cậu không rõ cái người phân kim cầm huyết cho cụ án hồi ấy là ai à?

- Dạ, thưa không.

- Tôi thấy cậu là người còn ít tuổi, mà có chí như thế, tôi có bụng yêu. Bỏ côì cha, bỏ côì mẹ, sống cái tuổi thơ ấu giữa cảnh loạn lạc và nghèo túng, vậy mà vẫn có chí theo đuổi được việc sách đèn, tôi lấy làm khen lắm. Giá như con nhà khác thì lêu lổng và hỏng từ bao giờ rồi còn gì. Cái thiên lương của cậu tốt lắm.

Cậu Chiêu ngồi hầu chuyện cụ Hồ Viễn, lòng buồn rười rượi. Môm thì dạ vâng để giữ lễ mà óc thì bận nghĩ giạt lủi về cái hồi nhỏ bé của mình. Cụ án ông mất, cụ án bà cũng mất theo liền. Cách nhau không đầy ba tháng, cậu Chiêu mang luôn hai cái tang lớn... mấy ông chú, bắt đầu phá tán cái gia tài còn con... một mình ở với chị, lúc ấy chị mới có mười hai tuổi... bấy giờ lại đang loạn lạc. Trăm họ tan lìa... Bao nhiêu ông già bà cả chạy giạt vào cái thăm thẳm của rừng Hung Hoà. Màn trời... có những vòm lá cây âm u. Chiều đất... có những cỏ áy, sim lụi và những cành cây mục bở vởi những đàn kiến lửa nói nhau ngày đêm bò liên liên như là quan quân đi tiểu giặc. Nhớ đến cái mình sống hồi ấy giữa cảnh ly loạn, cậu Chiêu hình dung thấy rõ mồn một cái đứa trẻ bỏ côì rất đáng nên tội nghiệp kia. Cậu đấy. ừ, tưởng là chết được lắm, chứ có ai ngờ đâu còn sống được đến bây giờ và lại còn được ăn học đến nơi đến chốn nữa. Cái thân một người con quan lúc bấy giờ thật đã khốn cực đủ trăm phần.

Ông cụ Hồ Viễn vẫn nói và uống. Càng nói chuyện, cụ càng uống rượu; càng uống rượu, cụ càng được nói chuyện nhiều. Mỗi lúc bị hỏi gặng, cậu Chiêu lại như tỉnh cơn mơ nhỏ.

- Dạ?

- Thưa vâng.

Rồi cậu Chiêu lại vẫn không quên cái cảnh màn trời chiếu đất của ngày bé bỏng. Dưới cái màn trời triền miên những kinh động ngờ sợ, ánh sáng tối và

âm ướt của rừng tị nạn đổ xuống một cái đầu xanh đang ngậm chùm tóc mới vừa tơ mà đã nhuộm màu tang. Trên cái chiếu đất dầy đặc mùi côi cút, một cặp chân có khóa bạc vòng vàng đang in đôi gót đỏ như son lên cái rêu nhầy nhòn, của ngày đau khổ và lẫn lút. Có những ngày liên tiếp cậu Chiêu và chị - cô Tú - phải nấu củ rừng ăn với cháo chó, những con chó trung thành cùng theo chủ vào ruột rừng Hưng Hoá.

- Cậu còn nhớ chỗ để ngôi mộ cụ nhà đấy chứ?

Cậu Chiêu choàng ngồi thẳng mình lên và ngừng tay quạt ruồi chồn vờn trên mâm cơm, vội thưa với cụ Hồ Viễn:

- Dạ thưa cụ, cháu nhớ lắm. Có ai mà lại đi quên được mồ mả cha ông. Và chẳng, vẫn còn có tấm bia ở đấy.

- Ờ. Đây là xứ Đồng Cồn phải không? Từ ta đây mà xuống dưới xứ Đồng Cồn thì đi như thế nào nhỉ?

- Dạ như chúng tôi đi bộ thì mất trọn một ngày, nếu không nghỉ ở dọc đường. Nhưng cụ có đi thì phải thuê cáng. Và đi cáng đò ba thì tỉnh mơ đi, độ quá giờ ngo đã tới.

- Thôi được rồi, để hôm nào mát trời, tôi và cậu sẽ xuôi xuống Đồng Cồn. Ngôi mộ cụ án thể nào cũng phải phúc lại. Mộ để như thế, hỏng hết. Ai lại tọa như thế, hướng như thế bao giờ. Minh đường có mà thành ra nghịch thủy hết cả. Cậu nói qua qua thế, tôi cũng đủ rõ rồi.

Mâm rượu vừa bung đi xong, cậu Chiêu kính cẩn mời cụ Hồ qua giường bên nghỉ.

Bấy giờ cậu Chiêu mới lùi vào nhà trong qua bên trái buồng cạnh. Cô Tú ngừng tay gieo thoi trên khung cử vải, vuốt mái tóc xuề xòa dưới vành khăn nâu mỗ quạ.

- Thôi, em đi ăn cơm sớm đi chứ. Cơm ủ trong chần đã ôi hết cả rồi. Có cái đĩa nộm khoai kho tương, chị để phần cho em một ít đấy.

- Em nhớ ra rồi. Hôm nay ngày rằm, chị ăn chay.

Cô Tú cười. Nét cười dè dặt lẫn có mùi vị của hy sinh.

Với cô Tú, cuộc đời giờ đã hết tất cả xán lạn rồi. Bởi vì đời đã sớm đòi hỏi

cô nhiều về bốn phận. Cô nhất định không đi lấy chồng và vui lòng sống vậy cho đến lúc nào cậu Chiêu em đi thi được và làm nên được. ở trong cảnh cô cút với sự thanh bạch, cô Tú ngày ngày dệt vải, và khâu thuê vá mướn cho người xóm làng. Những lúc rỗi tay kim tay thoi thì cô lại lên tiếng ngầy ngà đến người em lúc quên mặt chữ sách hay là bỏ dở một trang quyển bài viết. Cái bây giờ của cô Tú đã là không đáng kể và cô chỉ sống bằng mong chờ về cái mai sau của cậu Chiêu. Dưới quang đèn dầu bông, nhiều khi người em đã rầu lòng, tỏ lời hối lỗi vì những lúc làm phiền lòng cô Tú mà cậu coi như là mẹ, một người mẹ rất trẻ, đầy âu yếm và thừa đức tin vào mình.

Chị ngồi chờ em ăn xong bữa cơm rau dưa, đưa tắm nước cho em rồi mới hỏi chuyện về việc ông cụ Hồ Viễn đã nhất định hôm nào thì đi xem lại ngôi mộ cha cất ở Đồng Cồn chưa. Cậu Chiêu thở dài, tỏ vẻ sốt ruột:

- Cụ Hồ ở nhà ta có đến hơn một tháng rồi mà cứ nay lần mai nữa mãi. Em thấy tốn nhiều quá chị ạ.

- Em coi chừng lời nói, kéo cụ Hồ nghe thấy thì uổng cả cái bụng thành kính của mình đi.

- Chị thử nghĩ, mỗi ngày hai bữa rượu và mỗi phiên chợ lại một bữa thuốc phiện. Ông cụ Hồ khó tính quá. Thuốc phiện nếu không phải là thứ một lạng đựng vào cọng thì không hút. Gớm, không hiểu ông cụ Hồ để móng tay làm gì mà dài đến thế. Móng tay út lá lan của cụ uốn hai vòng như râu rồng. A chết chữa, hình như hôm nay quên không mua chanh để chút nữa cụ dậy rửa móng tay.

- Có trong kia rồi.

- May quá. Chị chưa thấy cụ Hồ gắt gỏng mỗi khi bung thau nước ra mà không kèm vào vài quả chanh.

- Em phải nên chiều cụ. Những lúc đêm hôm, em chịu khó hầu hạ cho được vừa lòng cụ. Cả nhà có hai chị em, chị là gái, vậy chị trông cậy ở em. Em nên biết, rước được cụ Hồ về nhà khó lắm.

- Nhà ta nghèo, cái đó cụ Hồ rõ lắm rồi còn gì nữa. Vậy mà cụ bày vẽ ra nhiều quá. Một tháng, hai tháng, cố gắng thì may cũng chiều đãi được chu tất. Nhưng em chỉ sợ cụ cứ ở lý mãi đây, hết trông trời lại đến xem lịch, mà vẫn không chịu đi xem hộ ngôi mộ của thầy, rồi thì sao?

- Chị ngờ cụ Hồ muốn thử đến lòng kiên nhẫn của chị em nhà mình, xem

mình có được chí thành không. Tại sao, ở vùng đây, khôi người giàu có, cụ không thèm tới, tuy họ chèo kéo. Em nên nhớ đến câu này nữa. Là hồi xưa, cụ Hồ đây có biết thầy lắm.

- Vậy hờ chị? Sao em không nghe chị nói bao giờ. Chị kể cho em rõ.

- Cụ Hồ nguyên là tướng Cờ Đen. Tên cụ khác kia. Chú Thủ nhà có biết vì nhiều lần chú Thủ có nói đến rồi. Nhưng chị quên...*. Một cái cờ, cán dài hơn con sào, lá to bằng cả một cánh buồm thuyền lớn; lụa chập ba sợi xe làm một rồi mới dệt, rồi mới nhuộm đen. Đây, vì thế mà gọi là Cờ Đen. Viên chung quanh lá cờ to tướng là những hàng móc sắt, sắc hơn lưỡi câu. Người ta nói chuyện lại rằng cụ Hồ, hồi còn làm tướng quân Cờ Đen, mỗi lúc cụ trưng lá cờ đầu khi xuất quân, trông oai phong lắm liệt. Bên thắt lưng điều, cụ giắt hai khẩu súng. Phía bên trái là một khẩu đoản mã và phía bên phải là một khẩu súng thập bát hướng bắn một lúc những mười tám phát liền*.

Có lẽ hồi nhỏ, những lúc ở trong thành xây đá tổ ong tỉnh Sơn, hồi thầy còn ở chức, chị cứ nghe thấy tiếng kèn tàu và loa đồng và trống trận nổi lên nhiều, là chính vào lúc quân Cờ Đen tể cờ ăn mừng được trận như thế. Quân Cờ Đen có cái tục tể cờ lúc thu quân... Nào ai biết. Thấy các ông già bà cả bảo thế.

- Cụ Hồ mà tài giỏi và dữ thế kia?

- Vậy mà những lúc việc quân thông thả, cụ mặc áo dài "sường xám", đội mũ "sường chí" có quả bông đỏ, cầm quạt vào chơi trong dinh với thầy, thì trông nhàn nhã và văn vẻ lắm. Cụ Hồ yêu thầy vì thầy viết chữ rất tốt. Chú Thủ thường nói chữ thầy viết có gân có mác như chữ lá thiếp. Bao giờ thầy cũng cầm bút đứng thẳng cái quản, chỉ thẳng vào đầu mũi và cùi tay không tỳ xuống văn kỷ. Nên những nét sổ rất khỏe và rất thẳng. Hôm nào em giở cuốn gia phả ra mà xem thì rõ.

Cậu Chiêu nghe chị kể chuyện, thích lắm. Vì chung quanh cái thân thể một ông già mà cậu vẫn chỉ cho là một ông thầy địa lý khó tính chỉ đáng trọng một cách vừa phải mà nhiều khi còn gượng ép nữa kia, bây giờ cậu thấy cả một huyền sử bọc quanh một lão tướng võ nghệ cao cường và bí mật. Cái ông tướng tài giỏi ấy, ngày ngày cậu gần kề và chuyện trò cùng. Vậy mà hơn tháng nay, cậu không biết gì cả.

Giàn bầu nằm ở ngoài sân, dây leo và lá chằng chịt lấp chập ô giàn nửa, đã làm dịu hẳn cái nắng tháng tư ở trước mặt nhà. ánh nắng đổ xuống giàn, khi

lọt xuống sàn bị cái cốt xanh ngắt của cây lá lọc qua một lượt, rồi đổ dồn và vòn vào áo vải trắng dài cậu Chiêu đang ngừng đầu ngắm những quả bầu nậm buông thông xuống ngang mặt. Cái áo vải trắng cậu Chiêu đã biến thành một áo lụa màu xanh của người phong lưu và đa tình. Đây là cái màu dịu mát của chất ngọc bích; đây là màu xanh ở những cánh đồng lúa non ngút ngàn của những xứ yên ổn không bao giờ có nạn binh lửa.

Gió nam từ ngoài lũy tre già thưa đưa vào, làm va đụng vào nhau những bình rượu của Tự Nhiên. Những quả bầu mà được cứng lần cùi như chất vỏ cây khô, thì mỗi khi cơn gió vèo đẩy những bình rượu ấy văng cụng vào nhau, người ta sẽ nghĩ ngay đến cái hình và cái tiếng của lũ khánh đất nung và cá đất nung ở cái sân cây cảnh một gia đình thanh bạch.

Cậu Chiêu nắm từng quả bầu nậm. Lúc buồn tay, lắc quả bầu thật mạnh, ở trong nghe như có tiếng có nước ọc ạch. Trông sướng mắt và có thể vui tai đến chừng nào! Chẳng trách được, chiều chiều ông cụ Hồ Viễn cứ ra sân đùa mãi được với lũ bầu nậm lòng thông trước khung cửa sổ như nhắc nhở một người đã mệt với cuộc sống chỉ còn nên uống rượu chơi thôi. Trái bầu nậm còn tươi dưới lỗ giàn là một cái bình rượu tạc bằng khối ngọc bích đều sắc, nhẵn và bóng!

Giờ chiều, đứng nắn bầu nậm cho cụ Hồ, cậu Chiêu thấy có hứng thú. Vì cậu đã bắt đầu mến được ông già Hồ. Trước kia cưỡi ngựa, cầm cờ, đánh Tây, bắn súng; bây giờ đi phân phát hạnh phúc bằng cách tìm đất để mả cho những kẻ thất thế, và lúc nhàn rồi thì uống một đôi rượu của những người biết nhớ ơn mình.

Xé mảnh vải điều, buộc vào cái nấc ngắng quả bầu, cậu Chiêu nói với cái vắng vẻ của buổi chiều nhà quê: "Thắt chặt dây lại tí nữa, thì dáng bầu sẽ thon. Nó chỉ nhón được theo chiều dài. Tròn quả này méo, sẽ làm tội mình ngày mấy buổi ra đây nắn mãi cho nó bớt tẹt đi".

Cụ Hồ thức giấc, ra vườn, thấy cậu Chiêu đang nắn cái quả bầu mình đã rằm sẵn từ tháng trước, liền nói:

- Tại chị em nhà cậu tặng tôi mấy cái chén ngọc liệu nên tôi mới nghĩ đến việc lấy bầu nậm. Cái chén uống rượu của nhà này phải dùng với cái bình đựng rượu cũng của nhà này. Cậu biết chưa!

Cô Tú nghỉ tay thôi, bước ra nghe chuyện, đỡ lời em:

- Dạ thưa cụ, cảnh nhà nghèo bí, cũng chẳng còn có gì. Có bốn cái chén ngọc

là của gia bảo còn lại, chị em chúng tôi kính biểu cụ gọi là đèn đáp mới được có một chút đó mà thôi. Sau này nếu trời thương lại và nhờ được mạch đất tổ tiên có cơ hồi lại, nếu nghiệp nhà có thể trung hưng lên được, thì chị em chúng tôi còn phải tạ cụ nhiều. Có lẽ quả bầu nậm ở giàn này, chỉ là mẫu vẽ trước của một cái bình bằng ngọc thực mà sau này chúng tôi phải kính dâng cụ.

Cụ Hồ lấy làm thương thức cái câu cô Tú nói một cách trung hậu mà cũng rất văn hoa. Người như thế mà còn nghèo mãi thì còn để thiết thòi cho thế gian nhiều. Cụ Hồ nghĩ mà thấy buồn buồn.

Hai cái sừng trắng đã mở to, đã đầy dần. Rồi vầng trăng tròn vẽ lên trời, lần thì cái quầng, lần thì cái tán. Thế rồi nó khuyết ở đầu ngọn tre, những lúc gió sớm giục canh gà gọi nước bể dâng lên. Trăng tháng tư đã gần hết một tuần. Trong cả một cửu tháng tư này, cô Tú đã thức rất khuya để dệt cho được nhiều tấm vải, để góp công nhật của mình lại cho được thừa thãi, để có đủ một số tiền thuê cáng cho cụ Hồ và em trẩy xuống Đồng Cồn, nơi để phân mộ cụ án ông - cụ án cha mình lúc năm xuống trả lại lộc cho Triều đình, em mình mới có ba tuổi.

Cái ngày đi Đồng Cồn đã đến.

Cậu Chiêu ra đi từ lúc tối đất, lúc hàng xóm mới nổi lửa thổi cơm cho thợ gặt, bây giờ đã trở về với bốn năm người già cả rách rưới. Thấy cô Tú, bọn người già nua kia đều kính cẩn chào.

- Các bác đã xuống đây ư? Chắc cậu Chiêu cũng đã nói rõ muốn mượn anh em ngày mai làm cáng hộ xuống xứ Đồng Cồn. Hai chiếc. Chiếc của cụ Hồ thì phải đi đò ba. Cụ đây người và có tuổi. Vậy các bác định lấy bao nhiêu?

- Đồng Cồn. Thế này là phải mất những ba trạm. Đại Đồng này, Trạm Trôi và Mai Dịch này. Hai trạm ngắn và một trạm dài. Và một con đò ngang.

- Phải, đò sông Hát. Chiếc cáng đò ba, sau khi nghỉ ở Mai Dịch, sẽ đi luôn xuống trạm Hà Trung.

- Thừa cô, thế là về tận Hà Nội?

- Có một mình cụ Hồ đi về Hà Nội thôi. Cậu Chiêu nhà đi đến Mai Dịch rồi trở về.

- Thế này thì cô cứ cho anh em một lượt mỗi trạm ngắn là một quan và quan

năm tiền một trạm dài. Còn như cáng đò ba thì xin tùy cô định cho. Ngày xưa, anh em đã có dịp được hầu cáng quan án nhà nhiều chuyện lắm. Cụ ngày xưa thường có sẵn sóc đến anh em chúng tôi. Giờ là ngày mùa, nhưng được tin cô gọi, anh em cứ xuống ngay là vì anh em nghĩ đến cái tình quan án ngày xưa hay thương đến. Còn tiền nong, thôi, cô cho thế nào cũng được. Chúng tôi không dám kỳ kèo.

Họ ăn trà, vừa thổi lửa nùn rơm vặn ăn thuốc Lào, vừa ngồi xỏm thừa chuyện bên khung cửi. Thoáng thấy cái ngáng vồng ngà gác ở trên cột buong, họ lúi xuống ngắm đi ngắm lại và nói với nhau:

- Này bác Xã, cái ngáng ngà này không phải cái ngáng vồng điều của quan án ngày trước. Nó sút mất một đầu kia mà. Bác còn nhớ chứ? Cái lần qua đò sông Hát, trời mưa gió to quá, tôi lẩy bẩy trượt chân, ngã khụy xuống. Một đầu đò cắm hẳn vào bùn. Vỡ cái nấc chạm rỗng.

Một người quay lại phía cô Tú:

- Cụ án nhà kẻ ra là người có bụng thương kẻ dưới lắm. Con tưởng cứ kẻ như vị quan khác, thì đến làm tội chứ chẳng phải chuyện chơi đâu.

Sau cùng, cuộc thuê cáng ngà giá đúng tám quan, một cáng đò ba đi thâu đến trạm Hà Trung và một cáng đò đôi chỉ đi đến làng Vòng thôi. Và sớm mai bắt đầu khởi hành.

Bữa cơm chiều hôm ấy là bữa cơm cuối cùng đãi một ông thầy địa lý. Cơm có rượu ngon, rất nhiều, và có cả một cái sỏ lợn. Cô Tú và cậu Chiêu cùng ngồi ăn với cụ Hồ vì cụ muốn thế. Cậu Chiêu thấy cụ Hồ hôm nay lấy cái bộ áo lễ chỉ sảo ra mặc, trông cụ lại càng có vẻ Tàu lắm. Thảo nào mà ngày xưa cụ Hồ là tướng Cờ Đen!

Cô Tú còn ít tuổi mà đã có nét mặt và dáng dấp của người góa trẻ phải nuôi con nhỏ. Trông cô hôm nay già thêm. Lòng tưởng nhớ vong linh cha và thương em và tủi cho mình, ở người cô, chiều bữa nay oằn nổi lên nhiều hơn tất cả bao giờ. Thỉnh thoảng cô quay mặt ra ngoài hỷ mũi kín đáo. Rồi cô lấy dải yếm đưa qua cặp mắt đỏ hoe. Cụ Hồ vẫn cười nói, uống rượu.

- Cô Tú lần thân lắm. Ông Giời có đóng cửa ai bao giờ. Chị em nhà cô, thế nào sau này cũng khá.

Đến đây thì cô Tú khóc lên thành tiếng. Cụ Hồ nói tiếp:

- Ngày mai, tôi xuống thăm lại cái kiêu đất ở Đồng Cồn. Xong rồi tôi xuôi luôn Hà Nội. Tháng sau, tôi sẽ về qua đây, để chỉ bảo cách xoay lại ngôi mộ... Cô đừng nên vội nói đến chuyện tạ ơn. Còn về lâu dài. Đáng lẽ bộ chén ngọc đó tôi không nhận đâu. Lấy những cái gì là gia bảo của người làm của mình là một cái tội. Nhưng vì nghĩ rằng, trong lúc chị em cô còn nhỏ tuổi, chưa chắc đã giữ nổi, thiếu gì kẻ dòm ngó. Thôi tôi cũng giữ hộ cô và cậu. Độ mười năm sau, lúc đất có thể phát được rồi, tôi sẽ trở lại đây. Lúc bấy giờ mới là lúc cô Tú nên nói đến việc đền đáp công ơn. Lúc bấy giờ tôi sẽ trả lại cô Tú và cậu Chiêu bộ chén ngọc liệu. Cụ án nhà lúc sinh thời quý nó lắm. Đi lại với cụ luôn luôn, mà cụ án nhà chỉ mang chén ra dùng với tôi có hai lần. Nếu tôi không sống được đến ngày đó, mấy đứa con tôi sẽ đưa chén ngọc đến làm của tin đề nhờ cô Tú giùm giúp cho chúng. Cái đức nhà tôi xem chừng cũng bạc thế thôi. Có lẽ đến đời con tôi là không còn gì nữa. Cô Tú và cậu Chiêu nhớ hộ tôi câu nói chí tình này.

Cô Tú vờ đứng dậy, vừa sụt sịt, vừa xếp hành lý cho cụ Hồ mai xuôi sớm. Trong cái tráp sơn đen, cô đã chèn nhiều giấy bản vào kẽ tráp để chén khỏi va đụng lúc đi đường. Rồi cô xếp luôn cả quả bầu nậm vỏ đã khô và ruột đã tóp lại. Quả bầu mới hạ khỏi giàn được mấy bữa nay.

*

* *

Hai chiếc cáng đi từ sớm, qua đò sông Hát, đã gác đầu đòn lên mấy cái ấu cáng cắm sẵn ở trước một cái quán nước chỗ Trạm Trôi. Cậu Chiêu vội mời cụ Hồ vào quán nghỉ và tay cậu vẫn khư khư cái la bàn có vẽ bát quái đồ của ông thầy Tàu.

Mấy người bộ hành có vẻ học trò nghèo, ngồi ăn bánh ở quán, đang đồ nhau một vế câu đối mà một người vừa tức cảnh nghĩ: "Ngồi nghỉ Trạm Trôi ăn bánh trôi". Ông cụ Hồ xòe cây quạt thước, quạt quạt và bảo cậu Chiêu soát lại quân còn lại của ván cờ tướng đã đến lúc gần tàn cục. Từ sớm tới giờ, muôn quên cái đặng đặng của mấy thôi trạm trên đường xứ Đoài, ông cụ Hồ và cậu Chiêu đã đánh với nhau mấy ván cờ không có quân đi, không có bàn bày. Họ đã đánh cờ bằng miệng chứ không phải bằng tay đụng quân. Khi mỗi người đi một nước thêm cho ván cờ tướng, họ lại vén cái rèm cáng, ngهنhển cổ ra ngoài nói chỗ sang cái cáng đồng hành đi ngang hàng.

- Xa cửu bình bát.

- Tốt thật tiền nhất.

Bây giờ ngồi soát lại quân của mỗi người, thì cụ Hồ còn một xe và hai pháo. Và cậu Chiêu còn hai tốt đã sang hà và một ngựa một pháo. Hai bên sĩ tượng đều song toàn.

- Cậu rồi ngày sau khá. Cứ một cái lối đánh cờ của cậu tôi cũng thấy được một phần cái tương lai của cậu. Nhiều nước cờ bắt bóng, chiếu rú, có vẻ tài tử lắm. Tôi nghiệm ra cậu không hay rình chiếu bí. Đáng để ý nhất trong lối xuất quân, là cậu đánh mấy ván đều vào pháo đầu cả. Người hào hùng đánh cờ bao giờ cũng vào ngay pháo đầu. Đánh cờ tức là người đẩy. Rồi cậu cứ nghiệm mà xem, trong mười kẻ tầm thường, nhút nhát, không khoáng đạt là có đến chín người ghềnh tượng ở nước đầu.

Cái xóm hàng quán chỗ Trạm Trôi đã lùi lại trong nắng lòa của trời hè. Hai chiếc cáng vẫn nhấp nhô xuôi về phía phủ Hoài.

Gần tới phủ Hoài thì xong một ván cờ nữa. Cậu Chiêu thua, sắc mặt vẫn tươi tỉnh. Cụ Hồ thì nghiêm trang.

- Cậu thua vì đã khinh thường con tốt biên của tôi và để nó lọt qua hà. Rồi lại cho nó nhập được vào cung. Một con tốt lọt qua sông là cái giá trị nó bằng nửa sức con xe rồi. ở đời không nên khinh thường cái gì. Con tốt mà sang hà, tức là đưa tiểu nhân lúc đã đắc thế. Tha hồ mà phá phách. Mạng nó đổi lấy quân nào nó cũng lấy làm sở nguyện rồi kia mà.

Cậu Chiêu cười xoa, cụ Hồ mệt mỏi chợp giấc. Cáng vẫn song song trên đường dài.

Con đường xứ Đoài, cát bụi nhiều quá. Được một thôi nữa, bỗng cụ Hồ hỏi sang bên chiếc võng gai cậu Chiêu:

- Cậu thường có hay đánh cờ đất không? Cờ đất khó hơn cờ bàn; phải tinh lắm mới đánh nổi. Để tới vụ xuân sang năm, tôi sẽ rủ cậu lên Hưng Hóa đấu cờ với một người bạn gái bằng trạc tuổi cậu. Cô ta khiến đôi ngựa rất nhanh, và có cái nước mã ngựa tào lạ lắm. Mà cười ngựa cũng rất tài.

Trời vẫn nắng như rang.

Thế chốc nữa, ở làng Vòng cậu lại ngược ngay về Sơn, thì mãi đến hết canh một mới tới nhà đấy nhỉ?

- Dạ thưa cụ, có lẽ đêm nay chúng tôi phải nghỉ đêm ở làng Nhỏ. Chị tôi dặn lúc về thì tiện đường rẽ qua vào đây thăm ông Cử hai và nhân tiện đòi bộ Lũ hành thi tập của thầy tôi làm hồi theo đoàn sứ qua Bắc Kinh.

Chữ người tử tù

Nhận được phiên trát của Sơn Hưng Tuyên đốc bộ đường, viên quan coi ngục quay lại hỏi thầy thơ lại giúp việc trong đề lao :

- Này, thầy bắt, cứ công văn này, thì chúng ta sắp nhận được sáu tên tù án chém. Trong đó, tôi nhận thấy tên người đứng đầu bọn phản nghịch là Huân Cao. Tôi nghe ngờ ngợ. Huân Cao ! Hay là cái người mà vùng tỉnh Sơn ta vẫn khen cái tài viết chữ rất nhanh và rất đẹp đó không ?

Thầy thơ lại xin phép đọc công văn.

- Dạ, bẩm chính y đó. Dạ, bẩm có chuyện chi vậy ?

- Không, tôi nghe tên quen quen và thấy nhiều người nhắc nhỡm đến cái danh đó luôn, thì tôi cũng hỏi thế thôi. Thôi, cho thầy lui. À, nhưng mà thông thả. Thầy bảo ngục tốt nó quét dọn lại cái buồng cuối cùng. Có việc dùng đến. Thầy liệu cái buồng giam đó có cầm giữ nổi một tên tù có tiếng là nguy hiểm không ? Thầy có nghe thấy người ta đồn Huân Cao, ngoài cái tài viết chữ tốt, lại còn có tài bẻ khóa và vượt ngục nữa không ?

- Dạ bẩm, thế ra y văn võ đều có tài cả. Chà chà !

- Ồ, cũng gần như vậy. Sao thầy lại chặc lưỡi ?

- Tôi thấy những người có tài thế mà đi làm giặc thì đáng buồn lắm. Dạ bẩm, giả thử tôi là đao phủ, phải chém những người như vậy, tôi nghĩ mà thấy tiêng tiếc.

- Chuyện triều đình quốc gia, chúng ta biết gì mà bàn bạc cho thêm lời. Nhớ ra lại vạ miệng thì khốn. Thôi, thầy lui về mà trông nom việc dưới trại giam. Mai, chúng ta phải dậy sớm để có mặt ở cửa trại trước khi lính tỉnh trao tù cho mình lĩnh nhận. Đêm nay, thầy bắt đầu lấy thêm lính canh. Mỗi chòi canh, đều đặt hai lính. Chòi nào bỏ canh, hễ mỗi vọng canh ngủ quên không đánh kiếng đánh mõ, thầy nhớ biên cho rõ, cho đúng để mai tôi phạt nặng. Chớ có cho mấy thằng thập nó đánh bạc nghe !

Thầy thơ lại rút chiếc hèo hoa ở giá gương, phe phẩy roi, đi xuống phía trại giam tối om. Nơi góc chiếc án thư cũ đã nhạt màu vàng son, một cây đèn để leo lét rơi vào một khuôn mặt nghĩ ngợi. Ngục quan bần khoản ngồi bóp thái dương. Tiếng trống thành phủ gần đây đã bắt đầu thu không. Trên bốn chòi

canh, ngực tốt cũng bắt đầu điểm vào cái quanh quẽ của trời tối mịt, những tiếng kiêng và mõ đều đặn thừa thót. Lướt qua cái thăm thăm của nội cỏ đầm sương, vắng từ một làng xa đưa lại mấy tiếng chó cắn ma. Trong khung cửa sổ có nhiều con song kẻ những nét đen thẳng lên nền trời lốm đốm tinh tú, một ngôi sao Hôm nhấp nháy như muốn trụt xuống phía chân trời không định. Tiếng dội chó sủa ma, tiếng trống thành phủ, tiếng kiêng mõ canh nổi lên nhiều nhiều. Bấy nhiêu thanh âm phức tạp bay cao lần lên khỏi mặt đất tối, nâng đỡ lấy một ngôi sao chính vị muốn từ biệt vũ trụ.

Nơi góc án thư vàng đã nhợt, son đã mờ, đĩa dầu sớ trên cây đèn nến vơi lần mực dầu. Hai ngọn bắc lép bép nổ, rụng tàn đèn xuống tập giấy bản đóng dấu son ty Niết. Viên quan coi ngục ngắc đầu, lấy que hương khêu thêm một con bắc. Ba cái tim bắc được chụm nhau lại, cháy bùng to lên, soi tỏ mặt người ngồi đây.

Người ngồi đây, đầu đã điểm hoa râu, râu đã ngả màu. Những đường nhăn nheo của một bộ mặt tư lự, bây giờ đã biến mất hẳn. Ở đây, giờ chỉ còn là mặt nước ao xuân, bằng lặng, kín đáo và êm nhẹ. (*)

Trong hoàn cảnh đề lao, người ta sống bằng tàn nhẫn, bằng lừa lọc; tính cách dịu dàng và lòng biết giá người, biết trọng người ngay của viên quan coi ngục này là một thanh âm trong trẻo chen vào giữa một bản đàn mà nhạc luật đều hỗn loạn xô bồ.

Ông Trời nhiều khi hay chơi ác đem đầy ải những cái thuần khiết vào giữa một đồng cặn bã. Và những người có tâm điền tốt và thẳng thắn, lại phải ăn đời ở kiếp với lũ quay quắt.

Ngục quan lấy làm nghĩ ngợi về câu nói ban chiều của thầy thơ lại. " Có lẽ lão bát này, cũng là một người khá đây. Có lẽ hắn cũng như mình, chọn nhầm nghề mất rồi. Một kẻ biết kính mến khí phách, một kẻ biết tiếc, biết trọng người có tài, hẳn không phải là kẻ xấu hay là vô tình. Ta muốn biết đái ông Huân Cao, ta muốn cho ông ta đỡ cực trong những ngày cuối cùng còn lại, nhưng chỉ sợ tên bát phẩm thơ lại này đem cáo giác với quan trên thì khó mà ở yên. Để mai ta dò ý tứ hắn lần nữa xem sao rồi sẽ liệu ".

Sớm hôm sau, lính tỉnh dẫn đến cửa ngục thất sáu tên tù mà công văn chiều hôm qua đã báo trước cho ngục quan biết rõ tên tuổi, làng xóm và tội hình. Sáu phạm nhân mang chung một chiếc gông dài tám thước. Cái thang dài ấy đặt ngang trên sáu bộ vai gầy. Cái thang gỗ lim nặng, đóng khung lấy sáu cái cổ phiến loạn, nếu đem bắt lên mỏ cân, có thể nặng đến bảy tám tạ. Thật là

một cái gông xứng đáng với tội án sáu người tử tù. Gõ thân gông đã cũ và mồ hôi cổ mồ hôi tay kẻ phải đeo nó đã phủ lên một nước quang dầu bóng loáng. Những đoạn gông đã bóng thì loáng như có người đánh lá chuối khô. Những đoạn không bóng thì lại sần lại những chất ghét đen sánh. Trong khi chờ đợi cửa ngục mở rộng, Huân Cao, đứng đầu gông, quay cổ lại bảo mấy bạn đồng chí :

- Rệp cắn tôi, đổ cả cổ lên rồi. Phải gỡ gông đi.

Sáu người đều quỳ cả xuống đất, hai tay ôm lấy thành gông đầu cúi cả về phía trước. Một tên lính áp giải đưa một câu :

- Các người chớ phải tập nữa. Mai một chi đây sẽ có người sành sỏi dẫn các người ra làm trò ở pháp trường. Bảy giờ tha hồ mà tập. đứng dậy không ông lại phết cho mấy hèo bây giờ.

Huân Cao, lạnh lùng, chúc mũi gông nặng, khom mình thúc mạnh đầu thành gông xuống thêm đá tảng đánh thuyneh một cái. Then ngang chiếc gông bị giật mạnh, đập vào cổ năm người sau, làm họ nhăn mặt. Một trận mưa rệp đã làm nền đá xanh nhạt lấm tẩm những điểm nâu đen.

Cánh cửa đề lao mở rộng. Sáu người né mình tiến vào như một bọn thợ nề thận trọng khiêng cái thang gỗ đặt ngang trên vai. Trái với phong tục nhận tù mọi ngày, hôm nay viên quan coi ngục nhìn sáu tên tù mới vào với cặp mắt hiền lành. Lòng kiêng nề, tuy cố giữ kín đáo mà cũng đã rõ quá rồi. Khi kiểm điểm phạm nhân, ngục quan lại còn có biệt nhỡn đôi riêng với Huân Cao. Bọn lính lấy làm lạ, đều nhắc lại :

- Bẩm thầy, tên ấy chính là thủ xướng. Xin thầy để tâm cho. Hấn ngạo ngược và nguy hiểm nhất trong bọn.

Mấy tên lính, khi nói chữ "để tâm" có ý nhắc viên quan coi ngục còn chờ đợi gì mà không gỡ những mảnh khóe hành hạ thường lệ ra. Ngục quan ung dung :

- Ta biết rồi, việc quan ta đã có phép nước. Các chú chớ nhiều lời.

Bọn lính răn cả ra, nhìn nhau mà không hiểu. Sáu tên tử tù có ngạc nhiên về thái độ quản ngục.

Suốt nửa tháng, ở trong buồng tối, ông Huân Cao vẫn thấy một người thợ lại gầy gò, đem rượu đến cho mình uống trước giờ ăn bữa cơm tù. Mỗi lúc đang

rượu, với thức nhắm, người thơ lại lễ phép nói : " Thầy quản chúng tôi có ít quà mọn này biểu ngài dùng cho ấm bụng. Trong buồng đây, lạnh lắm ".

Ông Huân Cao vẫn thản nhiên nhận rượu và ăn thịt, coi như đó là một việc vẫn làm trong cái hứng sinh bình lúc chưa bị giam cầm. Rồi đến một hôm, quản ngục mở khóa cửa buồng kín, khép nép hỏi ông Huân :

- Đối với những người như ngài, phép nước ngặt lắm. Nhưng biết ngài là một người có nghĩa khí, tôi muốn châm chước ít nhiều. Miễn là ngài giữ kín cho. Sợ đến tai lính tráng họ biết, thì phiền lụy riêng cho tôi nhiều lắm. Vậy ngài có cần thêm gì nữa xin cho biết. Tôi sẽ cố gắng chu tất. (**)

Ông đã trả lời quản ngục :

- Người hỏi ta muốn gì ? Ta chỉ muốn có một điều. Là nhà người đừng đặt chân vào đây.

Khi nói câu mà ông cố ý làm ra khinh bạc đến điều, ông Huân đã đợi một trận lôi đình báo thù và những thủ đoạn tàn bạo của quan ngục bị sỉ nhục. Đến cái cảnh chết chém, ông còn chẳng sợ nữa là những trò tiểu nhân thị oai này. Ngục quan đã làm cho ông Huân bức mình thêm, khi nghe xong câu trả lời, y chỉ lễ phép lui ra với một câu : " Xin lĩnh ý ". Và từ hôm ấy, cơm rượu lại vẫn đưa đến đều đều và có phần hậu hơn trước nữa; duy chỉ có y là không đặt chân vào buồng giam ông Huân. Ông Huân càng ngạc nhiên nữa : năm bạn đồng chí của ông cũng đều được biệt đãi như thế cả.

Có nhiều đêm, ngoài việc nghĩ đến chí lớn không thành, ông Huân Cao còn phải bận tâm nghĩ đến sự tươm tất của quản ngục. " Hay là hắn muốn dò đến những điều bí mật của ta ? ". " Không, không phải thế, vì bao nhiêu điều quan trọng, ta đã khai bên ty Niết cả rồi. Ta đã nhận cả. Lời cung ta ký rồi. Còn có gì nữa mà dò cho thêm bận ".

Trong đề lao, ngày đêm của tử tù đợi phút cuối cùng, đúng như lời thơ xưa, vẫn đằng đẵng như nghìn năm ở ngoài. Viên quản ngục, không lấy làm oán thù thái độ khinh bạc của ông Huân. Y cũng thừa hiểu những người chọc trời khuấy nước, đến trên đầu người ta, người ta cũng còn chẳng biết có ai nữa, huống chi cái thứ mình chỉ là một kẻ tiểu lại giữ tù. Quản ngục chỉ mong mỗi một ngày rất gần đây ông Huân sẽ dịu bớt tính nết lại, thì y sẽ nhờ ông viết, ông viết cho...cho mấy chữ trên chục vuông lụa trắng đã mua sẵn và can lại kia. Thế là y mãn nguyện.

Biết đọc võ nghĩa sách thánh hiền, từ những ngày nào, cái sở nguyện của

viên quan coi ngục này là có một ngày kia được treo ở nhà riêng mình một đôi câu đối do tay ông Huấn Cao viết. Chữ ông Huấn Cao đẹp lắm, vuông lắm. Tính ông vốn khoáng, trù chễ tri kỷ, ông ít chịu cho chữ. Có được chữ ông Huấn mà treo, là có một vật báu trên đời. Viên quản ngục khổ tâm nhất là có một ông Huấn Cao trong tay mình, dưới quyền mình mà không biết làm thế nào mà xin được chữ. Không can đảm giáp lại mặt một người cách xa y nhiều quá, y chỉ lo mai một đây ông Huấn bị hành hình mà không kịp xin được mấy chữ, thì ân hận suốt đời nữa.

Một buổi chiều lạnh, viên quản ngục tái nhợt người đi sau khi tiếp đọc công văn. Quan Hình Bộ Thượng thư trong Kinh bắt giải ông Huấn Cao và các bạn đồng chí ông vào kinh. Pháp trường lập ở trong ấy kia. Ngày mai, tinh mơ, sẽ có người đến giải tù đi.

Viên quản ngục vốn đã tin được thầy thơ lại, cho lính gọi lên, kể rõ tâm sự mình. Thầy thơ lại cảm động nghe xong chuyện, nói : " Dạ xin ngài cứ yên tâm, đã có tôi " Rồi chạy ngay xuống phía trại giam ông Huấn, đẩy cửa buồng giam, hốt hơ hốt hải kể cho tử tù nghe rõ nỗi lòng quản ngục, và ngấp ngừng báo luôn cho ông Huấn biết việc về Kinh chịu án tử hình.

Ông Huấn Cao lặng nghĩ một lát rồi mỉm cười : " Về bảo chủ người, tối nay, lúc nào lính canh trại về nghỉ, thì đem lụa, mực, bút và một bó đuốc xuống đây rồi ta cho chữ. Chữ thì quý thực. Ta nhất sinh không vì vàng ngọc hay quyền thế mà phải ép mình viết câu đối bao giờ. đời ta cũng mới viết có hai bộ tứ bình và một bức trung đường cho ba người bạn thân của ta thôi. Ta cảm cái tấm lòng biệt nhỡn liên tài của các người. Nào ta có biết đâu một người như thầy quản đây mà lại có những sở thích cao quý như vậy. Thiếu chút nữa, ta đã phụ mất một tấm lòng trong thiên hạ ".

Đêm hôm ấy, lúc trại giam tỉnh Sơn chỉ còn vắng có tiếng mõ trên vọng canh, một cảnh tượng xưa nay chưa từng có, đã bày ra trong một buồng tối chật hẹp, ẩm ướt, tường đầy mạng nhện tổ rệp, đất bừa bãi phân chuột phân gián.

Trong một không khí khói tỏa như đám cháy nhà, ánh sáng đỏ rực của một bó đuốc tẩm dầu rọi lên ba cái đầu người đang chăm chú trên một tấm lụa bạch còn nguyên vẹn lần hồ. Khói bốc tỏa cay mắt, họ dụi mắt lia lia.

Một người tù cổ đeo gông, chân vướng xiềng, đang dậm tô nét chữ trên tấm lụa trắng tinh căng phẳng trên mảnh ván. Người tù viết xong một chữ, viên quản ngục lại vội khúm núm cất những đồng tiền kẽm đánh dấu ô chữ đặt

trên phiến lụa óng. Và cái thầy thơ lại gầy gò, thì run run bụng châu mực. Thay bút con, đề xong lạc khoản, ông Huân Cao thở dài, buồn bã đỡ viên quan ngục đứng thẳng người dậy và đĩnh đạc bảo :

- Ở đây lẫn lộn. Ta khuyên thầy Quản nên thay chốn ở đi. Chỗ này không phải là nơi để treo một bức lụa trắng treo với những nét chữ vuông vắn tươi tắn nó nói lên những cái hoài bão tung hoành của một đời con người. Thôi mực, thầy mua ở đâu tốt và thơm quá. Thầy có thấy mùi thơm ở châu mực bốc lên không ? ...Tôi bảo thực đấy : thầy Quản nên tìm về nhà quê mà ở đã, thầy hãy thoát khỏi cái nghề này đi đã, rồi hãy nghĩ đến chuyện chơi chữ. Ở đây, khó giữ thiên lương cho lành vững và rồi cũng đến nhem nhuốc mất cái đời lương thiện đi.

Lửa đóm cháy rừng rực, lửa rụng xuống nền đất ẩm phòng giam, tàn lửa tắt nghe xèo xèo . Ba người nhìn bức châm, rồi lại nhìn nhau. Ngục quan cảm động, vái người tù một vái, chấp tay nói một câu mà dòng nước mắt rỉ vào kẽ miệng làm cho nghẹn ngào : " Kẻ mê muội này xin bái lĩnh ".

(*) kiểm duyệt thời pháp thuộc bỏ mất bảy dòng chưa tìm ra được.

(**) kiểm duyệt thời pháp thuộc bỏ mất sáu dòng chưa tìm ra được."

Ném bút chì

Ít bữa nay, Lý Văn buồn bực hiện ra mặt, bỏ nhà ra đi đến hai ba hôm. Nhiều người lạ mặt đến hỏi, vợ con Lý Văn đều không biết thế nào mà trả lời. Những người khách dữ tợn ấy có khi trở lại đến hai ba lần. Không được gặp chủ nhân, họ không lấy thế làm hậm hực. Vợ Lý Văn có hỏi gặng, họ chỉ trả lời nhiều câu nghe rất ngang tai :

- À anh em chúng tôi cũng là tay chơi như ông Lý nhà ta đây. Hể ông Lý có về, bà nói dùm cho là có bọn Huân ở Kim Sơn ra thăm. Bá Huân, bà nhớ thế cho. Và có tin gì hay, xin ông Lý nhà cho anh em biết sớm.

Bọn Bá Huân Kim Sơn đi chưa khỏi thì lũ chó mèo ở ngoài cổng lại sủa vang lên một hồi. Lại ba bốn người nữa đến hỏi thăm ông Lý.

Người nào cũng quần khăn đầu rìu. Người nào trông cũng gian ác, hung bạo.

- Chúng tôi là người Tam Tổng. Ở nhà lâu ngày tù chân quá, nhân đi qua đây, ghé thăm ông Lý nhà và hỏi xem có công việc gì mới đáng để anh em đỡ tay hộ không.

Bà Lý Văn, trước những câu tự giới thiệu rất lạ lùng của bạn chồng mình, chỉ biết dạ và thưa và luôn miệng mời khách hãy ngồi chơi để cháu đi đun nước.

- Thày cháu đi lên tỉnh vắng, bà Lý nói.

Mấy ông khách người hạt Tam Tổng không chịu ngồi yên một chỗ để soi một khẩu trà. Họ cũng không chịu ngồi yên để chờ đợi ấm nước trà đun sắp sủi. Họ chấp tay ra đằng sau lưng, lững thững dạo quanh nhà một vòng. Đàn chó mèo tha hồ mà sủa, mà rộ ; có lúc chúng chồm vồ lên lưng khách. Khách vẫn thản nhiên để cho đàn chó nhà bà Lý gặm bắp chân. Bà Lý vừa quát lũ chó một cách vô hiệu, vừa để ý ngắm đến những bắp chân tròn trĩnh của mấy ông khách lạ. Thì ở đây, có cần gì đợi lũ chó nhà bà Lý cắn, trên làn da chân bóng như đồng đen kia, đã loang lổ nhiều vết sẹo rất to, cái thì trắng nõn nước da non đang lên, cái thì đen thẫm màu thịt thối thâm đã lâu ngày.

Đàn chó xem chừng cũng chán mấy người lạ kia nghênh ngang trong nhà chủ mình và có ý coi cái khoảnh sân vườn này như là của họ. Trái với những lần khác thấy những người lạ qua đây có cầm que hay là gậy tre gai với sự rụt rè kiêng nể là chúng hấn vồ và đuổi nhiều, lần này đàn chó mèo, sau một

hồi thị oai sông, đã lảng xa mấy ông khách người Tam Tổng.

Sau một hồi " nhỏ to " ở giữa sân, họ nói chỗ vào trong nhà :

-Thế ông Lý có nói bao giờ về không ?

Từ trong nhà thấp, thiếu ánh sáng của ban ngày, tiếng bà Lý đưa ra :

- Dạ, thầy cháu hôm đi, không thấy dặn gì cả. Xin mời các ông vào soi nước kéo ngội.

Ngoài sân mấy ông khách vẫn thì thầm bàn tán. Họ không trả lời mời nước của bà Lý. Trong một lúc gất gồng, bà Lý chỉ nghe được một mẩu chuyện lúc họ nói to : " ... chả có nhẽ lão Lý lại đi đánh một tiếng bạc bất thành linh như vậy. Bao giờ lão đi, cũng có anh em mình tả phù hữu bật. "

Thế rồi họ kéo nhau đi, sau mấy mồi thuốc Lào kéo đến tụt nỏ và sau mấy câu chào hỏi rất kịch cỡm ngô nghê. Bên chiếc điều cày dài đến thước rưỡi ta, họ còn để lại một cái hộp tròn đựng thuốc Lào. Nấp hộp làm bằng vỏ cam khô. Lúc vỏ cam còn tươi, ở trong khuôn ép, người ta đã tỉ mỉ trở lên đầy cái mặt hồ phù.

Cai Xanh - người khách có hộp thuốc Lào này và vừa ở đây ra - Cai Xanh là một " tay chơi " nổi tiếng ở mấy vùng Thanh Nội và Thanh Ngoại. Những tay anh chị trong đám cướp lớn có tổ chức hẳn hoi thường được biết đến tiếng Cai Xanh. Và những người ăn cướp chưa được gần y thì chỉ thêm muốn có một dịp nào nhập vào đảng y để được biết rõ đến nghệ thuật của một kẻ đàn anh.

Người ta biết đến Cai Xanh, người ta lại biết luôn cả đến những đồ vật mà Cai Xanh hay giắt luôn trong mình. Như con dao hai lưỡi, cái hộp thuốc Lào v.v... Con dao hai lưỡi ấy, ít khi Cai Xanh phải dùng đến. Khi phải dùng đến thì thế nào cũng có kẻ bỏ mạng. Trong những phút rất nguy nan, phải giết kẻ khác để gỡ lấy mạng mình, chưa bao giờ Cai Xanh chịu phóng dao và bỏ dao lại trên chiến địa. Hóa cho nên con dao đó, sau những khi cắm ngập vào thớ thịt còn nóng hồi giòng máu của bao nhiêu tử thi, dao đó lại trở lại nằm trong hầu bao của Cai Xanh. Chung quanh con dao thép sáng ngời, một huyền sử kinh sợ đã bao trùm, cũng như một huyền sử khác đã chạy chung quanh cái hộp đựng thuốc Lào của Cai Xanh.

Những lúc nhàn tản , không dự một đám cướp to nào, những lúc nhỡ độ đường không có tiền trả những hàng quán hẻo lánh trên con đường thăm

thăm, Cai Xanh đã lễ phép nói với bao nhiêu là nhà hàng :

- Tôi lỡ quên không giắt theo tiền trong người, nhà hàng cho tôi gửi tạm vật này làm tin, mai một tôi sẽ cho người nhà tới chuộc nó về.

" Nó " đây là cái hộp thuốc Lào ở trên dán nắp vỏ cam có khắc cái mặt hổ phù. Những chủ quán ở rải rác trên con đường Điện Hộ phần nhiều cũng là đầu trộm đuôi cướp cả. Khi nào họ không đi ăn cướp được thì họ là người lương thiện, mỗi ngày rót vào bát đản vài lượt nước trà xanh nóng hổi cho người đi đường giải khát. Họ vừa rót nước, vừa nheo cặp mắt lại như muốn đếm tách bạch ra từng đồng tiền đồng trên tay nải khách qua đường nghỉ chân. Không biết ai đã nói chuyện cho họ nghe từ bao giờ về cái hộp thuốc Lào của Cai Xanh mà, mỗi lần thấy người khách ngang tàng kia gửi vật mọn đó làm tin thay cho món tiền thiếu, chủ quán nào cũng đều xoa tay, không dám nhận.

- Dạ không dám. Khi nào ông anh sẵn thì cho đàn em xin. Cái đó có là bao mà dám phiền lòng ông anh.

Cai Xanh cả cười ... ra đi. Cái cười rất hóm hỉnh đó thay một câu hỏi gần như thế này : " - Mấy chú em bán quán ở vùng này cũng đã biết rõ đến ta sao ? "

Hôm nay, cùng một vài bạn lợi hại đến thăm Lý Văn mà không được gặp. Cai Xanh có ý vờ bỏ quên lại hộp thuốc Lào, để nhắc cho chủ nhân biết ý đến không phải là việc phiếm và khi nào về nhà, chủ nhân nên triệu y đến ngay. Vì có việc cần phải bàn. Cái chuyện lơ đễnh rất hữu ý đó, cái chuyện bỏ quên hộp thuốc Lào vẫn là một ám hiệu của Cai Xanh dùng tới mỗi lúc đi tìm bạn để " đánh một tiếng bạc lớn " nghĩa là cướp một đám to.

Thế mà, không hiểu rõ một tí gì, bà Lý Văn cứ phàn nàn cho mấy ông khách Tam Tổng đến chơi đã không gặp được chồng mình, lại còn bỏ quên đồ vật. Xa xôi hàng mấy ngày đường, đến bao giờ các ông ấy mới trở lại đây để nhận vật bỏ quên. Mà bây giờ các ông ấy đi hẵn đã xa lắm, biết đuổi theo thế nào cho kịp.

Một ngày nữa lại hết.

Vào buổi sớm ngày thứ hai, một thôi tiếng chó sủa vang ngoài cổng, mở đầu cho cái ồn ào hàng ngày trong gia đình nhà Lý Văn. Bà Lý ngừng tay dưới bếp, đã tưởng chồng mình về. Té ra chỉ là một ông khách lạ mặt nữa, đến hỏi thăm chồng với sự nóng nảy của một người quen vội vàng. Y tỏ vẻ thất

vọng, xin đi ngay. Bà Lý muốn ông khách hấp tấp kia cho mình biết tên. Khách cười. Trên khuôn mặt đen như cột nhà cháy, nẻ ra hai đường răng trắng nhớn. Ông khách chạy vội ra phía đầu trái nhà, vợ lấy cái mai dựng ở tường, móc túi lấy con dao găm, khắc vào cán mai một đường tròn đều như tiện, trao mai cho bà Lý.

- Bà cứ đưa cán mai này cho ông Lý nhà, tự khắc ông sẽ biết. Độ chiều mai tôi lại sang chơi. Xin ông Lý đợi cho.

Bà Lý Văn cũng chỉ biết vâng dạ cho qua chuyện. Từ ngày bà làm bạn cùng ông Lý Văn, đến bây giờ đã mấy mụn con, bà chưa từng được biết chồng bà có những người bạn lạ lòng đến như thế bao giờ.

Lý Văn đã về. Không kịp bỏ khăn áo, Lý Văn đã nằm ềnh ra giữa phản. Từ chối hết cả những lời mời mọc ân cần của vợ hỏi ăn cơm hay là ăn cháo hay là dọn rượu, Lý Văn chỉ nằm ngửa nhìn thượng lương nhà, tay trái vất lên trán, có chiều tư lự không cùng. Trên mặt y, chốc chốc những đường gân lại dẫn dúm lại vì dày vò của suy nghĩ.

Bà Lý mon men lại gần chồng :

- Mấy hôm thầy nó đi vắng, có đến dăm bảy ông khách lạ đến hỏi thăm. Các ông ấy đều không nói tên. Có một ông khắc cái gì vào cán mai này và dặn đưa ngay cho thầy nó xem.

Bà đưa cho cho chồng cái mai có tiện một nấc ở đầu cán.

- À, Phó Kinh ! Thế người ta đến từ bao giờ ?

- Sáng qua. Theo lời ông ta hẹn, có lẽ chiều nay ông ta trở lại đây.

Lý Văn tự nói một mình :

- Mình đang tìm Phó Kinh. Thôi được rồi, có cây " bút chì " này giúp sức, ta không lo gì nữa.

Bỗng Lý Văn ngồi nhồm dậy. Y vừa nhìn thấy ở mép bàn thờ cái hộp đựng thuốc Lào con con. Y vội quờ lấy cái hộp có in mặt hổ phù.

- Ấy, của cái bọn ông khách gì nói là người vùng Tam Tổng đấy. Ông ta lúc đi bỏ quên. Tôi bận trẻ không kịp chạy theo để trao trả cho ông ta. Thầy nó giữ lấy vậy.

Lý Văn không để ý đến nhời vợ, ngắm nghía hộp thuốc Lào với nỗi sung sướng hoàn toàn, lim dim mắt, nói như người mơ ngủ :

- Cai Xanh ! " Tiếng bạc " này, thế nào cũng ăn to. Một cây " bút chì " của Phó Kinh và một cái lá chắn của Cai Xanh, thế nào đám này cũng lọt. Ta đang thiếu hai tay này. Chắc thế nào Phó Kinh cũng tới tìm Cai Xanh. Và có lẽ họ đã gặp nhau ở giữa đường rồi cũng nên. Tất thế nào chiều nay hai người cũng có mặt ở đây một lúc.

Thế là Lý Văn đã truyền cho vợ đi lấy độ chục chai rượu ngon và quất tháo người nhà bắc ngay nước sôi để làm lợn. Bà Lý Văn không hiểu gì cả : chồng bảo thế nào, bà chỉ biết làm theo. Từ những ngày nào, trong cái gia đình này, mỗi một lời nói to của ông Lý là một mệnh lệnh.

Một mặt, người nhà chộc tiết lợn, tiếng con vật bị đâm dao bầu vào cuống họng kêu oeng oéc. Một mặt bà Lý đi ra đầu làng để liệu cho xong cái khoản rượu.

Lý Văn chạy tới tấp như một kẻ chức sắc gặp ngày phải đương cai. Ngồi ở nhà được một chút, y nghĩ thêm được một điều gì, y lại vụt chạy đi rất lâu.

Y chạy đi chạy về như thế, tính ra đã được ba lần. Đến lần thứ tư thì y dắt luôn đến năm sáu người cùng về, trong số đó có cả Cai Xanh và Phó Kinh.

Người ta nói cười oang oang. Lý Văn vào nhà trước, trải vội chiếc chiếu cạp điều phủ mặt ván ngựa.

- Mời các chú vào trong này.

Cả bọn kéo lên giường sau khi rửa chân cạn, hai bàn chân bẩn vỗ vào nhau mười lượt. Cũng như từ bao giờ, bà Lý đã lần đi đâu mất. Ông Lý đã dặn vợ hễ khi nào ông có đông bạn lạ đến uống rượu thì bà nên vắng nhà. Vì thế, dọn xong rượu, lần nào bà cũng đi biệt.

Người ta ngồi vào mâm rượu với sự uể oải của người không đói ăn, với sự buồn bã của kẻ dự đám hiếu, với sự nghiêm trọng của một người biết trước bữa rượu này là khơi mào cho một việc quan hệ cần phải giải quyết trong hơi men nồng.

Thực khách đều giữ một vẻ mặt bí mật.

Trong số mười chai rượu, thì đến bốn năm cái đã là vỏ thủy tinh không.

Chiếc mâm đồng thược rượu có lót lá chuối tươi, đựng thịt thủ thái đôi đầy tú hụ lên thê, lòng mâm thịt đã vơi đến một phần ba. Một vài người dặng háng. Đôi ba kẻ vể sẵn những môi thuốc lào, mắt nhìn trừng trừng vào người đang rút điều cây.

Lý Văn khạc mạnh. Y giả vờ gọi đầy tớ thực to. Không có đứa nào thừa, y tùm tùm :

- Thừa các quan, nhà vắng cả, xin các quan bàn qua lại việc đó. Rồi để phân phát ngay công việc cho anh em và định ngày làm.

- Còn định gì nữa, Cai Xanh ngắt câu chuyện. Nếu có làm thì làm ngay đêm nay đi. Nhân thế đêm nay lại tối trời. " Tiếng bạc " này, em xin thừa để bác Lý biết : nếu đêm nay không mở ngay đi thì " tiếng bạc " đến vỡ mất.

- Cũng được. Vậy thì anh em cắt và nhận công việc luôn đi.

Phó Kinh bây giờ mới lên tiếng :

- Cứ như lệ cũ mà theo, vể vời cắt đặt lại làm chi cho thêm phiền ra. Thì cũng lại cầm lá chắn là anh Cai và đánh " bút chì " là em chứ còn ai vào đây. Nếu có neo người thì anh Lý nhà đỡ cho một cây " bút chùng " kèm sát bên cạnh em cho em vững tay ở những đường độc đạo. Còn các chú nó đây - Phó Kinh sòe tay chỉ mấy người ngồi ăn từ nãy chưa nói gì - thì chia nhau ra mà đỡ lấy việc vặt như thả chông, bắt hồng, vân vân. Còn thì mới đến người ngoài. Các ông anh nghe đàn em lăm lăm bàn thế đã tạm ổn chưa ?

Phó Kinh tu một hớp rượu đánh ực. Cả bọn đều nhao :

- Thôi, thông lắm rồi. Vậy thì nhất định đêm nay hết trống canh hai bắt đầu cắt quân. Sang đến đứng đất bên ấy, vừa vào giờ tý.

Cả bọn lại đều một loạt đánh ngã vài chai lớn nữa. Rồi trong không khí ồn ào, người ta đọc đi đọc lại cái câu : " Ở đời muôn sự của chung, hơn nhau một tiếng anh hùng mà thôi ". Cả bọn đều lấy làm thương thức câu đó và mỗi người đều tự đặt ngay mình vào địa vị người anh hùng.

Phó Kinh đã nóng mặt, xắn tay áo, ngồi chửi đồng :

- Này phải biết, một cây " bút chì " của em, em dám chấp cả một ấp người. Có một cây " bút chì " mà đánh cho sát đòn, thì đây nhất nhân địch vạn nhân, à, phải biết thế mới được.

Nói xong, Phó Kinh nhẩy xuống đất, quơ trong gầm giường lấy cái mai, tháo cuộn giây thừng quấn trong người thay thắt lưng, buộc một đầu mỗi dây vào cán mai có tiện đường rãnh từ hông nọ. Cả bọn đang vui câu chuyện, đều ủa theo Phó Kinh ra mặt sau nhà, đứng một loạt đối diện với bụi chuối tiêu phát phơ tàu lá ở bờ rào xa. Phó Kinh cuộn mấy vòng dây thừng dài đến mấy sải vào cánh tay trái. Bàn tay trái y nắm chắc cổ cán mai, bàn tay phải y giữ vững đốc ngọn mai.

- Đàn anh thử xem em hạ cây chuối phía bên trái.

Bỗng sau một tiếng phập, thân trên cây chuối đã gục xuống mặt đất, kêu đánh roạt. Và Phó Kinh đang cười hề hề, cuộn vòng dây thừng vào cánh tay trái và, đã được giật về từ lúc nào, cái mai đã ở gọn trong hai bàn tay y.

- Bây giờ đàn anh lại xem em lấy buồng chuối chín cây xuống để chút nữa lễ thánh.

Lưỡi mai sén qua cuống buồng chuối, đi quá đích, chạm cả vào đến quá nửa thân cây chuối. Cả bọn cười vang. Lý Văn dè dặt lời khen :

- Ngón " bút chì " của chú hay đấy. Nhưng cũng còn nặng tay. Chưa được ngọt đòn lắm. Có nhiều khi mình chỉ nên đánh dọa người ta thôi. Nếu không cần đến, thì chớ nên làm tổn hại đến nhân mạng.

Sẵn có đàn gà đang đi trong luống khoai lang, Lý Văn mượn Phó Kinh đưa cho mình cây " bút chì", buộc thông lọng mũi dây vào cổ tay trái và nói với anh em :

- Chú nào ném hộ tôi hòn đất.

Tiếng hòn đất đụng đất kêu đánh bộp. Mấy con gà bay tà tà khỏi mặt vườn, đập cánh bồm bộp. Tiếng lưỡi mai ở tay Lý Văn phóng ra kêu đánh vụt. Một tiếng gà kêu oác.

Cả bọn chạy ra luống khoai, giơ cao con gà gãy mất hai chân. Vết thương gọn gàng vừa đúng quăng đầu gối và cặp giò chưa lìa hẳn, vẫn còn dính vào đùi bởi làn da hoen máu.

Lý Văn gác mai, nói với tất cả bọn :

- Nếu mình ném mạnh tay quá và không biết tính sức đi của " bút chì " là nát mất gà. Các chú không phải đánh những " tiếng bạc " vào sinh ra tử, các chú

không biết, chứ đòn " bút chì " khó khiến lắm. Và một cây " bút chì " ngang tàng như thế mà lại phải lụy một cành tre đấy. Chú nào hay xử cây " bút chì " ở các đường độc đạo, nên cẩn thận khi thấy bên địch tung cành tre ra để phá " bút chì ". Để hôm nào rảnh, anh sẽ dạy cho các chú tập đánh cái lối đòn bơi chèo bằng gỗ cau. Đánh đến đòn hỗn chiến ấy thì đầu người rụng cứ như sung.

Chén trà trong sương sớm

Trời rét như cắt. Không kể tiểu hàn, không kể cả đến đại hàn, buổi sớm mùa đông nào, cụ Âm cũng dậy từ lúc còn tối đất. Từ trên bàn thờ đức Thánh Quan, cụ nhắc cây đèn để xuống. Được khêu hai tim bắc nữa, cây đèn dầu sở phôi thêm màu xanh lá mạ phủ trên chất sứ Bát Tràng.

La liệt trên chiếu cói cặp điều đã sờn cạnh, cụ âm đã bày lên đây khay trà, ống nhổ, ấm đồng và hỏa lò đất. Cái điều bát vẽ Mai Hạc kêu vang lên một hồi rất dòn, rất đều. Khói thuốc缭绕 đặc sánh lại bao trùm lấy ánh sáng yếu ớt của một ngọn đèn dầu. Rồi làn khói loãng dần biến ra màu nhò nhò như làn hơi nước sưởi. Sau màn khói, ẩn hiện một ông già chổng nạnh bên gối xếp, cặp mắt lim dim như một nhà sư nhập định. Vẻ nghiêm trang lặng thinh của ông già muốn làm ngừng cả ánh khói trắng khiếu động đang trôi trong không khí gian nhà gạch. Ba gian nhà, chỉ có một người thức.

Trong cảnh trời đất lơ mơ chưa đủ phân rõ phần đêm và phần ngày, ông cụ Âm có cả phong thái một triết nhân ngồi rình bước đi của thời gian.

Đêm đông dài không cùng. Nó mênh mông và tẻ rất chậm chạp.

Gió bắc thổi qua những kẽ cánh cửa bức bàn đã gửi vào nơi yên lặng này mười lăm tiếng gà không nhận nhục được với tối tăm. Từ ngoài phía ngõ râm bụt lượn sát nhà gạch, dội vào những tiếng bước chân người nặng nề. Cuộc đời hồi tỉnh lại dần dần.

Cụ Âm thấy thành phách quạt mo theo một nhịp nhanh chóng trước cửa hỏa lò. Hòn than tầu lép bép nổ, nghe rất vui tai. Và làm vui cho cả mắt nữa, tàn lửa không có trật tự, không bị bó buộc kia còn vẽ lên một khoảng không gian những nét lửa ngang dọc, cong queo ngoằn ngoèo. Những lúc có cháu nhỏ ngồi với mình, cụ Âm thường hỏi xem chúng xem pháo hoa cải như thế có thích không.

Những hòn than tầu cháy đều, màu đỏ ửng, có những tia lửa xanh lè vờn ở chung quanh. Không khí mỗi lúc giao động càng nâng cao thêm những ngọn lửa xang nhấp nhô. Hòn lửa rất ngon lành, trở nên một khối đỏ tươi và trong suốt như thổi vàng thổi chảy.

Thình thoảng, từ hòn than tự tiêu diệt buột ra một tiếng khô, rất khẽ và rất gọn. Thế rồi hòn than sống hết một đời khoảng chất. Bây giờ hòn than chỉ còn là một điểm lửa âm ập trong một cái vỏ tro tàn dày và trắng xộp. Cụ Âm

vuốt lại hai máitóc trắng, cầm thanh đóm dài đảo lộn tàn than trong hỏa lò, thămhỏi cái hấp hồi của lũ vô tri vô giác. Cự Âm bỏ thêm một vài hònthan hoa nữa vào hỏa lò. Than hoa không nổ lép bép như than tàu,nhưng từ ruột ấm đồng bị nung nấu đã lâu, có tiếng thở dài củakhối nước sắp biến thể. Nước đã lên tiếng để nhắc người tanghĩ đến nó.

Cự Âm cũng thở đánh phù một cái, như khingười ta được gặp lại bạn cố nhân sau nhiều giây phút mong chờ.

Cự khê nâng vuông vài tây điều phủ trên khaytrà gỗ khắc có chân quỳ. Nhẹ nhàng, khoan thai, cự Âm nhắc cả đĩadầm, chén tông, chén quân ra khỏi lòng khay. Đến lúc dờ tới cái ấmcon chuyên trà thì cự kênh càng hơn. Cự ngắm nghĩa mãi chiếc ấm màu đỏ da chu, bóng không một chút gợn. Dáng ấm làm theo hình quầsung và khi luyện đất cho vào lò lửa, người thợ Tàu lấy dáng cho ấmkia đã là một người thợ có hoa tay. Cự Âm thử mãi da lòng tay mìnhvào mình cái ấm độc ẩm, hình như cổ tìm tòi một chút gợn trênđất nung để được sung sướng hoàn toàn sau khi nhận thấy cái ấmđộc ẩm kia là nhẵn nhụi quá.

Nước sôi già lắm rồi. Nhưng thói quen vẫn bắtcự Âm rót thử một chút nước xuống đất xem có thực là sôi không.Mở đầu cho công việc vụn vặt trong mỗi ngày tàn còn lại, ông giàđã sợ nhất cái ấm trà tàu pha hồng lúc sớm mai.

Từ trên bề cao cổ sập, dòng nước sôi trút mạnh xuống nền đất trị, tiếng kêu lộp bộp.

Trên chiếc hỏa lò để không, cự đã đặt thêmmột ấm đồng cò bay khác. Những người uống trà dùng cách thức nhucự Âm bao giờ cũng có ít ra là hai ấm đồng đun nước. ấm nướcsôi nhắc ra khỏi lò than là đã có chiếc ấm thứ hai đặt lên đấyrồi. Và hai ấm đồng đó cứ được mãi mãi thay phiên nhau đặt lênlò than đỏ rực, vì bữa nước trà cứ kéo dài không hết hồi. Như thế lúc nào người ta cũng có một thứ nước sôi đủ độ nóng đểpha một ấm trà ngon.

Nhưng có mấy khi cự Âm uống trà tàu một cáchtàn nhẫn như vậy. Riêng về phần cự, chỉ hai chén con là đủ rồi.Nhưng hai chén đó đã được cự săn sóc đến nhiều quá.

Chưa bao giờ ông già này dám cầu thả trong cáithú chơi thanh đạm. Pha cho mình cũng như pha trà mời khách, cự Âmđã để vào đấy bao nhiêu công phu. Những công phu đó đã trở nênlễ nghi, nếu trong ấm trà pha ngon, người ta chịu nhận thấy một chútmùi thơ và một tí triết lý và tâm lý.

Cụ Âm sau mỗi lần gặp phải một ông khách tạp, uống trà rất tục, cụ thường nói với vài bạn nhà nho:

- Có lẽ tôi phải mua ít chén có đĩa ở hiệu Tây, để mỗi khi có mấy thầy làm việc bên Bảo Hộ tới thì đem ramà chế nước pha sẵn trong bình tích. Các cụ cứ suy cái lẽ một bộ đồ trà chỉ có đến bốn chén quân thì các cụ đủ biết cái thú uống trà tàu không có thể ồn ào được. Lối giao du của cổ nhân đạm bạc chứ không huyên náo như bây giờ. Chỉ có người tao nhã, cùng một thanh khí, mới có thể cùng ngồi bên một ấm trà. Những lúc ấy, chủ nhân phải tự tay mình chế nước, nhất nhất cái gì cũng làm lấy cả, không dám nhờ đến người khác, sợ làm thế thì mất hết cả thành kính. Tôi còn nhớ hồi nhỏ, còn là học trò quan Đốc, tôi đã được cái vinh dự sớm dậy, sớm nào cũng như sớm nào, đứng hầu trà cụ Đốc, trước khi cử giảng bài và chấm cho anh em tập quyền. Nhiều người đã ghen tị với tôi và kêu ca với cụ Đốc xin để cắt lượt học trò hầu trà, cho anh em ai nấy đều được chút vinh dự gần gũi thầy và sớm chiều được gần cái đạo của thầy. Quan Đốc mỉm cười: "Thầy già ơn các anh. Thầy nói thì các anh đừng giận: các anh không pha trà cho hợp ý thầy được đâu. Để thời giờ ấy mà học. Anh Đam - (trước kia tôi là Đờm, sau sợ phạm húy nên cụ Đốc mới đổi tên đi cho) - anh Đam pha trà khéo thì thầy để cho giữ việc hầu thầy, chứ có phải thầy yêu anh Đam hơn hay là ghét các anh hơn đâu". Bây giờ mỗi buổi trà sớm, ngồi uống một mình, tôi cứ nhớ cái tiếng ngâm của quan Đốc. Sớm nào dậy, cụ cũng ngâm một vài bài thơ. Giọng thật rền, thật trong. Cụ hay ngâm mấy câu này:

Bán dạ tam bôi tửu.

Bình minh sở chẩn trà.

Mỗi nhật ừ... ừ... đều được ... y... như thử.

Lương y bất đảo gia.

Một buổi sớm, thấy rõ lòng thầy là vui vẻ, tôi đã mạn phép đọc đề cụ Đốc chữa cho bài diễn nôm:

Mai sớm một tuần trà.

Canh khuya dấm chén rượu.

Mỗi ngày mỗi được thế,

Thầy thuốc xa nhà ta.

Cụ Đốc tạm cho là được.

Sớm nay, cụ Âm cũng ngâm thơ. Cụ tin rằng ngâm thơ lúc yên lặng, lúc mới tỉnh giấc là một cách vận động thân khí kỳ diệu nhất của một người sống bằng cuộc đời tâm tưởng bên trong. Mỗi buổi sớm ngâm như thế là đủ tiết hết ra ngoài những cái nặng nề trong thân thể và để đón lấy khí lành đầu tiên của trời đất. Ấu cũng là một quan niệm về vệ sinh của thời cũ. Và người xưa uống trà là để giữ mình cho lành mạnh.

Thường hay vận mình để sửa mình vào những giờ uống trà tàu, cụ Âm thường nghĩ đến câu nghìn xưa của thầy Tăng Tứ: "Ngô nhật tam tỉnh ngô thân".

Trong nhà cụ Âm, người ta đã ồn ào thức dậy. Cụ Âm cũng bắt đầu ho. Chừng như hồi nãy, cụ đã tự nén hơi thở không dám ho, sợ làm đục mắt cái phút bình lặng huyền bí của lúc đêm và ngày giao nhau.

Người con trưởng đón đến lại thỉnh an cha già và mon men ngồi ghé vào thành chiếc sập cũ. Chàng đỡ lấy quạt, nhắc hỏa lò ra một chỗ rộng, quạt mạnh cho hế tàn than.

- Thầy uống xong rồi. Con uống thì pha mà uống. Trà còn đơm hương lắm.

Câu nói này là thừa. Vì sớm nào hai cha con ông Âm chẳng dậy sớm để uống trà, cha bao giờ cũng uống trước hai chén và người con cả uống sau nhiều lắm đến ba chén là cùng. Sớm nay, cũng như lúc thỉnh thoảng của mọi ngày, cụ Âm lại bắt người trưởng nam giở tập Cổ Văn ra bình lại cả bài "Trà Ca" của Lưu Đồng. Giọng bình văn tốt quá. Điều cổ phong trúc trắc thế mà con cụ Âm lại còn ngâm gồi hạc bắt đoạn cuối một câu trên xuống luôn đầu câu dưới, hơi ngâm trong và dài. Trông hai tra con uống nước mà y như là một đôi thầy trò vào một giờ học ôn buổi sớm mai. Chuyện văn mãi về trà tàu, ông cụ Âm lại mang luôn cả tập "Vũ Trung Tuy Bút", giảng những đoạn công phu của tác giả - ông Quốc Tử Giám Tế Tửu Phạm Đình Hổ - chiêm nghiệm và xưng tụng về trà tàu. Rồi cụ Âm liền than tiếc đến cái mùa thu đã đi mất rồi, để sen hồ rách hết tàn rũ hết lá.

- Cả ạ, thầy cho nước pha trà không gì thơm lành bằng cái thư nước đọng trong lá sen. Mỗi lá chỉ có ít thôi. Phải gạn vét ở nhiều lá mới đủ uống một ấm. Hồi thầy còn ít tuổi, mỗi lúc được quan Đốc truyền cho đi thuyền thúng vớt những giọt thủy ngân ấy ở lá sen mặt đầm, thầy cho là kỳ thú nhất trong đời một người học trò được thầy học yêu như con.

Trong gia đình cụ Ấm, hồi gần đây đã lập lại cá phong tục uống trà. Có một hồi bận bấp quá, cụ Ấm đã cất hẳn bộ đồ trà vào tủ, tưởng không bao giờ được bày nó ra hằng ngày nữa.

Nhưng trời kể cũng còn hậu đãi người hàn nho, thế nào năm nay cụ Ấm lại được mùa cả hai vụ.

- Nay cả, con lên tỉnh mua trà lấy ít trà Lý Tú Uyên. Năm nay ta ướp thêm vài chục chai để dành. Thủy tiên nhà, năm nay gọt những một lớp đáy. Thầy mua chung với cụ Kép xóm dưới! Độ mai kia thì giò hoa tách hết màng. Củ nào hoa kếp thì đem ủ trà.

- Thừa thầy, con tưởng trà cứ để nguyên hương của nó mà uống. Con thấy ông ngoại nhà không bao giờ cho ướp trà mới, bấy cứ là với hoa thơm nào. Ông ngoại con bảo chỉ nên ướp, là lúc trà đã đi hương hoặc gần phát du.

Trời rạng dần. Một chút nắng đào lóng lánh trong đám cây đang rụng dần lá năm cũ, một chiếc lại một chiếc.

Đạo mạo trong vành khăn nhiễu quần đỏ, cụ Ấm đã chống gậy ra đi.

Cụ quay trở lại dặn người con trưởng đang hí hoáy lau bộ khay trà:

- Thầy vào trong cụ Điều để rồi cùng sang làng bên thăm một con bệnh già. Con bệnh này, tổn nhiều lắm. Đến tối thầy mới về, vì thầy phải sao tẩm thuốc sống ở bên ấy cho tiện.

Một cảnh thu muộn

- Hình như năm nay thu nó về sớm hơn mọi kỳ, phải không hở anh Cử? Mặc phủ ra ngoài chiếc áo the, ông già sáu mươi vừa cài hết hàng khuy hồ phách nơi tà áo chiếc áo lụa Nguyễn ruộm màu tím than đã bọt, vừa ngẩng đầu hỏi người con thứ hai đang soạn bộ đồ trà cho cha uống tuần nước buổi sớm mai.

Cậu Cử mở qua loa cuốn lịch, thưa lại:

- Thừa thầy, lập thu vào ngày mồng một tháng bảy.

Nhỏ ngum nước tổng khẩu vào ống phóng sứ, ông già sáu mươi kêu: "Thảo nào?", và hỏi tiếp:

-Đến tháng tám này là đúng vào ngày đầy tuổi tôi con bé cháu Tổ Tâm đây nhỉ ?

-Dạ thưa thầy vâng .

-Một năm đủ mười hai tháng .Lên một ,Tổ Tâm nó chơi đèn được rồi đây .Năm nay anh Cử có định bày cỗ cho các cháu chơi tết Trung Thu không ?

Giữa lúc ấy,dưới nhà có tiếng trẻ khóc bú và tiếng đàn bà ru con:"À ơi... Tâm ngủ đi Tâm.. Để mẹ,ra đầm,gánh nước tưới hoa.. à ơi".

Ông già tỳ cùi tay lên gối xếp da quang đầu,vuốt chòm râu bạc,nhìn ra con heo may đang lay bức màn và làm gật gù mấy bông cúc nơi chậu cây cảnh ngoài sân .Ông già nét mặt nghiêm trang,bảo cậu Cử :

-Các con gọi tên con cái,nên gọi cho đúng .Tên cháu là Tổ Tâm thì phải gọi đúng như thế .Sao ăn bớt đi một chữ .Không thể bảo như thế là tiện là dễ gọi được .Con nên bảo vợ con,không có người ngoài người ta cười đến ông con mình,đến cả nhà mình .

Cậu Cử vội chạy xuống nhà rồi lại chạy lên ngay .Nói tiếp về việc cỗ bàn tháng tám do ông cha già gọi lên,cậu Cử thưa :

-Đã đến mấy năm nay ,nhà ta bỏ mất cái tục lệ ấy .Cứ kể có bày ra lại,nó cũng vui nhà .

Dưới nhà lại vẳng đưa lên cái giọng ru con ban nãy:

-"À ơi,Tổ Tâm thừa chút hương trời... à ơ u" .

Ông cụ già bằng lòng .Vì người con dâu thứ ở nhà dưới ru con theo cái ý của ông già vừa ngỏ với cậu Cử .Cậu Cử cũng hài lòng vì vợ đã thuận phục,biết nghe lời gia huấn .Không những thế mẹ Cử còn tỏ ra là người có chút chữ và võ vẽ thi ca nữa .Vì con gái út là một thứ hương thơm bắt được của trời !
Câu ru em đượm đượm nồng mùi thơ .

Thằng Ngô Lang,đưa con đầu lòng lên bảy tuổi,chạy lên mách với cậu Cử:

-Em Tổ Tâm ngủ rồi cậu ạ .

Rồi nó leo lên sập,nhảy vào lòng ông nội,cũng đòi uống trà tàu .Cái lối chạy lên làm nũng ông nội như thế ở người thằng Ngô Lang đã là một thói quen

được ông nội thỏa nhận .Ông già sáu mươi yêu cháu vô cùng .Có khi ông lại đọc cả đến những bài thơ chữ Hán để cho đứa trẻ sớm thông minh kia ngồi nhai mình .Nhớ được một hai câu ngũ ngôn ngắn ngắn,nó lại chạy xuống bếp túm dải yếm mẹ và đọc sai gần hết để mẹ Cử lại phải phì cười chữa lại thành âm từng chữ một .Từ khi cụ Thượng Nam Ninh không ở chức Tổng đốc vùng xuôi,từ khi cụ về trí sĩ ở Hà Nội tại cái nhàn gói chật hẹp phố hàng Gai này,thằng Ngô Lang đã là một cái vườn cảnh cho cụ vui cái thú điền viên .Cụ khen đứa cháu cụ là đỉnh ngô và chiều nó đến nỗi mỗi bữa rượu sớm,mỗi tuần trà trưa,cụ đều cho Ngô Lang ngồi kèm một bên,tuy đã mấy mươi lần vợ chồng nhà Cử Hai hết sức van xin ông đừng nuông cháu quá,sợ Ngô Lang đâm ra hỗn .Cụ Thượng mỗi lúc phật ý,thường bảo dâu và con nếu không để cho cụ như thế thì cụ vào ở trong huyện Thọ Xương vậy .Vợ chồng cậu Cử không biết làm thế nào,đành cứ phải để Ngô Lang mặc sức quấy và làm nũng ông nội đến thiu cả thịt ra .Cụ Thượng cười và thôi không dọa vào ở trong huyện Thọ Xương ,nơi mà người con trai cả lỵ đã mấy năm nay .Thực thế,cái ý vào ở với cậu Cử Cả,giờ là một ông quan lệnh Thọ Xương đã mấy mươi lần đem cả vợ con đến toà nhà cũ hẹp phố hàng Gai để rước cụ Thượng vào trong huyện ở cho mát hơn,rộng hơn .Không trả lời ra sao,cụ Thượng chỉ bảo ông huyện Thọ Xương:

-Lần sau,anh được lúc việc quan thanh thản,có ra chơi ngoài phố này với thầy,đừng có nên đem lính ra nhé .Ồn lắm .Chúng nó có sinh vào đời vua Lê chúa Trịnh,thì cho gia nhập thêm vào cái đám Kiêu binh Tam phủ được đấy .Thầy rất sợ hàng phố người ta nói vào .

Mấy lần sau ra thăm cha,ông huyện THỌ XƯƠNG không dám đem mấy tên lính âm oẹ ra theo nữa,nhưng đã động đến việc cũ,thì chỉ thấy cụ THƯỢNG trả lời:

-Thầy ở đâu thì cũng thế .Miễn là được tĩnh mặc,yên ổn là hơn cả .Anh cũng rõ cái tính tôi vốn sợ cái bọn lính hầu cận và lại hay tránh sự giao thiệp .Tôi tưởng ở vào tư thất một huyện nha nó phiền nhiễu lắm .Thôi anh cứ để tôi ở ngoài này .

Ông Huyện Thọ Xương biết cha mình có bụng yêu chú Cử em hơn nên kiếm cớ ra như thế,bè nói dối:

-Dạ,con tưởng hồi trước thầy còn ở chức,sự giao thiệp và đưa đón những tạp khách cũng nhiều lắm,và nhiều không kể cho hết được,lại là những cái gai trước mắt của toán lính hầu cận thầy .Một cái dinh Đốc bộ đường,thưa thầy,sai nha không phải là ít .VẬY mà con không thấy thầy phiền nản bao giờ

cả .

Cụ Thượng hiểu ý, cười:

-Bởi thế cho nên tôi mới thêm đến sự an nhàn lúc được dưỡng lão .Vả lại thầy ở ngoài này nó quen đi rồi ;Bao giờ anh được lui về vườn và nếu trời còn cho thầy sống một vài giáp nữa,ông con ta sẽ ở chung để sửa sang một cái vườn có đủ hoa bốn mùa .Anh không lo rằng chậm .Thôi,cứ để thầy ở ngoài này.

Cụ vừa trả lời ông huyện Thọ Xương,vừa nhìn ông Cử Hai đứng sau người anh,có ý bảo thầm người con thứ rằng:"Bao giờ thầy cũng chỉ muốn ở với con,bởi vì con có tâm hồn giống như ta".

Rồi ngắt sang câu chuyện khác,Cụ hỏi:

-Các anh có nghe thầy ở các phường người ta đồn về cái tin đức Thành Thái ngự du ra khánh thành cầu Bồ Đề với quan Toàn quyền Đô Mỹ như thế nào không ?Chả ông huyện thì rõ hơn là em Cử nó ít được thông toe mấy .Mấy nhíp cầu tất cả nhỉ ?

Thường mỗi một lần từ chối lời mời mọc chí tình của người con cả,ông già lại có một câu chuyện đánh trống lảng như thế,để giữ lấy hoà khí trong đám "anh em chúng nó" .Cùng là con cả,nhưng cụ Thượng đã thấy rõ ông Cử Cả,tức là ông huyện Thọ Xương đương chức kia,là một người có tâm thuật rất hèn kém .Cũng là một giọt máu sinh đôi mà sao ông Cử Cả và ông Cử Hai không giống nhau lấy mấy may,từ quan niệm nhân sinh cho đến nhất cử nhất động nhỏ nhất hàng ngày .Cụ Thượng tin rằng khi cụ trăm tuổi đi rồi thì ông huyện Thọ Xương dám làm mọi chuyện phương hại đến gia thanh .Cái người ấy,thường cụ vẫn hạ mấy chữ:vô sở bất chí,những lúc nghĩ riêng mình với mình:Ta nằm xuống,là thằng này sẽ làm mất hết những chính tích hay trong một đời làm quan của ta" .Bởi thất vọng về người trưởng nam đã tìm được lối xuất thân,cụ càng hiểu và yêu người con thứ .Cũng là thân danh một ông Cử nhân có vợ,có con,mà vẫn còn đơn giản như còn để chòm .Ông Cử Hai có khoa mà không có hoạn,và cái khoa mục ấy giá không nói ra thì không ai biết .Người có hoa tay,thêm được chút tâm hồn lãng tử ,nên ông Cử Hai sống cuộc đời mình như người ta chơi chơi vậy thôi ;Người ấy thật là một người không có lấy một giây phút trịnh trọng đối với nhân sinh .Ông ta sinh ra để mà đùa với cuộc sống và bắt đầu từ việc đem ngay cái tài hoa của mình ra để mà đùa nhả với sự nghiệp thân thể mình .Hồi cụ Thượng còn ngồi nhậm ở dưới Sơn Nam Hạ,cái gia đình lớn ấy chưa qui về một mối,ông Cử

Hai quanh năm đi dạy học ở bốn tỉnh tứ chính Đông Nam Đoài Bắc .Không cần phụ huynh học sinh xử hậu hay bạc,không cần địa phương ấy là có đất văn tự hoặc dân ấy là có nếp văn chương muốn cầu học chữ của thầy,có khi tới ở đó ít ngày,ngồi giảng bài chưa ấm phòng học,ông đã quấy khăn gói tráp chiếu lên đườn .Người tuổi tác có hỏi,ông trả lời là vì cảnh ấy không dung được người:"Bậc trượng nhân thử nghĩ,cái gì mà nước chảy xiết không bao giờ tụ,cây trồng đến ba năm bói không có quả,ớt nhám không thấy cay,hoa chỉ có mùi thơm về phần đêm;núi chỉ bằng đầu chứ không có chỏm nhọn,và mây trời không bao giờ hiện đủ năm sắc .Cảnh như thế tôi ngồi mà làm gì .Chữ thánh hiền không phải ở chỗ nào cũng bố thí được .

Ông Cử Hai đi dạy học,đã lấy cái việc dạy học làm như một hồ khẩu mà y như đi ngoạn cảnh hoặc đi dâng hương ở các đền chùa cổ tích .Và những lúc mỗi chân phải ngừng ở lại các thôn ỏ,ông lại còn thỉnh thoảng ngừng cả cái miệng giảng sách hoặc ngừng chấm nét son lên quyển bài để đề một bức châm lên lá quạt tặng một ông bạn đồng song,để khắc chữ triện và chạm trở một hòn đá sù sì cho thành một con thạch ấn,để dùng ngón tay trở vào chậu mực vẽ một bộ tứ bình thủy mặc có hình đủ bốn thứ cây cỏ tứ hũu;cúc,trúc,lan ,mai,treo chơi trên vách đất quán trọ nơi ngồi dạy học .

Gần ngày tết nhất,người trưởng tràng lúc thu xong sổ đồng môn,chỉ khỏ lên vì đi tìm thầy ;Tết mồng ba,ông Cử Hai đã trốn khỏi nhà trọ từ hôm trước để đi ăn hàn thực và đi hội đập thanh với các bạn sinh làm thơ tức cảnh .Tết Đoan Ngũ,ông lên núi hái lá thuốc,những mong được gặp tiên ;Tết Trung Thu,ông lên Chùa Thầy ngắm trăng Chợ TÔI HỌP TRÊN ĐỈNH NÚI Sài Sơn .Gần tết Nguyên đán,nếu chưa về nhà,thì ông ẩn ở trong một mái đình vắng nào để gọt cho hết một laptop tiên .Cái hành tung của người nghệ sĩ không chịu sống cho người và hòa theo với người chung quanh ấy,thực khó mà dò hỏi .Lòng tìm cái dấu bàn chân một chính khách thất quốc lúc vượt bể ra ngoài mưu việc lớn,thực còn dễ hơn đi đuổi theo ông Cử Hai những lúc húng giang hồ ở người ông nổi dậy .

Từ ngày cụ Thượng nghiêm phụ về trí sĩ ở Hàng Gai Hà Nội,ông Cử Hai không tha phương làm ăn nữa .Ông ở riet ở nhà chép lại cuốn gia phả và sao được bao nhiêu pho kinh mượn trên chùa Trấn Quốc cho cha . Thế rồi mợ Cử sinh hạ thêm được con Tố Tâm .Trước ngày ở cử Tố Tâm,vườn lan nhà cụ Thượng Nam Kinh ở Hàng Gai nở mấy chậu vừa Tiểu Kiều,Đại Kiều .Cụ Thượng cha gọi thế là lan báo hỉ và đặt luôn tên cho cháu gái là Tố Tâm ;Mợ Cử Hai thấy chồng không ra mặt bắt dắc chí và phản uất với buổi giao thì nữa,chỉ ngày ngày thờ cha già và chơi với Ngô Lang và Tố Tâm,cũng vui cười hả hê thêm lên và có một hôm đã dám ru con rất to,như rót vào tai

chồng:

Ba năm lưu lạc giang hồ

Một ngày tu lại, cơ đồ vẫn hơn.

Thằng Ngô Lang và con Tô Tâm ngoan vô cùng. THằng anh rất mến em, nhiều khi cắn cả má em để cho em vừa khóc vừa theo, ôn ào và dễ thương lạ; Con Tô Tâm chưa đầy tuổi tôi, mà má đã lúm đồng tiền; mà mắt đã trong như nước hồ thu.

Ngắm con gái, anh hoa đã sớm lộ hết ra ngoài, mợ Cử Hai có điều ngai ngại. Buồn một cách thoáng qua thôi. Chỉ có một lần thằng Ngô Lang làm cho mẹ nó buồn sợ hơn hết là một buổi tối, nó vén màn the lên, kéo mẹ nó đến gần cửa song có con tiện chỉ cho mẹ nó xem một vàng trắng sớm ló lên đầu hồi nhà.

-Mợ ơi, ra đây mà xem ông giăng.

-Ông giăng làm sao?

-Ông giăng đẹp lắm. Có hai cái sừng nhọn.

-Thế mà đẹp gì. Ông giăng có tròn thì mới đẹp chứ!

-Tròn hẳn không đẹp mợ ạ.

Từ lúc ấy, thằng Ngô Lang cứ vắt tay lên trán như một người mớn suy nghĩ nhiều. Mỗi lần mẹ nó bảo bỏ lá màn xuống cho khỏi muỗi thì nó lại sụt sịt khóc. Và nó cứ vắt tay lên trán nhìn vàng trắng lên mỗi lúc một ca. Ông Cử Hai vừa về, nó nhảy choàng dậy, vui mừng hơn một người đứng tuổi khi tìm được một tâm hồn bầu bạn, nó lôi tay bố nó sênh sếch đến chỗ chân song, chỉ vàng trắng bạc có sừng và nói:

-Ban nãy ông giăng khéo hơn bây giờ kia cậu. Ngô Lang nằm chờ mãi mà không thấy mây che lấy ông giăng của Ngô Lang. Thế đêm nay có mây không hả cậu?

Vợ chồng ông Cử Hai nhìn nhau hồi lâu và chốc chốc lại liếc qua Ngô Lang đang đứng bần thần bên cửa sổ có ánh trăng xuyên qua. Người vợ hình như lấy cặp mắt lo lắng bảo thăm chồng:

-"Tính di truyền giọt máu nhà lại bắt chúng ta cho ra đời một tên tài tử nữa

rồi", để cho người chồng nghĩ thêm rằng : "Đời thằng Ngô Lang rồi cũng chỉ đến lãng bãng mà thôi . Cái vàng trắng lười liềm kia sau này còn lôi kéo cái ngây thơ,thơ mộng ấy đi xa lắm . Việc ấy cũng là số mệnh định cả và điềm ra như thế . Biết làm sao bây giờ ;

Qua ngày tết Trung Nguyên,ông Cử Hai để tâm vào việc sắm cỗ tết Trung Thu cho hai trẻ Ngô Lang và Tổ Tâm và vợ chồng cũng quên cái việc Ngô Lang mê cái bóng giăng đêm trước .

Mấy hôm nay ông Cử Hai lo chạy lãng quăng suốt ngày như một người bận rộn nhiều lắm . Chỗ chóc lại tha về mấy cái mai con cá mực,hoặc ít mụn nhiều đủ các màu tươi thắm và bao nhiêu là giấy hàng mã cùng là que nũa và dây lạt . Ông Cử Hai,một người tài hoa giang hồ,đến cái tuổi chán sự bay nhảy và hần học với hiện tại,đã nghĩ đến chuyện vui cùng gia đình ;

Người ấy đã hồi tâm lại,mong gây cái êm ấm cho gia đình vào một ngày tết cho con trẻ . Người ấy ,ít ngày trong cữ cuối tháng mạnh thu,đã đi kiếm vật liệu để làm cho lũ con cái đèn xẻ rãnh . Từ trước tới giờ cái người ấy có sao Thiên Cơ chiếu vào hoa tay,chỉ đi làm đèn xẻ rãnh ở những chỗ đầu sông ngọn nguồn cho các thứ trẻ con thiên hạ ,hồ mong trả hết cái nợ áo cơm cho những kẻ dung nổi mình vào những ngày tháng bề bàng mà người ta chỉ sống khắc khoải để thở cho dài một hơi men nồng .

Mấy ngày liền liền,ông Cử Hai nghĩ mãi để tìm một cái đầu đề mới lạ cho đèn xẻ rãnh . Hay là lấy sự tích Tam Quốc ra làm ? Ông không thấy hứng lắm bởi vì đã đến ba bốn lần ông mượn tích Tam Quốc rồi . Người ta còn nhắc mãi đến bây giờ cái đèn xẻ rãnh của ông hồi mấy năm về trước,diễn cái tích "Triệt Giang phò A Đầu"lúc Tiệu Tử Long nhảy sang thuyền Tôn phu nhân trên sông Ngô,trông cứ như thật . Cái tài làm đèn xẻ rãnh của ông được nổi tiếng truyền ra xa rộng qua một vùng Kinh Bắc là từ cái đèn "Triệt Giang phò A Đầu " ấy . Cái tác phẩm ấy,ngày nay ông Cử Hai không còn nhớ ra được là đã vào tay ai . Đến cái hình hài ông vào hồi ấy cũng còn là chuyện bỏ qua nhuổng hồ là một công trình tiểu xảo ấy thì ai đi nhớ mà làm gì .

Mấy hôm nay ông nghĩ đầu đề làm đèn xẻ rãnh cho thằng Ngô Lang,thực khó hơn là tìm vận thơ gieo cho một bài bát cú phú đắc . Chưa biết nên diễn cái tích gì,ông,hết ngày này sang ngày khác,chỉ ngồi bóc sẵn hạt bưởi và chẻ những hạt na ra từng hai mảnh một . Hạt bưởi xâu vào que phơi khô,tức là những cây nến cắm vào đèn giấy cho lũ trẻ con nhà thanh bạch chơi đèn ngày rằm . Hạt na phơi nỏ nắng,sẽ là những cái đóm rất tốt,rất thơm cho người ăn thuốc lao sự tiết kiệm và gọn ghẽ . Hút bằng ruột gà khét lắm .

Cụ Thượng nướng đỏ cái tiêm sắt vào ngọn đèn thổ hà, xiên mũi tiêm nóng vào lòng hạt na, hút một điều thuốc lão, thở khói phào. Mảnh hạt na vừa tàn thì tro thuốc nơi nỏ điều cũng vừa tụt gọn vào điều. Gọn gàng và ngon lành đến thế là cùng.

Cụ Thượng hỏi ông Cử Hai:

-Thế anh đã nghĩ làm đèn thế nào chưa ?

-Con định hỏi lại thầy về cái tích này xem có nên không. Là diễn một tích trong truyện Ngô Việt Xuân Thu, lúc Phạm Lãi đem Tây Thi sang dâng Ngô Phù Sai.

-Ừ, Phạm Lãi gặp Tây Thi giặt lụa ở bến Trữ La, hồi này có thú vị đấy. Nhưng anh Cử định diễn đoạn nào? Phải làm những quân gì? Đừng nên làm nhiều quân lắm. Cái sức luân chuyển của tán đèn đốt lửa chỉ cỡ chừng độ thôi. Nếu dùng nhiều quân sứ quá, máy gạt ngang sẽ yếu đi nhiều.

-Con đã nghĩ rồi. Cái rãnh chính là dùng để hình dung một con sông chảy từ đất Việt sang đất Ngô. Ở rãnh phụ ấy đặt một cái máy gạt ăn vào hai hình quân là Ngô Phù Sai và Ngũ Tử Tư. Ở nơi góc bên trái, cũng ở một cái rãnh phụ nữa, lại một chiếc gạt ăn vào một chiếc thuyền ở trên có hình Phạm Lãi ngồi; Ở cái rãnh chính thì có chiếc thuyền lớn; Đây là thuyền Tây Thi tiến Ngô.

-Thế anh cho các quân ấy chạy và gặp nhau như thế nào ?

Ông Cử Hai Cử dúng ngón tay trở vào cái đĩa đảm sứ có nước, vẽ xuống mặt án thư mấy hình phác họa vị trí của từng quân đèn xếp rãnh.

-Thưa thầy khi tán đèn quay, thì cái thuyền Tây Thi đi từ phía trái sang phải. Khi thuyền gần tới hòn giả sơn, động đến cái lá gạt có cần thép ăn vào hai quân Ngô Phù Sai và Ngũ Tử Tư, thì hai hình này cử động. Ngô Phù Sai sẽ ưỡn mình ra phía sau như là ngắm kỹ năng Tây Thi ở trong cái thuyền tiến công đang đi thâu vào bờ cõi nước Ngô. Còn hình Ngũ Tử Tư thì cử động hai tay như ôm lấy Phù Sai, can ngăn không nên thâm nhận lấy cái họa Tây Thi. Về phía bên trái cổ đèn, khi thuyền Tây Thi vừa lướt qua cái trục máy gạt ở rãnh phụ phía trái thì chiếc thuyền con có Phạm Lãi lộn ngược đi khuất vào góc đèn; Thầy nghĩ thế nào ?

-Anh dàn quân thông đấy. Thành ra hết... bốn quân Tây Thi, Phạm Lãi, Phù Sai, Ngũ Tử Tư, ừ, bốn quân và.. hai con thuyền. Chưa lấy gì làm nặng quá sức

quay của tán đèn .Có thể thêm một quân nữa .

-Ý thầy muốn thêm một quân Thái tử Bá Hy nữa,thưa thầy phải thế không ? Vâng, có cái ông hái tử nữa vào nó cũng vui trò .Phải thêm một cái máy gạt nữa cho cái ông nịnh thần vong quốc này .Lúc thuyền Tây Thi đến,trong truyện,chính Thái tử Bá Hy ra đón Tây Thi,và từ đấy,đã gây được công trạng lớn trong sự đưa Ngô vào đường diệt vong theo đúng cái ý Việt vương Câu Tiễn .

Cụ Thượng và ông Cử Hai ra công làm năm quan ấy cho chiếc đèn xẻ rãnh lấy tên là"Ngô vương cự gián nạp Tây Thi" .

Công việc chẳng có gì,vậy mà cũng mất đến hơn mười hôm .Ông Cử Hai tìm những mẫu nến bạch lập rất to cháy còn thừa lại trên đầu các đèn nến thiếc Sông Ngân trên bàn thờ .Và đi lục lọi thêm những mẫu khác nữa trong tủ để cho nó đủ .Mẫu nến của những kỳ giỗ xa xôi còn lại,vẫn chưa mất hết hẳn những giọt nước mắt sáp của những ngày hương đèn năm trước .Ông Cử Hai đem đốt chảy và hợp thành được một tảng sáp lớn .Ông chuốt quân đèn xẻ rãnh và lấy sáp này làm cốt cho quân .Cũng may mà những mẫu sáp thừa kia đủ dùng,chứ không thì cũng hơi rầy vì cái khoản vật liệu này .

Độ này nhà túng lắm,mọi việc mua bán đều lấy tiết kiệm làm đầu .Đã hay rằng ông huyện Thọ Xương vẫn có đưa ra luôn để cấp thêm vào việc chi tiêu trong nhà,nhưng ông Cử Hai lấy thế làm phiền .

Thế là tạm xong mấy cái cốt hình người .Bây giờ mới bắt đầu làm đèn đầu người ,mặt người .Thằng Ngô Lang ngồi chồm hồm bên cạnh bố,hỏi luôn miệng:

-Tại sao cái mặt này cậu để trắng,cái mặt khác lại có hai chấm đỏ và cái mặt kia cậu lại bôi đỏ hết cả đi ?

Cụ Thượng đang ngồi lấy mụn lụa xanh đỏ bó thành áo xiêm cho quân sáp,cười và bảo:

-Cháu đừng có nghịch thì chóng có đèn chơi .Mặt trắng là quan văn .Mặt đỏ là quan võ .Những người trung thần nghĩa sĩ cũng đều mặt đỏ cả .Người phản nịnh thì mặt trắng mốc điểm mấy vệt đỏ nhờ nhờ .

Ngô Lang ngồi như nghĩ,chỉ vào lỗ mặt người:

-Thế ra ông làm cho cháu một cái đèn có cả người nịnh và người trung,quan

văn và quan võ đây à .Sao ông không cho quân đèn mặt đỏ tất cả đi ?

Ông Cử Hai để công nhiều nhất khi gọt đầu người bằng mai cá mực,gọt đến mặt Phạm Lãi và Tây Thi .Nàng Tây Thi phải có khuôn mặt đẹp đó là lẽ tất nhiên .Nhưng nghĩ đến cái thú vị của một đời người như lúc Phạm Lãi dám bỏ lại sau mình cả một cái giàu sang nhất nhì,đi chu du ngũ hồ,nghĩ đến phút ấy trong cái sinh bình một người cổ tích,ông Cử Hai cũng làm khuôn cho Phạm Lãi một cái mặt rất đẹp,cấy vào đây một bộ râu năm chòm đen nhánh .Ngô Lang cũng tỏ ý thích cái đầu Phạm Lãi và cả cái đầu nàng Tây Thi nữa .

Cái đèn xẻ rãnh đã hoàn thành .Cái tán đèn xẻ rãnh to quá .Phải thấp đến mười con bắc nơi đĩa đầu sở,cái sức mạnh của lửa mới quay chạy được tán đèn .Ngày đầu tháng tám,ông Cử Hai đem đèn ra thử .

Có người học trò cũ ở Sơn Tây về qua Hà Nội,biết ông cử có con,đem đến biếu thầy học cũ một cái bánh dèo mặt trắng,mặt bánh to một thước,thế nào lại nhằm ngay vào giữa hôm ông cử Hai thử đèn xẻ rãnh .Ông bày đèn ra sân,đốt hết cả mười con bắc cháy sáng .Ông bày luôn ra sân bộ đồ trà,mời cụ Thượng ra ngồi vào cái ghế đầu đã để sẵn trước đèn .Cụ Thượng ngồi ăn bánh,uống nước và trịnh trọng như người được mời tới để định giải thưởng cho đèn xẻ rãnh .Rồi cả nhà mỗi người một miếng,trông vui vẻ lạ .Vui nhất là Ngô Lang .Cả đến con Tô Tâm bé thế mà cũng ăn được hai mảnh bánh mặt trắng .

Quân bắt đầu diễn vòng đầu .Mặt trước đèn có nền soi vào,sáng như một sân khấu rạp tuồng .Thuyền Tây Thi từ từ tiến vào sân khấu .Lú nàng vào được đến phần ba sân khấu,lướt qua chiếc thuyền Phạm Lãi,động đến cái máy gạt thứ nhất ở góc trái đèn,thì thuyền của Phạm Lãi quay vào trong và lẫn mất .Nàng Tây Thi vẫn xuôi trên sông Ngô rồi tiến vào nội phận của đất Ngô .Cái máy gạt ở góc phải cổ đèn động đánh xịch một cái,thì trên hòn núi giả sơn làm bằng giấy trang kim đốt đèn,Ngũ Tử Tư bắt đầu ôm lấy Phù Sai với dáng điệu của người tôi trung hết sức ngăn chừa .Nhưng dưới chân giả sơn,cái người nịnh thần là Thái tử Bá Hy đã don đả đi gần lại thuyền Tây Thi,giao tay ra như đón lấy .Trên cái núi giấy,hai hình tôi và chúa kia vẫn cứ động như ban nãy,một người tỏ vẻ can ngăn,một người ra bộ không chịu nghe .Thuyền Tây Thi dưới này,đi sâu mãi vào đất Ngô và khuất .Vậy là đủ một vòng đèn xẻ rãnh .

Ngô Lang nhảy lên mà cười .Cái đèn này là của riêng nó để bày cỗ ngày rằm .Con Tô Tâm khoa mãi hai chân và hai tay có khoá bạc,và như muốn xà

xuống chỗ đèn sáng .Rồi nó khóc .Mợ Cử Hai bảo chồng:

-Hay là làm cho mỗi đứa một cái .Càng đông đèn cổ càng vui .Giữa mâm cỗ,bày một con gà uốn hình ông Lã Vọng .Ngộ Lang đã có đèn xẻ rãnh .Giờ làm cho con Tố Tâm một chiếc đèn kéo quân,cho nó khác đi .

Ngày ngày hôm sau,ông Cử Hai lại túi bụi vào việc làm đèn kéo quân .Ông đã đem một tập sách thơ cũ ra,lột mất mấy cái bìa sơn cây,cắt bìa ra,ghép hai mảnh bìa làm một,dán lại làm hình người .Tố Tâm thì chỉ chơi đến đèn kéo quân thôi .Nhưng dù sao,ông Cử Hai cũng để hết công phu vào việc làm đèn .Chiếc đèn kéo quân của con Tố Tâm ,đến hôm bày cỗ rằm,cũng còn hơn các bàn cỗ nhà khác ở chỗ nó có những hai chiếc tán kia,mỗi cái tán ăn vào một đĩa đèn,một tán xoay vòng theo chiều thuận,một tán xoay theo vòng nghịch .Đèn chạy hai vòng quân,một vòng trẩy đi,một vòng trẩy về,vui mắt lạ!Lại còn đèn cá và thiềm thừ nữa .

Mợ Cử Hai ngâm sẵn một vại óc và bữa những quả bưởi rất khéo,cột giwũ nguyên vẹn lần vỏ,trổ vào vỏ những hình trái thủng,để hôm sau con nó cắm vào trong vỏ bưởi nững cây nến hạt bưởi khô,thắp lên rồi tha hồ mà lăn tròn cái thứ đèn cù ấy trên mặt đất .

Ông Cử Hai tìm lên vùng Hồ Tây đặt rượu sen thứ có tắm .

Chưa Chưa bao giờ cái Tết Trung Thu nhà ông Cử Hai nhộn nhịp đến thế .

Báo oán (khoa thi cuối cùng)

Ở cuốn lịch năm ấy bìa vàng nhoè nét son dấu kim ấn tòa Khâm Thiên Giám cổ niên hiệu Duy Tân thập niên, người ta thấy tiết thu phân và ngày lập thu qua đã lâu rồi.

Mùa mưa dầm tháng chín chỉ là những giọt nước mắt triền miên than vãn của kì thất tịch còn sót lại mãi đến bây giờ. Xứ đồng chiêm Sơn Nam hạ đã biến thành một vùng nước mất hẳn bờ, trên đó nhấp nhô những con đò đồng lí tí. Ngọn sóng đồng hỗn loạn vỗ tung bùn vào mép những con đường đất thô nhuyễn và những lũy tre già ướn át. Làng mạc vùng quê Nam Định nhoi lên khỏi làn nước trắng lạnh như những quần đảo hoang vu.

Nước một mùa mưa hợp các xứ đồng chiêm lại thành một khối lớn và trên cái đoàn kết của nước đồng hiu quạnh, những con thuyền thúng đi về nhiều như lá tre rụng mùa thu. Đêm mưa giở, mặt nước bằng rộng âm hưởng rất xa cái tiếng kêu đánh cướp nhóm lên từ những hòn cù lao lẻ loi.

Bên bờ đường cái quan, hoa hoè nở vàng khè. Dậm hoè đất Sơn Nam hạ trở bông đã từ lâu. Hoè đã râu cánh, màu vàng úa tối mãi xuống.

“Hoè hoa hoàng, cử tử mang.”

Thấy dậm hoè ngả màu vàng, lòng những người có chữ bắt đầu bận bịu. Dưới mảnh trời sứt sùi, hoa hoè nở đều, làm ấm lại lòng người sĩ tở tưởng đến sự hiển đạt về sau này. Màu vàng của sắc hoa nơi dậm hoè dài đã nhắc bao nhiêu học trò vùng Sơn Nam hạ nghĩ đến cái màu vàng một tấm giấy cáo trực phong tặng hoặc là phần hoàng mai sau cho hai đáng sinh thành.

Ôm khur khur một hòm kinh truyện sũng ướt nước mưa, ngồi trong lòng một chiếc đò đầy đang tìm lại bến cũ, ông Đầu Xứ Em nghĩ xem giờ xuống tỉnh, nên trọ nhà ai cho tiện trong suốt một kì thi, vì nhà bà Phùng đã chật chỗ rồi.

Hoa hoè lả tả đánh rớt những cánh vàng nâu cuối cùng lên bả vai bao nhiêu học trò các vùng đổ về tỉnh Nam. Năm nay nhà nước mở khoa thi, một khoa thi cuối cùng. Có những ông đồ già tóc râu đã ngả màu vì sự đua nhả của công danh đánh lừa mình suốt mấy phen, chuyến này cũng cố chen ra, hồ vớt lấy một chút phẩn hương cuối mùa của triều đình.

Trường Hà Nam hợp thi khoa Mậu Ngọ có ông Đầu Xứ Em dự, còn nhận nhíp gập mấy khoa Ất Mão trước.

Khoa Ất Mão trước, ông Đầu Xứ Anh bị loại ngay vòng đầu, bay kì kinh nghĩa.

Khoa Mậu Ngọ này, ông Đầu Xứ Anh nhất định không đi nữa, mặc dầu khoa này là khoa cuối cùng, sau này bãi hẳn sự thi cử. Ở vào buổi giao thời, nếu người ta còn cái lòng công danh, thi khoa thi Mậu Ngọ là một cơ hội cuối cùng. Từ Mậu Ngọ trở về sau, sẽ mở một thời khác, chữ Hán chỉ còn là một thứ xa xỉ phẩm trong cõi học vấn của một lớp người. Từ sau khoa này, cái lều, cái chõng chỉ còn là những vật cổ tích, mỗi khi nhắc nhỡ tới lại gợi lại một chút nhớ tiếc trong lòng một đám người mệt mỏi còn sống thêm một ngày là càng chỉ thêm một ngày bơ vơ với phong hội mới.

Ông Đầu Xứ Anh nhất định không nộp quyền khoa này, tuy bao nhiêu người, từ Quan Đốc tỉnh cho đến anh em đồng song, thấy đều gởi hy vọng vào ông. Thơ phú làm rất nhanh ; sách nhớ có thể vạch ra từng chương, từng tiết một. Tính người lại điềm đạm đa hậu: ai ai đều khen nhà ông có đất học, rồi lại lấy làm lạ cho ông. Có một ông tam trường khoa trước lại ngờ rằng hay khoa này, tại nhà nước bắt đám sĩ tử phải chụp ảnh dán vào quyền nộp mà ông Đầu Xứ Anh không đi chẳng? Có một hôm, ông cùng mấy người dạo chơi ở phố hàng Thao, nhận được tin này chính ông Đầu Xứ Anh đã kêu: “Từ trước tới nay, có bao giờ như thế. Bề trên đãi đám sĩ phu trong nước thật không ra cái gì.”

Hôm người em là ông Đầu Xứ Em xuôi tỉnh để sửa soạn đi thi, ông Đầu Xứ Anh đưa ra khỏi cái dốc đầu làng và lúc ông Đầu Xứ Em đã ngồi gọn trong con dò, ông dặn:

- Xuống tỉnh, nhà bà Phùng đã đông người ở trọ rồi, có phải ở chỗ khác, chú có ở đâu, cũng cứ lại đây mà nhắn cho tôi rõ. Đến hôm các quan tiến trường, cứ hạ tuần tháng này, thế nào tôi cũng có mặt dưới tỉnh.

Vốn tính phong tình người em đứng dậy, làm chiềng con dò đây, nói với lại:

- Cô Trinh, con gái út bà Phùng, hình như vẫn chưa lấy chồng phải không anh? Khoa Tý ngày trước anh cũng trọ ở đây phải không?

Đáp lại cái vui đùa của em muốn tiết nỗi hoan lạc ra ngoài một cách quá độ để trấn tĩnh cái rối ren trong bụng một người đi thi, ông Đầu Xứ Anh đã nghiêm nghị một cách bất đắc dĩ nói lảng ra ngoài câu hỏi:

- Cứ quanh quẩn ở phố Cửa Trường ấy thôi nhé. Đi về nó tiện hơn. Ở đây dễ gặp anh em các nơi đổ về.

Biết đây là một cậu học trò xuống tỉnh thi, mấy đám hàng xáo người làng trên qua đây ghé đồ xuôi chợ, không nhao nhao lên nữa như lúc mới nghiêng mạn đồ vừa rồi. Họ ra về nể nang, ngồi thu hình lại, quơ lại một góc mấy lũ tay nải và bị côi, cốt để dọn cho cái người có chữ kia một chỗ ngồi rộng rãi. Đáy con đò dính chắc vào đất sét lòng bến nông. Cô hàng gạo, buộc lại mũi khăn mỏ quạ, nhìn cậu khoá không rời mắt và mỗi lúc ngượng nghịu lại nhỏ xuống đồng nước một bãi quét trâu. Gió đồng hôm nay không thổi. Bãi quét trâu đỏ lạng im giữa làn nước nhọt nhạt, rồi chậm chạp tan hòa vào nước đồng chiêm, mỗi khi nhìn rộng ra, chỉ rất một màu bao la nhờ nhờ. Người lái đò mặc áo tơi phủ kín thân hình, chụp nón mê lấp cả mặt, đã rút đầu sào khỏi mặt nước. Con đò đầy cựa quậy, bốc nhẹ, rồi trườn mình ra xa. Trời bắt đầu nổi gió rét. Mưa thu lại lộp độp rót xuống đám áo tơi nón lá của một chuyến đò đồng. Dưới gốc cây hoè già ở dốc đê làng, ông Đầu Xứ Anh vẫn chưa chịu trở gót.

Sớm tinh mơ ngày hai mươi năm tháng chín các quan làm lễ tiến trường tại khu trường thi Nam Định. Hai chiếc lọng vàng phủ nghiêng xuống lá cờ và tấm biển cổ chữ “phụng chỉ” “khâm sai” và bốn chiếc lọng xanh ghé sát thấp tịt xuống cái đầu bạc của một ông đại khoa. Mùi nghi vệ mới phảng phất ít hôm trước thì sớm nay đã chan hòa nổi dậy trên một khoảnh đất mà mọi khi chỉ có hoang vu và bằng lặng.

Ánh sáng ban ngày đi vắng mãi tự những đâu mà đến bây giờ vẫn chưa thấy trở về. Từ hôm có gió vàng pha mùi cơn bắc đến nay, người ta chưa bao giờ thấy cái âm u tẻ lạnh đến nhường ấy. Mãi đến bây giờ là gần giữa giờ thìn rồi mà tối và sáng vẫn còn chưa phân tách hẳn ra. Người ta đứng bao quanh đàn cúng, vẫn chỉ thấy ánh sáng mấy chục ngọn nến bạch lập rọi vào lớp da hoen ố vệt lửa cháy của đàn tế, trên đó phủ phục ba cỗ tam sinh còn queo: một con trâu và một con dê đen thui kèm một con lợn cạo trắng mỡ to cặp mắt chết.

Mặt đất sáng hơn nền trời. Cõi tự nhiên, một buổi sáng mùa thu có cuộc tế tiến trường, hình như đang lắng chờ một tai biến gì. Gió cũng không muốn thổi. Mấy ngọn sáp không lung lay, vệt khói xám nơi bình hương bốc lên thẳng thắn nơi bàn tam sinh.

Nền trời phương Đông đáng lẽ phải hừng lên để đón lấy chiều dương. Thế mà ở đây chỉ rất một thứ mây đục đùn lên những hình Quỷ Đông và, nơi phía Tây, một cái cầu vòng cụt một chân, tô lên trên tạo vật có tang ma, những màu xanh đỏ rực rỡ và ròn rợn. Trong cảnh âm dương hỗn loạn không chia biệt rõ, quan chánh chủ khảo trường Hà Nam hợp thi khoa Mậu Ngọ,

đang tế cáo trời đất vua thần thánh và suýt soa khai xong tên, tuổi, quê, quán ngài khẩn:

“...Báo oản giả, tiên nhập, báo ân giả, thứ nhập...”

Có lẽ đoạn khẩn này là khoản chú trọng nhất của lễ tam sinh và đã được quý và thần chứng giám. Người lính tuần mặc áo nẹp đỏ vừa được lệnh đổ chén rượu cúng xuống tàn lửa đồng vàng đang hoá dở thì những đầu ngọn cỏ may im lìm nơi bãi trường thi đều rung lên một nhịp và theo một chiều. Người ta, hồi nãy sống một cơn mơ giữa khoảng ban ngày u uất, bây giờ trông thấy một cơn mơ đang tàn dần. Một thứ gió u hiên thổi thốc mãi vào bãi trường, nghe ào ào như có tiếng người chen chúc và chạy vào choán chỗ. Những cây nến cháy vạt ngọn bỗng tắt phụt hết.

Không gì xa vắng bằng cái động đập trong tim hiu của muôn loài.

Trời đất trong sáng lại lần lần.

Hai anh em ông Đầu Xứ Ngoạt (lấy tên tục của làng nguyên quán là Cổ Nguyệt) lững thững ra về, ông Đầu Xứ Anh bụng buồn lắm mà không dám nói ra.

Ba năm trước, cũng ngày tế tiên trường năm Mão, cảnh trời đất cúng âm thầm gần bằng ngày này. Quan chánh chủ khảo khoa ấy, theo tục lệ quen của mỗi khoa thi, cũng cúng tam sinh khẩn mời những oan hồn nên nhập vào trường trước hết mà báo oản trả thù. Rồi ông Đầu Xứ vào trường, rồi oan hồn hiện lên ngay ở kì đệ nhất. Một người đàn bà trẻ, xoã tóc, ẵm con, hiện ngay lên dưới lều, ngay chỗ đầu chõng, kêu gào giữ rịt lấy tay không cho viết. Gào khóc chán, người đàn bà ấy lấy móng tóc xoã quất vào mặt ông cứ bỏng rát lên và cười sằng sặc, lấy nghiên mực đổ vào quyển của ông. Lần ấy ông xin cánh quyển đến hai ba thứ. Vẫn người đàn bà quấy nhiễu không tha, để quyển ông cứ tì ố mãi. Lúc gần chiều, ông nổi một cơn đau bụng hoặc loạn, phải bỏ dở kì thi, nhờ người dìu về nhà trọ. Thế là ông bay ngay kì kinh nghĩa. Một người đầu xứ hay chữ và được Quan Đốc khen ngợi luôn mà hỏng ngay nhất trường thì có thảm thương không. Cũng may mà còn có người lấy được cái bản thảo giáp bài của ông đem về, ông còn giữ được đến giờ, nếu không thì nhục cho gia sáo biết là chừng nào. Ông cụ thân sinh ra ông, cụ Huân là người nổi tiếng một vùng, ông xem lại bản giáp đưa cho các bạn đọc, ai cũng lấy làm tiếc. Hơi văn đi mạnh như thế có vào đến kì hội thi cũng cứ lọt, mọi người đều chắc lưỡi tiếc rẻ. Cái người bạn cùng một vi với ông, sau khi đem trả ông cái bản giáp đó, đã tìm đến phòng trọ đưa tạ ông ba

chục quan tiền kẽm:

“Đại huynh lúc không may lâm bệnh rời bãi trường, phải bỏ lại trên cỏ bản giáp bài kinh nghĩa. Là một người tự biết mình bất tài, tiểu đệ đã mạn phép hiến huynh điền vào quyển của đệ những lời gấm hoa đánh thép bị bỏ phí kia. Nay được vào kì đệ nhị, gọi là có món quà mọn gửi lại xin đại huynh nhận cho”.

Biết là có oan hồn hiện lên cố phá không cho mình mở mắt với thiên hạ, ông để tâm tra xét chuyện nhà. Thì ra, lúc sinh thời, cụ Huân để ra ông đã phạm vào một việc thất đức. Lúc sinh thời cụ Huân, cụ đã mang lấy trách nhiệm tinh thần về cái chết của một người nàng hầu tài tình nổi tiếng một thời. Người thiếp đó, lúc tự ải, đã có mang được sáu bảy tháng. Cái âm oán ấy còn theo đuổi ông mãi, nếu ông cứ còn lều chiếu ở cửa trường thi. Đây là lời người thiếp đó lúc ốp vào con đồng khi phụ lên. Nàng xưng là cô và gọi ông Đầu Xứ Anh là nó, cười sằng sặc và giọng nói the thé: “Nó còn đi thi, cô còn báo mãi. Các người hỏi cô muốn những gì ấy à! Cô muốn, cô muốn nó phạm huý, cho nó bị tội cả nhà kia. Nhưng nhà nó cũng cỡ một ông mãnh thiêng lắm, cô không tàn hại nó được như lòng cô muốn”. Con đồng chỉ lắc lư nói có thể, nếu có gắng hỏi thêm thi chỉ khóc hu hu rồi lại lăn ra mà cười như bị cù. Ông Đầu Xứ lạnh đến tuỷ xương sống trong người. Và lo nghĩ từ ấy.

Khoa thi này ông định không ra nữa để ông Đầu Xứ Em nộp quyền thôi, thử xem hồn oan có còn báo được nữa hay không. Ông tin ở học lực người em ruột, sao cũng lấy về cho làng Ngoạt, hên ra cũng được cái Tú Tài. Khoa cuối cùng, thêm phần luận quốc ngữ và phép tính và đo lường theo lối học mới, nhưng chú nó thông minh vốn thiên bẩm và gần đây tâm thư và toàn pháp đọc rất nhiều, cũng không lấy gì làm ngại lắm. Nhưng mà phúc phận con người ta, ở một sĩ tử, biết sao mà định đoạt trước được.

Còn năm hôm nữa mới nhập trường. Mãi đến ngày sóc tháng mạng đông mới gọi tên bốn năm ngàn người vào kì đệ nhất. Com nhà trọ, luôn mấy ngày nay, bữa nào cũng hết một bình rượu.

Vào mấy ngày mong chờ hai anh em ông Đầu Xứ, những lúc trời ngớt hạt mưa, thường nhân nhả ở phố hàng Giấy, chọn một thời mực, thử lông một cây bút thử hay là soi lên ánh nắng một giấy bản. Ông Đầu Xứ Anh cố quên chuyện cũ hết sức vui vẻ trong khi đi lục lợi giấy bút cho em ở các cửa hàng sách phố hàng Giấy. Những người văn nhân lượn lên lượn xuống nơi phố này nhiều đến nỗi không nhớ được mặt ví có gặp ngay lại một lần thứ nhì.

Cái cửa hàng sách gọn ghẽ, xinh xắn được nhiều thầy khoá lui tới nhất là cửa hàng cô Phương. Đám học trò vào cửa hàng cô để mua cũng có, và để nghỉ chân và giải trí cũng có. Cô Phương, ở phố hàng Giấy, ngày trước là một người đánh đá chua ngoa có tiếng. Có một lần một cậu học trò vào hàng cô chọn bút. Cô đưa bút Song Lan, Thanh Chi, Nhất Chi rồi Kiều Lan, rồi đến Lan Trúc; người thư sinh mặt trắng rút tháp bút, cho bút vào miệng, ấn toè đầu bút vào lòng bàn tay xoè, để thử soi lông bút lên ánh sáng có đến mấy mươi lần rồi mà cứ lắc đầu hoài, chê xấu. Anh chàng nhất định hỏi cho được cái thứ bút Tảo Thiên Quân mới chịu lấy. Thấy thầy khoá ăn mặc đồ vải xuềnh xoàng, cô Phương ra giọng bĩ thử: “Có Tảo Thiên Quân lông trắng, nhưng mà những hai quan một chiếc”. Tiếp cái nguýt dài của cô hàng sách càng ngời giải thể thêm ra, người thư sinh mặt trắng chỉ tay lên tí trên đầu tú: “Phải, Tảo Thiên Quân lông trắng ; có còn thứ nào những năm sáu quan một quan, cô lấy cho tôi chọn”. Lúc nói câu này, thầy khoá cố dẫn giọng vào chữ “những”, có ý bảo thà cho nhà hàng biết rằng nên khinh người vừa vừa chứ. Cô Phương bẽn lẽn, nhưng cũng cố đứng dậy lấy thứ bút quý cất mãi trên cùng tốt lớp tú, đưa cho thầy khoá, chỉ đợi nếu anh chàng không mua nổi chiếc nào thì sẽ mắng một trận như tát nước vào mặt cho bõ ghét. Lấy luôn một lúc bốn chiếc Tảo Thiên Quân, trả tiền xong xuôi, người thư sinh mặt trắng dùng một ngòi bút vào một mảnh giấy nơi mặt hàng. Những giòng chữ viết rất tốt kia, sự thật, chỉ là một bài thơ chữ nói mát cô hàng có tính chông lỏn. Từ đấy, cô Phương đâm ra gồm những thầy khoá có tính ỡm ờ và trở nên rất ngoan ngoãn đối với bạn hàng, bất cứ là ai. Sau cô hỏi thêm, mới biết người thư sinh rất khó tính trong sự lựa bút và tác giả bài thơ bóng gió ấy là cậu Đầu Xứ Ngoạt. Năm Mão, phong thanh người thiếu niên tài hoa ấy thụ bệnh trong trường và bỏ dở khoa thi, cô Phương đã ra mặt ái ngại tiếc than với những người chung quanh. Trong tâm một cô hàng sách nhỏ phố hàng Giấy, đang nhú lên một cái mầm của yêu thương, gắn bó và đợi chờ.

Cho đến mãi Ngọ năm nay, ông Đầu Xứ Ngoạt mới trở lại cửa hàng cô Phương. Ông Đầu Xứ Em còn lần lựa ngoài mặt hàng, chưa bước vào nhà.

Trên mấy tấm cửa lùa ngả xuống hai cái mẽ gỗ, nhô hẳn ra vỉa hè, một cuốn Chinh phụ ngâm diễn nôm đã ghì bước ông Đầu Xứ Em lại. Thấy có bóng khách vào hàng, cô Phương đặt cuốn truyện Lục Vân Tiên xuống, lấy móng tay đánh dấu vào cái đoạn nàng Kim Liên đang “đẩy xe cho chị qua miền Hà Khê”, sắp cất tiếng chào khách, bỗng cò ngờ ngợ, tùm tùm muốn bật như cười. Cô nhìn không chớp mắt, đôi má lúm đồng tiền phơn phớt nhuộm đào - cái màu hoa đào ngày năm nọ.

Ông Đầu Xứ Anh hơi luống cuống, chưa biết hỏi món hàng gì thì may mắn quá, ông Đầu Xứ Em đã tiến theo vào phá hộ cái yên lặng.

- Này anh, lấy một cuốn Chinh phụ bản nôm, về nhà trọ ta ngâm nga chơi cho nó hết mấy ngày đợi cái bảng nhập trường.

- Ồ thích được ngâm nga thì cứ lấy về. Có gì mà phải bàn bạc nữa.

Cô Phương hết nhìn người anh, lại nhìn sang người em. Cô đoán họ phải là anh em ruột thì mới giống nhau như tạc đến thế. Và chẳng hồi gần đây cô có nghe đến ông Đầu Xứ Anh cũng có một người em đồ Đầu Xứ và tài hoa đã làm trọi cả một vùng tỉnh Nam. Đúng là người mua truyện này đây. Chưa biết chuyện ông Đầu Xứ Anh không nộp quyền thi khoa này, cô Phương tự nói với mình: “Huynh đệ đồng khoa! Cái làng Cổ Nguyệt chuyển này tha hồ mà rước sách. Trong hai anh em, chả biết ai sẽ tử tài, ai cử nhân. Mọi năm hai trường Hà Nội và Nam Định hợp lại, lấy sáu mươi

tư cử nhân. Năm nay khoa rớt, nhà nước đặc cách lấy những chín mươi tư cử nhân và cũng như mấy lần thi trước, cứ một cử nhân thì ba tú tài. Lọt sao được tay hai cậu Đầu Xứ này.” Cô kéo cái ấm giở trong bọc trong ra, giở nắp ấm thăm cái nòng chiếc ấm sứ, rót hai chén, cô hạ thấp vôi ấm xuống để nước không nổi bọt.

- Mời hai thầy quá bộ vào trong này xơi nước. Nước trà nụ ướp sỏi vừa pha đây, nên mới dám mời hai ngài tân khoa.

Cô Phương cười, tự cho câu chúc sớm sủa đó là có duyên lắm, hẳn là phải hay lắm và anh em ông Đầu Xứ Cổ Nguyệt phải thưởng thức. Thấy họ cứ đứng trân trân ra đây, cô Phương thu dần nét mặt xởi lởi lại và ngồi ngẫm, càng nhận thấy cái vô duyên và vô lí của câu nói vừa rồi. Ai người ta chưa thi cử được một kì nào mà đã chúc với tụng. Cho đỡ ngượng, cô lại mời:

- Hai thầy xơi chén nước!

Ông Đầu Xứ Em chẳng biết cái gì cả, cầm chén, uống luôn, tưởng hễ cứ vào mua hàng người ta là mình có quyền được xơi nước mời. Khốn nạn, nào mà trước tới giờ anh có bao giờ nói chuyện cho nghe cái đoạn tình duyên thâm kín đã mấy năm nay giữa anh với cô hàng sách đâu mà biết. Ông Đầu Xứ Em thấy anh còn tròng trĩnh chưa chịu ngồi xuống cầm lấy một chén nước trà mà đầu lưỡi rất tinh của ông phải nhận là thơm ngon, ông càng chèo kéo ồn mãi lên.

Cô Phương cũng phải phì cười và làm cho ông Đầu Xứ Anh cười luôn thể. Con người nào đã biết e dè với cuộc sống, những lúc cảnh ngộ tinh thần sớm không cho mình phỉ sức hưởng thụ khi ở vào một cái tuổi ăn và ngủ đang lẽ phải nhiều mỗi lần được vui cười trên mặt, thì cái cười ấy thật là thoả đáng, thật là đầy đủ và lại xinh đẹp là khác nữa. Nhân một cái vui tươi thể cho nét mặt nghiêm trang luôn luôn của ông Đầu Xứ Anh, cô Phương nói một câu mà sự thân mật riêng tây đã không cần âm thầm nữa:

- Khoa Ngọ này là khoa cuối cùng, ông Đầu Xứ nên giữ mình làm trọng, chớ có đau bụng như kì năm Mão mà để thiệt thòi nhiều cho vùng Sơn Nam hạ lắm đấy, ông ạ.

Đến chữ “ông ạ” ở cuối một câu nói, giọng rất thành thật cảm động, cô hàng sách có làm ra giọng bông lơn cho nó nhẹ bớt sự tha thiết của một câu nói đã lỡ nhời, đã thốt ra từ đáy một tấm lòng để đi sát vào một tấm lòng khác, bấy nay cũng vẫn chờ lúc được đãi đằng. Sự rất hữu tình mà cô làm ra vô tình bằng một cái giọng cố gò lấy, làm sao cho tránh khỏi sự nhận xét thông minh của ông Đầu Xứ Anh được. Ông biết lắm. Ông hiểu cô Phương để ý đến ông lắm. Không cần các bạn nói cho hay, không cần gặp gỡ, không cần âm tín tiêu hao, ba năm nay rồi, linh tính bảo cho ông biết thế. Nhưng từ ngày vấp ngay khoa thi đầu tiên, ở một kì đệ nhất, ông buồn uất vô hạn khi nhận thấy mình ra có còn lều chõng nữa cũng là chỉ để làm sống dậy, trong vòng oan trái, một cái oan cừu xưa cũ của ông cha di lại. Một cái oan hồn đã hiện lên để phá hại, đã ộp đồng vào miệng người sống để thốt ra toàn những lời hằn bọc, cái oan hồn ấy không chịu buông tha ai bao giờ. Hoá cho nên, rớt khoa Ất Mão ngay kì kinh nghĩa, ông nhận luôn cho nó là khoa cuối cùng, chẳng cần phải đợi đến khoa Mậu Ngọ cuối cùng này. Ngay dạo ấy, ông nói rất to rằng ông là thí sinh của một khoa thi thôi. Cô hàng sách không rõ, vẫn tưởng ông còn có bụng với sự lều chõng.

Ngắm kĩ cô Phương, ông thấy cái đẹp của cô già dặn hơn ngày năm trước. Muốn nói thêm vài ý nghĩ vui tươi nữa vào việc đánh giá cái đẹp, ông Đầu Xứ Anh bỗng ngừng lại. Bởi vì, – quái, sao mãi đến giờ ông mới nhớ nhận ra – khuôn mặt cô Phương cũng hao hao tợ như diện mạo người đàn bà ẵm con, xoa tóc ngồi rú kêu than nơi đầu chiếc chõng tre ở trong trường thi khoa họ. Tự nhiên ông thấy cô Phương không hiền hậu nữa. Ông nghĩ đến những cái ghê sợ mà một cái sắc đẹp có thể giấu dưới nụ cười. Ông nghĩ đến những truyện ma quái lúc thay hình biến thể khi muốn hãm hại đám học trò. Ông nhớ lại cái cười gằn của oan hồn khi hiện thành người, quất đuôi tóc trần vào mặt ông cho ông hôn mê đi và cảm nghiệm mực đồ chan hoà xuống quyền thi. Cái oan hồn ấy đã lên tiếng nói, thề quyết làm cho người

sống phải lụn bại mới nghe. Biết đến lúc nào cái người nàng hầu cụ Huân mới nguôi giận và cái âm oán kia hết theo vết ông. Chuyện cũ của cha hồi sinh thời đi lại với người ta thật ông cũng chưa rõ hẳn đầu cuối như thế nào.

- Vâng, nhà có thứ mực Kiều Kỵ đấy ạ, cô Phương nhanh nhẩu trả lời ông Đầu Xứ Em.

Choàng tỉnh cơn suy nghĩ, ông đã vội bắt lấy việc mua mực khuyên em không nên lấy mực Kiều Kỵ:

- Đi thi không ai dùng mực Kiều Kỵ. Mực của xã Kiều Kỵ chế rất tốt, chỉ xiêm mỗi khi viết xuống giấy, nó cắn bền chắc quá, khó tẩy đi lắm. Cô lấy cho mấy thoi Hoàng Tam Sương – vâng, nếu hết thứ chữ vàng rồi, cô cho thứ chữ bạc cũng được. Cái thứ mực hiệu Diệu Tự, “nhà ta” bán có được chạy lắm không hả cô?

Chà, người ăn nói sao mà xuôi tai dễ nghe đến thế. Cô Phương nhìn ông Đầu Xứ Anh, nhắm trong óc mấy chữ “nhà ta”, tưởng đến cái ngây thơ của một đôi vợ chồng son kia trong lúc bù khú, chỉ mảnh trăng của cả thiên hạ mà nhận là của riêng của “nhà ta”, cô vui lòng quá, suýt quên cả việc soạn thoi mực cho khách.

- Cô cho tôi luôn thể ít chục tờ giấy lệnh nữa.

- Mấy chục tờ ạ?

- Cô đợi cho tôi tính xem dùng hết độ ngân nào thì không là thừa phí.

Làm ra bộ thông thạo thì ít. mà muốn tỏ sự thân mật thì nhiều – bao giờ được nên thân tình nữa nhỉ? – cô Phương co tay tính nhẩm những cái gì, rồi cô ngắc đầu, vuốt mái tóc, nói với ông Đầu Xứ Em, giọng nhe nhót rất tự nhiên:

- Nộp ba quyền, kì đệ nhất, kinh nghĩa một quyền bảy tờ; kì đệ nhị thơ phú, một quyền sáu tờ và kì đệ tam, văn sách, một quyền mười hai tờ nữa, có dày lắm cũng chỉ đến mười bốn tờ là cùng. Ông định mua trữ giấy mang vào trường đề phòng những lúc phải cánh quyền hoặc đổi những trang hư hỏng, chỉ nên trữ lấy từng kì một.

Ông Đầu Xứ Anh vừa soi giấy lệnh vừa hỏi:

- Tại sao thế hở cô?

- Thưa, tại... tại là giấy chuyển này, thú thật với hai ông rằng không được mịn mặt lắm. Chuyển sau, có thuyền hàng phùng neo về, thế nào cũng có giấy tốt hơn nhiều. Có lẽ kịp kì đệ nhị của các ông đấy. Để tôi xem nào.

Cô hàng sách, bán giấy bút cho học trò trường Nam đã mười năm cở lẽ, đã không phụ cái tiếng là một người thông thuộc những phong tục trường ốc. Cô Phương lại co tay tính nhẩm một hồi:

- Được rồi. Mồng một tháng mười là ngày vào kì đệ nhất. Có chóng lắm thì cũng phải hết cử thượng tuần tháng mười mới có bảng vào kì đệ nhị. Phùng giấy của tôi thế nào cũng có thuyền về bên trên mồm sông trước ngày mồng mười. Đúng hôm tết trùng thập cúng cơm mời, các ông lại đây mua mở hàng cho kiện giấy lệnh Bưởi. Giờ các ông lấy tạm ít chục tờ dùng đỡ trong kì đệ nhất vậy.

Cô đếm giấy, thối những tờ giấy chập đôi với cái nâng niu nhẹ nhàng của một người chị cả săn sóc đứa em thơ lúc mẹ già đi chợ chiều xa, chỉ có những người đàn bà đẹp và phúc hậu thì mới thối được giấy như thế thôi. Cô đếm thành hai xấp, mỗi xấp đầu hai chục tờ. Đùn một xấp vào phía ông Đầu Xứ Em, còn cái xấp thứ nhì là lấy sau ở trong ruột đẹp khác, cô trao tận tay ông Đầu Xứ Anh, cặp mắt tình tứ linh động như muốn nhắc ông rằng cái xấp sau đây tốt hơn xấp trước và sự chênh lệch này trong lúc soạn giấy không phải là do ngẫu nhiên. Ra chiều tin chắc vào cái tài và cái may của hai anh em ông Đầu Xứ thi khoa này, cô hàng sách vẫn lấy cái cười duyên dọn đường cho một câu nói mà ở một cái miệng khác thì phải là thiếu lễ phép.

- Cánh quyền mà dùng bấy nhiêu giấy là nhiều quá lắm rồi đó. Phải thay quyền, đổi quyền đến quá ngữ giấy này, thì chỉ còn có ngồi mà lắng nghe ba hồi chín tiếng trống ngoại hạn...

Lúc ra về, ông Đầu Xứ Anh, trong một phút sàu hận, đã muốn trả lại cô Phương tập giấy, để thăm bảo cho cô hay rằng cô đã làm một việc thừa, riêng đối với ông, khoa Ngộ này ông có dự thi đâu.

...Mấy bữa nay mưa gió càng nhiều. Nước trên trút xuống, nước ở dưới dâng lên, người thu và cảnh ẩm sống trong một bầu không khí nồm lo lắng. Ngày ngày trăm nhà vùng Sơn Nam hạ lại nhận thêm lấy một cái tin đê vỡ tại đất Kinh Bắc.

Nằm nghe mưa rơi trên quán trọ xóm Cửa Trường, một đêm nguyệt tận năm Ngộ, từ tối đến giờ, ông Đầu Xứ Anh chỉ những hết lo xa rồi lại nghĩ gần.

Trong một lúc mơ hoảng, ông lại trông thấy bóng cái người đàn bà mặc đồ trắng, xoã tóc, kiềng gót, thu một đứa trẻ con vào tà áo sỏ gấu, đi tuột vào phía nhà cầu, ông ú ớ như người bị ma mộc đề, cố gắng mà không kiềng mình dậy được. Cái người đàn bà mặc đồ trắng, chân không sát đất, lại lên trở ra và, khi lướt qua mặt ông, cười gằn một tiếng, lấy tà áo quất vào má ông, buốt dức và giá lạnh như chưa bao giờ cảm thấy.

- Anh nói mê những gì thế?

Ông Đầu Xứ Em lác mắt, ông mới hoàn hồn, nhìn em một lúc lâu rồi hỏi:

- Chú đã soạn sửa lều chõng đủ rồi?

Trống đêm cuối thu và đông non điểm bốn tiếng đục. Uống hết một nai rượu để ngự hàn và khu phong mà nhà trọ đã dọn sẵn từ khuya, ông Đầu Xứ Anh bỏ thêm một đinh vàng lá vào tráp của em:

- Khi nào thấy “khang khác” trong trường thi, chú đốt vàng cho nhiều vào. Thôi ta đi đi. Anh đưa chú vào đến cửa trường. Đưa tôi cái bộ gọng lều và chõng. Chú đeo lấy ống quyền và tráp. Đi đôi tắt vào.

Đêm mưa dầm vẫn tối như bùng lấy mắt. Hai cái tài hoa anh em kia, cộng lại không được bốn mươi năm tuổi đầu, bị bơm dắt nhau đi về phía cửa trường thi. Có tầm mưa gió và đi đêm như thế này, người ta mới thấy bước công danh là mệt và chán, giá cô Phương hàng giấy có đứng đây mà nhìn này! Ông Đầu Xứ Anh bĩu môi. Trong tối tăm, tiếng thở dài người anh dẫn lối cho người em cứ lặng thinh bước từng bước một.

Bãi trường thi thấp hơn mặt nền tỉnh, nước mưa lụt dòn về, chôn ngập lút cả ngọn cỏ may. Đứng xa trông những cây đình liệu rơi trên bãi cỏ xâm xấp nước, người vô sự và không có chữ tướng đầu như dân cả một làng nào đang đốt đuốc bắt ếch. Càng tiến gần lại trường, người ta có nhưng cảm tưởng rùng rợn như khi chịu bó tay đứng nhìn một đám cướp lớn bật hồng phá nhà lấy của trên xóm trên, trong những ngày lụt lội ở xứ bị thủy tai, quân cướp toàn đi bằng thuyền. Cái tiếng mắt nửa nổ to ở cây đình liệu cháy sáng, có khác gì cái tiếng đốt ống lệnh bật hồng của phường đạo tặc, lúc quân hồi vô lệnh.

...Ông Đề Diệu đã leo lên ghé chéo. Một người lính thể sát bắc ống loa, hô:

- Báo oán giả tiên nhập

- Báo ân giả thứ nhập

- Sĩ tử thứ thứ nh... ập.

Tiếng loa đồng xoáy sâu vào màn mưa lạnh. Ông Đầu Xứ Anh nghe tiếng hô, mặt nhợt nhạt, luôn luôn nhìn trộm em. Người em bây giờ chỉ là một thân cột cứng đờ mà sự thi cử đã mắc vào đây biết đến bao nhiêu thứ mùi dây lòng thông: dây lều, dây chông, dây buộc bộ gọng ống quyển... Cùng với ngàn ngàn người khác, hai anh em đứng nghênh mãi cổ lên, kiễng mãi người lên như muốn nhìn rõ mặt người lại phòng xướng danh. Đã lâu chôn chân xuống bãi sông nước, lòng dạ người người đều bàng hoàng. Bỗng ông Đầu Xứ Anh dun mạnh người em:

- Kìa... làng Cổ Nguyệt! Tên chú! Vào đi.

Trời sáng tỏ đã từ lâu. Cái hàng rào sĩ tử có đủ các hạng tuổi từ một cái đầu xanh mặt trắng cho đến một chòm tóc bạc, một lớp da mồi đã bị xé thủng. Ông Đầu Xứ Em lách mình qua rồi, nhưng lều chông còn vướng mắc nên lỗ thủng ấy chưa kịp hàn kín. Nhôn nhao một lúc lâu, cái bề người, đã lấp được chỗ trống của một con sông người tràn đi, lại bằng phẳng như cũ để chờ đợi một cái đổi dời khác. Ông Đầu Xứ Anh ra về, chỉ hận rằng lúc tới tập, quên không dặn lại em nên đốt một lúc cho hết đình vàng lá trong tráp nếu trong trường có thấy “cái gì khang khác”. Dọc đường, ông gặp một toán lính thanh khoá đội nón đĩa, nai nịt súng ống gọn ghẽ. Người ta bảo đây là bọn lính nhà nước phải thêm vào trường giữ trật tự.

...Ông Đầu Xứ Em dựng lều, dọn chỗ ngồi thi giữa sự dẫn dỗi của trời đất. Mưa to gió lộng trên một trường thi. Cứ thế mãi mãi, cho đến qua giờ Ngọ, cho đến quá giờ Mùi. Vậy mà xưa nay người ta vẫn bảo mưa không quá Ngọ gió không quá Mùi. Sĩ tử khắp bốn vì giáp ất tả hữu, co ro trong lều dột, thật là coi tính mệnh mình không bằng một quyển thi chỉ luôn luôn muốn những chuyện tì ố. Chốc chốc cái loa đồng ngoài cửa trường lại kêu inh ỏi gọi các tư gia ai có thùng gỗ hay thùng sắt tây thì cho đem vào trường bán cho học trò kê quyển viết và độn thêm lên chông ngồi.

Cái bản giáp bài viết xong lâu rồi mà quái lạ, hễ cứ động đặt ngòi bút lên mặt quyển là ông Đầu Xứ Em lại thấy đau bụng, đau quần quai tựa chừng hoặc loạn cứ như dúi vào từng miếng tì vị. Ông cựa quậy nhiều lắm, vừa ôm bụng vừa giữ ống quyển. Cái chông tre đặt trên bãi cỏ ngập, lún xuống lần lần. Giữa hai cơn đau bụng, những lúc trời ngớt mưa, từ khu nhà thập đạo, vắng về lều ông những tiếng kêu nài: “Lạy các quan, còn chỉ có một khoa thi này,

xin các quan thương cho anh em đổi quyền. Trời mưa ướt lấm, anh em có muốn như thế làm gì...”

Thấy ở một vài lều chung quanh có khói lửa và tàn vàng bay ra, ông Đầu Xứ Em sức nhớ đến đỉnh vàng cất trong tráp, bèn lấy ra gõ từng tờ một, xếp ngay ở đầu mép chõng, một tay chặn cơn đau nơi bụng dưới, một tay châm môi lửa bùi nhùi. Gió thổi vào đông lửa vàng hoá bùng bùng, lửa kêu vù vù và trong tiếng ngọn lửa reo, lại có tiếng người nói cười lạnh lạnh. Khói bốc lên, tỏa xuống soai soải, Như những vệt nước thời gian trượt trên đầu ngọn tường xuống lần vách gạch những đèn chùa xưa cũ có mốc vẽ hình, có rêu phong dấu. Những vòn khói nhẹ đã đổ xuống nhanh đổi màu

rất mau chóng. Trước mắt ông Đầu Xứ Em mê mết và hoảng hốt, những vòn khói – thoảng mùi gây gây khét và tanh lợm – bỗng sầm hẳn lại thành một mớ tóc xoã và mớ tóc u hiên không chờ đợi ấy đóng khung lấy một khuôn mặt người. Lửa vàng gần lụn, vụt bùng lên và tiếng cười lạnh lạnh trở nên the thé, rồi nấc lên mãi. Trời đất tối sầm xuống. Ông Đầu Xứ Em cảm thấy bãi trường là thừa lạnh lẽo. Trường thi âm u và không quanh. Gió thổi bay quyền thi xuống làn cỏ dầm nước. Ông Đầu Xứ Em gắng nhào người ra, muốn vớ lấy quyền bị gió thổi bốc khỏi mặt tráp. Nhưng ông hệt tay, chỉ đủ giữ mình khỏi ngã. Cơn đau bụng nổi lên dữ dội hơn hết những giờ phút vừa qua. Ông gục xuống tráp, thiếp dần.

Ông tỉnh giấc, thấy trong người nhẹ hẳn, tưởng chừng như cơn đau dữ dội ban nãy chỉ là một cơn ác mộng. Ông ngỡ ngàng, mất hết cả ý thức về thời gian và không gian. Ông ngỡ ngàng trước hoàng hôn. Từ một chòi nào, người ta đã điểm mau hồi trống ngoại hạn.

Ông Đầu Xứ Anh ra đón ở cửa trường. Bỏ lại cả lều và chõng, cầm chỉ vòn vện có một bản giáp ông Đầu Xứ Em đã rời bước trong một giấc mơ.

Hai anh em gặp nhau, lẳng lặng không nói một câu nào suốt từ cửa trường về đến nhà trọ.

Bữa cơm ấy, tại nhà trọ bà Phùng có một người hồng thi đã uống hết ba bình rượu cúc... vào một đêm dài nhất trong một đời người./.

Trên đỉnh non Tản

"Núi cao sông hãy còn dài

Năm năm báo oán đời đời đánh ghen"

Làng Chàng Thôn, tổng Kim Quan, huyện Thạch Thất, tỉnh Sơn Tây là một làng trung du mà hai phần ba số dân làm nghề thợ mộc. Cái chàng cái đực của dân Chàng Thôn không những được người trần biết đến mà thỉnh thoảng dăm bảy năm một, lại có người tiên trên núi hạ sơn cầu đến, sau những vụ lụt to tháng 8 đánh chìm hết những làng ở rải rác phía chân núi Tản Viên.

Vài năm năm một, vua Thủy lại dâng nước một lần như thế lên chân núi Tản, lên lưng chừng núi Tản, lên đến đỉnh núi Tản. Nhà cửa, trâu dê bò lợn, hoa màu bị ngấm nước cứ hàng tuần trắng một, rồi chết, rồi nấu, rồi rửa, rồi tan theo với ngọn nước lúc rút, tiếng nước xiết réo lên như thiên binh vạn mã. Mỗi một kì nước trắng cuộn dâng lên vùng non Tản cao ngất trời xanh, rồi lại cuộn cuộn rút về thủy quốc, dân gian khổ hại không biết thế nào mà lường được. Có nhiều làng bị nạn nước, toàn thể sinh linh đều biệt tích. Nóc đình các làng bị nước phù sa chôn chặt, nhiều khi phải đào móc mãi mới dò được ra dấu vết cũ. Ở nhiều chỗ không ngờ tới, người ta thường còn đào thấy những hài cốt kì quái của loại động vật đời thạch khí. Trận hồng thủy đã đem từ những nguồn, những ngàn xa nào, biết bao con vật quái về chôn tại vùng xuôi này. Như là cái mai con giải to bằng cả một cái giếng làng đào thấy cạnh cái văn chỉ hàng huyện huyện Tùng Thiện chẳng hạn. Còn nhiều thứ xương cốt của nhiều giống thủy quái khác nữa bị giạt vào các chân đồi, vào giữa thung lũng các xóm núi, mà nước rút xuống mau đã kí táng vào khu vực tỉnh Đoài. Mỗi lần đào thấy dưới những lớp dày cát phù sa, dân sở tại nhìn nhau, hỏi nhau bằng cặp mắt sợ hãi. Ở khắp mấy vùng Vệ Đông, Nam Toàn, Thạch Bàn, Văn Mộng đều có đào thấy như thế cả. Lắm ông già tuổi thọ đã linh trăm tuổi mà cũng chịu, kêu rằng cha ông bình sinh cũng chưa từng có nói đến những việc đào được cốt như thế.

Nhiều cái cốt khí lạ không biết thế nào mà nói. Có một lần, người Mường ở xóm Đá Chông, ngay chỗ sát rìa chân núi Tản, về vụ làm rẫy tháng xuân, đào được không biết bao nhiêu là đồng xương một loài chim to lạ quá; người ta ngờ rằng đây là những chim rừng của rừng hoang núi Tản, những con chim ấy lúc sống có đủ thịt da lông, thì cũng phải to gấp năm hay sáu lần thân những con hạc gỗ thờ bên hương án các đình cổ. Tục truyền những trận hồng thủy dữ dội tàn khốc như thế là gây nên bởi cuộc đánh ghen giữa vua Thủy và một vị thần trong bốn vị Tứ bất tử nơi thế giới u linh: thánh Tản

Viên, chúa Liễu Hạnh, Chủ Đồng Tử, và Phù Đồng thiên vương. Trong bốn vị này, sau chúa Liễu Hạnh hay đùa gheo người trần nhỡ gặp phải, có người nào hay biến hoá nhiều nhất và tàng hình lẫn vào đám người trần mắt thịt, thì là thánh Tản Viên. Thánh Tản Viên đã gây thù kết oán với Tiểu Long hầu, con vua Thủy Tề. Thần Núi và vị hoàng tử Nước kia đã là hai tình địch một thiên tình sử thoát phàm trong cái mơ hồ vô tận ở tít trên một chòm non xanh, ở tít tận dưới đáy một thủy cung. Hai kẻ tình thù mỗi lúc đánh ghen nhau thì muôn ngàn sinh linh đô thần. Mỗi một kì đánh ghen, nước các vùng lại đổ về như thác và dâng cao mãi lên; đỉnh non Tản, muốn cho khỏi ngụp dưới làn nước ghen oán, lại có dịp để ngoi lên cao thêm nữa thêm mãi. Trời, bao giờ cho nàng công chúa đẹp kia mất tích hẳn đi để Nước ấy và Núi kia được trở lại với sự yên nghỉ muôn thuở. Chứ thỉnh thoảng mà hai cái Thần ấy còn cướp phá nhau và cố chống giữ nhau thì nước còn dâng lên muôn trượng và nghìn nhà vùng xứ Đoài còn mãi mãi bị nạn lụt nước. Chính cái hạnh phúc trên non Tản và lòng ghen của một ông hoàng tử Nước kia đã thành câu hát của người xứ Đoài:

"Núi cao sông hãy còn dài

Năm năm báo oán đời đời đánh ghen"

Trẻ con tỉnh Đoài, đến bây giờ vẫn còn hay hát. Vừa hát vừa nghe hát vừa trông lên cái chòm non Tản: trông xa như hình một cái tán đá, non kia vọi vọi đã là cả một thế giới bí mật, của huyền ảo. Mỗi lần đi chủ tế lễ quốc tế xuân thu hai kì trong một năm ở đền thánh Tản Viên, không có quan địa phương nào là không tò mò hỏi thăm đến cái bí mật của rừng cao cả.

Người ta truyền lại rằng đền thờ thánh Tản có đủ ba ngôi. Đền Hạ và đền Trung thì nhiều người đã leo lên tới rồi. Nhưng vượt được cái vách đá trái núi thất quả hồng để lên cho được đền Thượng, chưa từng thấy có ai thuật lại việc đó. Hình như có một lần, đầu có ông phủ Quốc Oai nói chuyện một cách sợ sệt về đền Thượng với quan Đốc học Sơn Tây. Ông phủ Quốc chỉ nói có mấy câu: "Đứng ở mái Nam đền Thượng mà nhìn xuống, trông được cả khói kinh thành Thăng Long. Thấy rõ cả cái Chợ Giời ở núi Sài. Có đứng ở đền Thượng nhòm thẳng xuống thì mới biết cái dải Đà Giang là có thể hiểm. Tôi có mang trộm về được ít đá cuội và một mẩu gỗ chò. Đây quan lớn ngài xem", thế rồi là lăn đùng ra chết. Cái viên đá cuội mà ông phủ Quốc Oai còn nắm chắc trong bàn tay lạnh giá cứng đờ, khi đập ra có một mùi hương đượm của quả men rượu ủ trấu. Cái nhân đó vụt biến đi đâu mất. Vở cuội đá còn lại, đem thả vào bát nước mưa kinh niên, lấy thìa múc uống thấy say ngất vô cùng. Mảnh đá cuội vỡ, quan Đốc Sơn Tây giữ lấy, đi đâu cũng

giắt trong mình. Thỉnh thoảng vắng người, quan Đốc lại thả nó vào bát nước mưa, uống có nhạt hơn trước, nhưng vẫn say và thơm. Đôi mảnh cuội về sau, vì quan Đốc phải đi theo gia quyến chạy loạn, thành ra thất lạc mất. Muốn cho được an ủi lòng mình, quan Đốc Sơn Tây tin rằng mảnh đá hẵn là đã trở về với chủ nhân trên non Tản. Ngài lại càng lấy làm sợ lắm và không dám kể lại với ai cái việc Thần núi Tản đòi lại hòn cuội cho mượn đó. Sợ lại có cái vạ miệng phải chết tươi như ông phủ Quốc Oai ngày nọ chẳng.

Chuyện kì dị hòn cuội có nhân không biết vì đâu mà đồn về đến tận dân làng Chàng Thôn chuyên làm nghề thợ mộc. Bên bếp lửa, giữa những mùi thuốc lảo châm nùn rơm hút đến tụt nõ điều cày, những bác phó mộc trẻ tráng luôn miệng nói đến hòn cuội trên non cao, hỏi nhau xem ở trên cái ngôi đền Thượng núi Tản Viên có những cái gì. Họ muốn được hiểu biết. Có một điều lạ là mỗi lúc câu chuyện có đả động đến ngôi đền Thượng huyền bí thì những ông phó mộc có tuổi đều đánh trống lảng ra chuyện khác, nếu họ không lảng xa ra chỗ khác. Bọn thợ trẻ để ý đến những cái nhìn ý tứ của đám phó mộc lớn tuổi đưa đẩy với nhau bằng mắt khi bọn đàn em nhao nhao bàn tán đoán già đoán non về những việc trên đền đức thánh Tản. Những bậc đàn anh này có biết một cái gì trên ấy chẳng ? Sao những người tuổi tác này có vẻ khiếp sợ kín kín hờ hờ giấu diếm như thế ?

Thái độ của cụ phó Sần thì lại càng đáng nghi lắm. Ngày trước ông cụ phó Sần vui tính hay bép xép. Chỉ từ dạo cách đây đâu mười năm, ông cụ phó Sần tự nhiên bỏ làng Chàng Thôn mất đến hơn một tháng, vợ con không rõ là đi đâu. Lúc ông cụ Sần đi có mang theo đủ bào, đục, tràng, cưa, dây mực, ống mực, dây quả dọi, và chỉ nói là đi nhận làm khoán ở nơi xa lắm. Khi về thấy có rất nhiều tiền và mỗi lúc tiêu đến thì lại mang tiền thả vào vại nước, có nhiều đồng nổi lênh bênh ; ông cụ nhặt những đồng chìm tiêu dần và cất những đồng nổi vào một chỗ rất kĩ rất kín. Từ ngày ấy vợ con và cả người mấy xóm ở làng thấy ông đổi tính đổi nét một cách mau chóng. Trước ông hay ngồi lê đôi mách, bép xép hết chuyện người rồi mang nót cả chuyện nhà ra mà nói. Giờ thì ông dè dặt từng câu, lắm ngày vẫn vợ như bị ma ám và nhiều hôm không cạy mồm ra mà nói lấy nửa nhời. Và thêm nữa, thăm khám nước bọt vừa nhỏ và tay luôn luôn sờ lên cái cổ vốn lộ hầu. Ông phó Sần xưa điềm đậm thì giờ hốt hoảng. Người ấy có một điều gì ngập ngừng nửa muốn nói, nửa lại thôi dăm. Bà cụ phó Sần buồn lắm. Những cháu rể hỏi trộm nhau rằng hay là lúc có tuổi, ông ngoại giờ chứng lúc sắp nằm xuống? Cụ phó Sần là người không bao giờ biết những mơ mộng ở đời là gì cả. Thế mà từ hồi đi làm ăn một chuyến xa ấy về, ông cụ có cái phong thái một kẻ lãng mạn vào lúc cuối đời. Ông cụ giờ chơi cây cảnh. Và bất cứ là nơi nào, hễ ai đánh tiếng cho ông biết một vườn quả nào đẹp và lạ, là ông

lần mò tìm đến cho được. Có được bao nhiêu chất vui sướng còn lại trong lòng là ông cụ Sần cho nó hiện hết cả lên trên nét mặt, để rồi lúc ở vườn quả trở ra về, ông cụ lại cho mọi người được đọc về thất vọng trên bộ mặt khô héo. Không, những thứ hoa và quả ở mấy thửa vườn quý báu ông vừa tới thăm không có chút gì là quý lạ cả. Cũng chỉ tầm thường như mọi thứ tầm thường ở cuộc đời này. Những thứ cỏ suôi hoa ngàn và quả nơi rừng cấm, có lẽ ông chỉ thấy được một lần ấy thôi. Đã lâu lắm, từ cái ngày ông cụ Sần bị bắt đi mất hơn một tháng để trùng tu lại ngôi đền Thượng trên đỉnh núi Tản Viên.

Ở trên ấy đẹp lắm. Ngày tháng thì dài, mà không thấy sốt ruột. Hoa quả lành ngọt và thơm như hết thảy những cái gì không phải là trần hủ sống gửi ở mặt đất cõi trần. Những cái êm, dịu, trong, sáng, thơm, lành trên non tiên, nếu được đem thuật lại với người làng, ông cụ Sần tin rằng sẽ có khối người đoạn tuyệt với cố hương, tìm vào ngàn cao cho được thoả cái tai và cái mắt. Nhưng, ác cái những chuyện rừng lại không được thuật lại. Hôm hoàn thành công việc sửa đền, lúc sắp xuống núi, thần non Tản đã gọi cả hai hiệp thợ mộc và thợ ngoã lại, đưa mỗi người nuốt một lá trúc xe điều và dặn tất cả bấy nhiêu người: "Thôi nhá, chuyện chi để đó. Các người về làm ăn dưới ấy cho yên ổn". Cái lá trúc xe điều ấy là một con dao găm, một con trúc dao có phép thuật kết quả đời kẻ nào bép xép lờ mồm tiết lộ đến thiên cơ thần cơ. Mỗi người thợ hạ sơn là đem theo trong mình một lời đe loai của Thần Non Cao và cả một cái bí mật của ngàn xanh.

Hiệp thợ ngoã là người xa lạ các nơi tụ hợp lại, một lúc xuống núi là họ phân tán ngay. Còn hiệp thợ mộc bảy người toàn là người làng Chàng Thôn. Ông cụ Sần cùng trở về làng với tất cả anh em đi chữa đền thánh Tản. Những lúc tắt lửa tối đèn hoặc họp chè họp rượu ở nơi chiếu hương ẩm, hoặc là làm mùa màng, bảy người thợ mộc đều gặp nhau luôn. Nhưng tịnh không ai hé răng cây miệng ra nói lấy nửa lời về câu chuyện hơn một tháng trên non xanh. Họ nhìn nhau trừng trừng mà biết vậy, rồi lo sợ đều bằng con mắt cả. Họ đều đem nhõn tuyên ra mà chung viết lại với nhau một tập kí ức cam về hơn một tháng trùng tu ngôi đền Thượng.

Trong bọn, có Nhiêu Tầm, người xóm dưới, không biết đại mồm đại miệng thế nào hay là lúc say sưa, không rõ tửu nhập ngôn xuất ra làm sao mà lăn đùng ra chết. Cả làng thấy Nhiêu Tầm khoẻ mạnh như thế, đang vui cười mà lăn ra chết, không ai hiểu ra sao cả. Chỉ có ông cụ Sần và 5 người thợ mộc rõ thôi.

Ông cụ Sần và 5 bác phó mộc đã tìm đến nhà đám đòi xem mặt cho được

người bất hạnh. Nói là để xem cái cổ Nhiêu Tầm thì đúng hơn. Thì ra ở phía bên trái cổ, có một cái nhọt bọc mả đao đang nung. Nặng phọt ra, có một cái ngòai xanh lè, dài vừa đúng một cái lá trúc con. Ông cụ Sần và 5 bác phó mọc xanh mắt nhìn nhau im lặng. Con trúc đao! Sự trừng phạt của thần non Tản ! Ông cụ Sần bèn xin lấy cái ngòai mả đao ấy, nói dối là đem về khảo về một môn thuốc ung thư ngoại khoa. Cụ Sần đem cắm ngòai mả đao đó vào chiếc chậu sứ chỉ có một đêm thôi mà ngày hôm sau, chiếc chậu sứ đã có một cây trúc nhỏ bé khẳm khiu như trúc non bộ, cành và đốt rất nhiều, nhưng chỉ có mỗi một lá thôi. Một cái lá nhọn hoắt. Muốn giữ mồm giữ miệng cho quen đi, sau ngày đưa ma Nhiêu Tầm, cụ phó Sần thường họp mấy người bạn đàn em kia lại đánh chén ở nhà mình. Bữa chén không có đồ nhấm. Họ uống rượu rất nhiều, ngòai im lặng ngắm cái lá trúc cô độc trên khóm trúc tí hon bày trước thềm nhà. Trong những ngày nôm nớp của đám thợ mộc này vừa hút đi mất một người, những bữa rượu này là những bữa không ngon lành nhất trong đời một đám người sống nơi thôn dã với cái vui thú được thỉnh thoảng nâng chén.

Cái lá trúc non bộ ấy vẫn xanh ngát trên khóm trúc đã khô giòn như bó que dóm nỏ. Đây là một lời cảnh cáo dai dẳng. Ngày tháng cứ thế mà vội dần trên lũy tre làng Chàng Thôn.

Bỗng một buổi chiều năm ấy - không nhớ rõ là năm nào, chỉ biết là cùng một năm có trận lụt rất lớn làm sạt cả kì đài thành Đoài và cuốn phăng mất đến gần 80 trượng đá tổ ong phía tường Tây thành tỉnh - buổi chiều năm ấy, vào lúc nhá nhem người ta đang đánh trâu cày vào các ngõ tối, một ông cụ già râu tóc lông mi trắng xộp như bông, chống một cây gậy trúc đuôi gà vàng óng, khoan thai tiến vào cổng trước làng Chàng Thôn. Trông ông cụ đỉnh đạc, cổ kính, đội cái nón cỏ giống kiểu nón tu lờ người tu hành, dân làng không hỏi căn vặn và chỉ nhìn theo ông cụ đi khuất vào ngõ nhà ông cụ Sần, bước đi có đủ cái vững vàng của một người quốc thước thuộc lòng con đường đi của mình.

Ông phó Sần đang ngòai quấy nôi kê. Thấy có người tiến vào đến giữa sân nhà mình và lạ quá, sao ba con chó mực không sủa và lại còn quần quýt lấy chân người lạ, ông phó Sần bỏ cả nôi kê chưa chín, vội chạy ra. Ông già đẹp quá. Ở làng, thực các cố lão thường ngự ở chiếu trên cạp điều ngoài đình, thật là chưa có cố lão nào đẹp lão đến như thế.

- Dạ thưa trượng nhân, chúng tôi xin chờ những điều trượng nhân dạy bảo.

Ông cụ già gỡ nón tu lờ, cốt để ông Sần nhận rõ mặt mình. Nhưng ánh sáng

chiều tàn đã yếu quá rồi. Ông Sần càng thêm ngợ. Ông cụ già chợt nhìn thấy cái khóm trúc non bộ có một chiếc lá bày ở thềm kia, bèn tiến lại, cúi xuống, lấy tay đỡ lấy và mân mê cái lá nhọn hoắt. Ông cụ già ngẩng đầu lên, vừa gặp bộ mặt ông Sần đang chăm chú nhìn xuống. Ông già khẽ mỉm cười. Ông phó Sần tái hân mặt đi và sụp xuống đất sắp lạy. Thần Non Tản! Thần Non Tản bèn đỡ ông Sần dậy:

- Chỗ này không phải là nơi bày vẽ ra những nghi vệ nơi cung điện. Người đứng thẳng mình lên, ta dặn điều này. Là họp ngay lại trong đêm nay mấy người thợ bạn ngày năm nọ. Ta có việc cần đến.

- Dạ.

- Cuối trông canh tư, các người đợi ở bên Gòn. Thấy chiếc thoi nào tới thì cứ xuống. Ngồi một không hết thì san ra làm hai con lườn.

- Dạ.

- Đây ta để lại cho ít bạc côm. Hễ thả vào nước, những hạt mẩn nào chìm thì quân phân ra cho khắp vợ con trong anh em các người. Những hạt mẩn nào nổi thì gói lại đem theo, hôm sau sẽ có người đổi lại cho. Tính theo ngày tháng của các người dưới này, thì cũng phải đi vắng mất chừng một tháng. Giữ sao cho không ai biết đi đâu, vợ con cũng vậy.

Nói xong câu này, Thần Non Tản, chỉ vào cái lá trúc vẫn xanh tươi như bao giờ, một tay ngăn không cho ông cụ Sần sắp sụp lạy. Thế rồi ông cụ già đội nón tu lờ phát mạnh cửa tay áo rộng ra đi ; mấy con chó mực vẫn không sủa lấy một tiếng nào.

Bến Gòn. Đầu trông canh tư. Sáu người thợ mộc ăn uống ở nhà no nê rồi như lũ thợ cày, đang ngồi bó gối chờ đợi trên những tảng đá sống trâu trơn lạnh. Bến đò bỏ hoang đã đến mấy năm. Mấy năm nay, người hai làng bên bờ đều lấy bến trên hoặc bến dưới mỗi lúc sang ngang trải chợ huyện bên này và chợ phủ bên kia. Đã lâu lắm, không có một con đò nào ghé bến này. Đến cả một cái bè nứa chở muối rừng, đến cả một con đò độc mộc cũng không ngừng lại. Bến Gòn im vắng đến nỗi dòng nước chảy xuôi cũng không chịu lên tiếng. Lâu lâu mới có một tiếng tôm, dội cái tiếng vang ngược lên mãi khóm lau già mọc nơi chỗ khuỷu sông bị vụn queo. Tôm. Tôm. Những trái sung nẫu lìa ngành cổ thụ. Dưới cái lò mờ của đêm thắm, vài ba trái cây gợn vẽ lên mặt nước đặc sệt như dâu bông ít vòng tròn cùng chung một điểm trung tâm.

Chim thủ thủ thì đi gần mãi lại nhau. Chả còn mấy nỗi nữa, đêm sẽ tan canh. Bởi vì tiếng kêu con chim thủ thủ đực đã gần mãi lại chỗ có tiếng trả lời của con chim thủ thủ cái.

Ông cụ Sần và 5 người phó mộc bạn, ngồi chờ đã oải cả xương sống, chốc lại trở vai. Những bào, cán chằng, cán đục va vào nhau, tiếng động rất khô rất gọn.

Nước lừ dừ dịch vài bãi nước bọt mà đám phó mộc nhỏ xuống dòng nước bệnh lúc muốn đánh lừa đợi chờ. Đêm tờ mờ đen rằm hắt lại, rồi đen ngòm, rồi đen kịt. Ở một điểm huyện cũ, trống bắt đầu chuyển canh. Bỗng, ông cụ Sần cảm thấy một cái gì vừa loáng qua rồi vòng trở lại, rồi đứng sững hắt lại trước mặt bấy nhiêu người. Nhìn gần lại, dí sát hắt mắt vào, thì là chiếc thuyền thoi và một... chiếc thuyền thoi nữa. Mũi hai chiếc thuyền có cặp luồng hai bên mạn ghé sát vào gờ đá. Bọn ông cụ Sần lẳng lẳng bước chân xuống lườn. Lườn nhỏ quá, mỗi lườn chỉ chứa được đến bốn người là nhiều lắm. Những hai lườn, mà chỉ có một người đẩy. Người chở lườn không nói chuyện, không nhìn bọn vừa xuống lườn, chỉ hướng thẳng vào cái thăm thăm của đêm sông vắng đang thốc mạnh vào đầu mũi con sào. Lườn đi vút vút.

Bọn ông cụ Sần nắm tay nhau. Lườn đi trên sông, song song hai chiếc, gì mà lại như đi trong cái rỗng tuếch của không gian. Lườn đi êm như trườn xuống một cái dốc ngọn thác mà lòng thác đều lót một lớp đầy rêu tơ nõn. Ban này, lườn áp bên không có một tiếng động róc rách, như là khẽ lách mặt nước mà ngoi từ dưới lên. Bây giờ hai con thuyền thoi đi trong một giấc mơ thần. Gió sớm nổi lên. Mùi nhạt nhạt của nước nguồn, mùi ngai ngái của cỏ bông ải rữ, phả mạnh vào mũi thuyền thoi xuyên như cắm sâu mãi vào cái đông đặc của sương núi rạng mai.

Đến chân núi Tản Viên, thì rõ mặt người. Ô hay, người đẩy lườn lại là một cô gái. Một cô con gái mắt sắc như dao cau và lạnh như chất kim, lạnh hơn cái gầy gầy của rừng buổi sớm mai dày đặc sương mù. Tiếng đồng vọng cú rúc hết canh vắng vào vách đá, rồi vật lại một nơi thung lũng nào đang gửi trả về rất dài một tiếng vượn kêu rầu.

Cô lái và hiệp thợ đã đồ bộ được một thôi đường. Con đường núi lót bằng đá tảng màu gan gà viền rêu xanh. Người ta đã phải lấy các đầu ngón chân bám xuống mặt đá trên lối độc đạo cho vững bước đi. Đây đã khỏi xóm đá Chông.

Rừng Tản thăm hút không hết làn sương núi. Sương cảnh trên đống gieo

xuống cảnh dưới. Chỉ có một điệu chìm chìm tẻ tẻ. Rừng vắng và ẩm mốc. Ngực đã bắt đầu tức tức. Càng lên cao, bọn người thấy mình càng rời lìa cái nguồn sống quen thuộc của mọi ngày. Ở đây bắt đầu một nguồn sống mới lạ. Nguồn sống của dây mơ rợ mọc và cỏ và đá vào lúc mới có Cầu Tạo.

Đền Hạ. Rồi Đền Trung. Không có gì lạ cả. Ông cụ Sần cho nơi này là tầm thường. Người xứ Đoài, ai chả từng có dịp để dấu bàn chân lên đây một lần rồi. Nếu có những gì đáng mở mắt cho to mà xem kia, thì phải là lên nữa, lên trên nữa, trên đền Thượng. Thành đá đỏ mồ hôi lạnh trước soai soải, giờ đã đứng thẳng mãi lên rồi dựng ngược. Vách đá đứng sừng trước mặt bọn người đang sơn. Thế này thì leo lên làm sao, hiệp thợ tự hỏi. Ông cụ Sần vốn có biết truyện Tam Quốc, thấy cái thế của núi đứng rất hiểm nghèo, bèn nghĩ đến cái nước non xứ Ba Thục mà có những lúc người làm tướng biết dùng binh thì lợi hại vô cùng. Ở cái yết hầu con đường đèo trên kia mà xếp sẵn gỗ cưa ngắn từng đoạn và đá tảng, mỗi lúc lăn xuống, gỗ đá lao xuống như thác nước, thì chỉ một người cũng đủ địch với cả một binh đoàn cảm tử.

Cô lái dò hướng đạo quay lại. Cả hiệp thợ mộc lấy gân kìm bước lại, đứng thẳng lên, rồi ưỡn người hơi ngả về phía sau. Họ ngắm kỹ, không có một phút dám nghĩ đến lợi lỗ. Có ông cụ Sần là nhớ đến cái Bèo ở nhà: đứa con gái út cụ, cũng thon thon như cô lái. Cái vẻ ông dáng của cô lái bây giờ không còn nữa. Cái đoan trang ấy giờ là người đứng ra để truyền một cái lệnh.

Cô cầm sẵn trong tay nắm lá trông sắc đỏ như là mẩn đình hồng, phân phát cho mỗi người một lá, bảo ngậm lấy, lấy sức mà lên cao, mà chống lại khí núi. Đường đi từ đây lên đây, tình thời gian theo cái phép đo lường của hạ giới thì cũng phải mất đến nửa ngày. Người con gái đưa đường lên tiên bảo thế. Cô dặn sáu người phó mộc nên buộc vào lưng cho thật kỹ và nhắm mắt lại. Thế rồi cả đoàn người cứ thấy bay lên cao lắm, hiệp thợ ấy chỉ là những hạt mẩn sắt bị một khối đá nam châm xa cao tí tấp hút ngược lên. Bên tai hiệp thợ phi hành, chỉ có gió vù vù. Cái lá thắm mẩn đình hồng ngậm trong miệng làm nóng ấm cơ thể bọn thợ mộc đang băng mình qua cái miết lạnh của sơn cước mỗi lúc một cao, một dày, một tức thở. Cả bọn thợ không ai lấy làm sợ hãi cả. Bởi vì, mấy năm trước, họ cũng đã phi hành như thế này rồi. Người cũ lại lên cảnh cũ non tiên, giá chuyển trước được mở mắt xem lược qua và chuyển này cũng được mở mắt mà xem kỹ lại cảnh xưa!

Cả bọn bỗng rút đánh bịch một cái trên một vật cứng và mát. Tiếng người con gái bảo họ mở mắt ra. Đây là một khu đá bằng mặt rộng độ một mẫu mà chung quanh là những vách đá cao, trên mỗi chòm nhọn màu xanh cánh lại

có mây trắng mây vàng đánh đai lấy. Ông cụ Sần sực nhớ lại những lúc ở quê dưới quê hương thấy núi và mây như thế, người ta vẫn gọi là núi đội mũ. Cây và cỏ trên này vẫn nhiều cái lạ lắm. Chuyến trước, họ cũng đã thấy phong cảnh trên đầu non, nhưng từ khi hạ sơn, ăn phải lại cái cơm hạ giới, họ chỉ còn phảng phất mà thôi. Đã mười năm rồi còn gì nữa. Thành thử ra lên tiên chuyến này nữa, tái kiến mà vẫn như là lần đầu. Người ta càng ngỡ ngàng với non xanh. Mà thêm tần ngần.

Sau một lúc đi khuất vào nẻo đá, người con gái lại từ nẻo đá hiện ra, truyền ra cho hiệp thợ những lời của Chủ Non Xanh:

- Sơn chủ hôm nay bận sang núi bên phó hội cờ thạch bàn. Các bác nghỉ ngơi nốt ngày nay. Ngày mai Sơn chủ về, sẽ có điều bảo ban sau về công việc. Theo lệnh Nữ sơn chủ, tôi đã xếp cho các bác một lều cỏ ở cạnh suối Tịch Mịch. Trong khu vực suối, các bác được phép bắn chim bắt cá và hái quả. Ngoài chỗ suối Tịch Mịch, các bác nhớ rằng không được đụng chạm đến từ một tác cỏ, một cái lá. Thói phép trên sơn thượng này nghiêm lắm. Nhớ lấy kéo lỗ ra mà khôn đó.

Người nữ tì - đây là người nữ tì hậu cận Nữ sơn chủ - ngoắt ngón tay bảo hiệp thợ theo mình đi ra phía sau nẻo đá, rẽ ngoắt phía tay trái rồi đi xuống. Tiếng nước róc rách lưng đèo nghe gần mãi lại. Lúc đến bờ suối có lều cỏ bông dựng sẵn thì dòng nước suối Tịch Mịch nín bật. Nó lững lơ trôi ồm yếu và lững lơ. Nó trong như pha lê gọt. Nó hiền lành. Cụ phó Sần vực hai bàn tay xuống nước Tịch Mịch làm ngay mấy ngụm.

Sáu người phó mộc cất đồ làm vào dưới lều. Tính cũng mất nhiều thời giờ lắm rồi, mà ngày vẫn chưa hết. Cả hiệp thợ đi dạo cảnh non cao. Cảnh non cao trong cái khu vực khe Tịch Mịch.

Loài cây ăn quả, nhiều nhất hai bên suối là một giống hồ đào, trông như quả roi ở dưới ta. Giống đào rợ Hồ màu vàng nhạt và xanh hay chín trái nào cũng có má hồng. Hiệp thợ, trừ ông phó Sần, thi nhau mà bứt. Trái đào rợ Hồ, nhân hột có dáng cái thai đứa trẻ gục đầu ngủ quên. Rớt xuống thảm cỏ, hột hồ đào hoá thành luống cúc tần có bảy lá mọc. Cả bọn thợ, vẫn trừ ông phó Sần, cười như phá. Chim ngàn giật mình, bay bổng.

Người nữ tì đã đứng trước lều cỏ. Ông cụ Sần chờ đợi một lời quở mắng. Nhưng không. Người con gái trao cho ông một cánh cung sừng sơn dương đen, hai vòng ngọc đỏ như hồ phách và hai mũi tên, một mũi bằng vàng, một mũi bằng bạc.

- Thức ăn bốn mùa trên sơn thượng là giống đào rợ Hồ. Nếu các bác không chịu được, muốn đổi bữa thì đã sẵn chim trên cành và cá dưới lòng khe. Cứ bắt lấy mà ăn. Cái tên vàng, dùng bắt chim. Bắt cá thì dùng cây tên bạc này. Cứ bắt ra, rồi mũi tên sẽ vòng quay lại, không bao giờ hết tên.

Ông cụ Sần cầm hai mũi tên, ngập ngừng mãi rồi mới dám hỏi khẽ:

- Thế còn ngũ cốc?

Người con gái tím tím cười, chỉ ra dìa suối:

- Cứ những hòn cuội kia đập vỡ ra là lúa gạo. Cuội xanh là lúa tẻ, cuội vàng là lúa nếp. Còn thứ cuội trắng là, là ... Các bác muốn uống rượu thì đập vỡ cuội trắng ra, lấy nhân đá trắng hoà vào với nước suối mà uống. Hôm nay còn nghỉ ngơi, cũng nên nếm cho biết. Nhưng lúc nào đã bắt tay vào việc, mỗi lúc muốn uống rượu, các bác nên trình qua Sơn chủ đã.

Mấy bác phó mặc trẻ trở mắt nhìn nhau, lấy làm ngờ vực. Người con gái đã xoay lưng đi, lại còn trở lại dặn thêm:

- Phía dưới lều cỏ, khe Tịch Mịch xoáy sâu vào chân đá thành một cái hầm nước rộng. Những rễ cái các cây trầm hương cỏ thụ đều ăn cả về đáy và cá suối thường tụ ở hầm hàng đàn, ăn những bọt dầu trầm nổi lên mặt nước. Nên năng tìm đến đây, bắt cá ngư hương mà ăn. Còn như những việc khác, ở trên này có khác với dưới chân núi, các bác chớ lấy làm lạ mà kinh động vô ích.

Thế rồi người con gái đi khuất. Thế rồi, được lời như mở tấm lòng tục, bọn thợ mộc khuân rất nhiều đá cuội, cứ từng đồng có ngọn một, mang về trước lều làm gạo nấu cơm và chế rượu uống. Họ đập đá bữa bọn, không cần để riêng hòn xanh hòn vàng. Mà có cái lạ, là không cần phải nấu nướng gì, những nhân đá xanh vàng kia, cứ đập rời ra, bốc bỏ mồm là đủ hương vị một hạt cơm, một hạt xôi rồi. Nhân đá trắng, thả vào những gióng tre Đằng Ngà khổng lồ đựng nước suối, đem uống với nhau, thấy ngà ngà mà say, lâng lâng mà khuây vợi lòng tha hương.

Trong khi ấy, ông cụ Sần xách cung sừng và hai cái tên vàng bạc lần xuống chỗ Bạch Đàn đàm, bắt được sáu con cá ngư hương. Lúc trở về đi qua dưới cây đại cổ kính đầu cành chàng nặng nhấc nhieu như những cặp nhung hươu, thấy có chim, ông phó Sần bèn phóng một mũi tên vàng, dây cung kêu đánh phụt một tiếng. Rồi mũi tên lướt rơi qua lùm cây tóc tiên và rớt xuống cỏ thạch sương bồ bóng loáng nước sơn then. Lại cũng đủ sáu con chim xiên

vào mũi tên như một que chả chim nướng cả con. Mà thực là một xiên chả. Mùi thơm ở sáu con chim sẽ đồng bị tên vàng cắm suốt, thơm phưng phức. Ông cụ Sần tháo vòng ngọc đỡ ngón tay, đeo cung lên vai, trở về lều với xâu chim chín và xâu cá cũng đã chín sẵn chung quanh cây ngân tiền.

Sau một bữa ăn có rượu nhân đá, có chả chim ngàn, có chả cá suối, cả hiệp thợ mộc say sưa, gối đầu lên tràng đục, đánh một giấc không biết trời đất là gì nữa. Mờ mắt dậy, thì cũng như hôm qua, cái ánh sáng trên này lúc nào cũng nhờ nhờ như nước gạo loãng, không kể sớm, không kể trưa, không kể tối.

Ba bốn con voi lông toàn trắng, chung vùi lại, đỡ mấy cây gỗ đi qua lều, chân nặng bước rất nhanh, để lại sau đuôi nào là gió, là đá rầm, đá cuội bắn tung hạt lại.

Một chốc, thấy người con gái hôm qua tới bảo cả bọn lên hết cho Sơn chủ dặn bảo. Đi đến cổng ngôi đền gần sọt mái, người nữ tì lảng ra một bên. Thần Non Tản phe phẩy cây phát trần, ngắm mấy con bạch tượng cắm ngà xuống sân đền, sau mười cây gỗ dài rất thẳng. Thần Non Tản truyền cho voi trắng và hiệp thợ mộc đứng cả dậy. Bọn thợ theo Thần vào đền.

Mấy hàng cột con, cột hàng ba, cột quyết không đủ sức chống cái mái đền lợp ngói vai bộ trắng men ngũ sắc. Ở nền đền, mất nhiều chân cột và thiếu nhiều miếng gạch lát. Bọn thợ xem qua một lượt. Họ ngờ rằng một dãy cột mẹ và những tảng đá chân cột và lát nền kia là do vua Thủy dâng nước lên lấy mất. Ngoài vua Thủy ra, còn ai dám động đến đền Thượng? Đích cột đền là gỗ chò vầy và đá bị mất luôn kia là đá hoa. Có lẽ trận lụt cách đây mấy tháng là vua Thủy dâng nước lên đỡ gỗ chò vầy và đá hoa đền Thượng. Bây giờ Sơn chủ gọi họ lên chữa.

- Tâu Chúa Ngàn cao cả, cứ như kiểu đền này, kể ra giờ thiếu hàng cột mẹ, thì bắt mấy cái quá giang rồi xoay ra kiểu thượng thực hạ hư cũng được.

Thần Non Tản, đi lại trên những lỗ gạch đá thềm đình trống hổng, hỏi tại sao lại phải xoay kiểu và dựng đền thành ra thượng thực hạ hư.

- Dạ cúi thưa Chúa Ngàn cao cả, đó là cung cách của chúng tôi thường làm, mỗi khi không đủ gỗ cột mẹ. Tất cả phải mất một cây cột mẹ. Ngoài sân chỉ có chín cây gỗ chò. Nếu phải làm hàng cột này bằng hai thứ gỗ khác nhau, chúng tôi e không đẹp. Tâu xin Ngài phán xuống để anh em chúng tôi khởi công.

Thần Non Tản liền phán:

- Đền dựng trước như thế nào, cứ thế mà trùng tu. Không phải thượng thực hạ hư gì cả. Ở sơn gian này, có thiếu gì gỗ chò vầy và đá hoa. Ta dám chấp kẻ kia cứ dâng mãi được nước lên đây mà chờ hết được gỗ quý và đá báu của ta. Còn thiếu bảy cây gỗ chò nữa, chiều nay lũ voi trắng của ta sẽ đem về đủ. Còn đá cẩm thạch lúc nào lột cột và lát nền, sẽ có lần lần cho thợ ngoã làm.

Hiệp thợ mộc vẫn tuân tự tiến hành công việc. Ngày tháng trên này không biết lấy gì mà đo tính, bởi vì chỗ sơn thượng không có đêm không có ngày. Đây là nơi của ánh sáng vĩnh viễn nhờ nhờ như màu ngọc liệu, như chất nước quế trắng chính sơn pha loãng. Những buổi trời tái hắt lại vì khí núi âm u, thì một vài hòn ngói trên lòng trần đèn hình mai luyện lại sáng rực hắt lên như một nguồn lửa. Ở những hòn ngói phát hào quang ấy, đọc rõ được bốn chữ Tản Viên Đài Ngoã. Vào những phút này, mấy thân cây cột gỗ chò vầy mới tỏ rõ cái đẹp cái quý của một thứ gỗ đặc biệt. Dưới ánh lửa ngói sáng choang, cột gỗ chò nhấp nhánh lộng lẫy chớp chớp lên như vầy rông vàng cốm chạm nổi.

Những đầu kèo vai và câu đầu, đều chạm tứ quý tứ linh. Bức trần gỗ thì chạm bát bửu cổ đồ. Nét chạm tỉ mỉ công phu gấp mấy lần công thợ điêu khắc ở các đền đài khác ở dưới núi. Họ chia nhau ra mà chạm, người thì tĩa hình thư kiếm, quạt và phát trần, kẻ thì gạt dáng tù và với túi roi hoặc là túi thơ cùng bầu rượu, cái nọ ghép vào với cái kia thành một bộ đôi bằng những sợi cầm đối nét dẻo như tung bay được.

Đến hôm chạm đến tám cánh cửa bức bàn theo hình Bát tiên hoá thì trời xám quá, ánh sáng ngói đèn không đủ để làm việc. Sơn chủ phải cho nổi hiệu khánh đá gọi đôi tê giác xanh tới đền. Người thợ nào cần thêm ánh sáng thì con tê giác xanh lại ghé đến bên cạnh, lấy cái sừng âm rọi sáng cho đường chạm. Sừng tê giác là những vệt lân hoả sáng xanh và dịu. Nhiều con anh tước lắng tai nghe những tiếng đục đánh xuống tràng kê lách cách cóc cách gieo những âm thanh thô lạ và gắt vào cái êm ả của ngàn mềm. Nhiều buổi Sơn chủ hài lòng cho phép cả hiệp thợ ngâm đá cuội mà say. Có một lần, ông cụ Sần tỉnh rượu thấy mình gối vào vôi con bạch tượng mà ngủ và vượn trắng đang bút hồ đào đùa ném vào các người thợ bận còn ngủ li bì. Bên hàng lệ liễu màu phấn hồng, có đến trăm con chim quỳên mỏ và lông đều tím hoa sim đang rĩa vỡ những màng hoa mấy khóm phong lan đen như gỗ mun.

Hôm nay, bọn thợ mộc làng Chàng Thôn đã làm đến cái diềm gỗ hàng hiên phải chạm thủng đường sò. Nghĩa là công việc chữa đền Thượng gần xong. Ông cụ phó Sần buồn buồn nghĩ đến ngày sắp phải xuống núi. Cứ ở trên này, thì bọn thợ còn được tha hồ bàn tán đến những cái lạ của Ngàn thăm thẳm kín mật, mỗi lìa rời xuống khỏi, là không tìm lại được đường lên, là không dám hờ hang tí chút lại với người đời về cái thần bí trên đây xanh tươi đến ngày tận thế.

Ông cụ phó Sần rầu rầu nghĩ đến một hôm nào đây, cũng không còn xa gì đâu, Chúa Ngàn Thiêng lại đưa cho người về một cái lá trúc nhọn đầu./.